

TAMPEREEN YLIOPISTO

Heidi Vartiainen

KANNUSTUKSESTA KRIITTISYYTEEN

Ruotsin sosiaalidemokraattien ja liberaalien suhtautuminen Suomeen ja suomalaisiin

Ahvenanmaan kriisin aikaan

Suomen historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2005

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

VARTIAINEN HEIDI: KANNUSTUKSESTA KRIITTISYYTEEN. Ruotsin sosiaalidemokraattien ja liberaalien suhtautuminen Suomeen ja suomalaisiin Ahvenanmaan kriisin aikaan.

Pro gradu –tutkielma, 105 s.

Suomen historia

Joulukuu 2005

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kahden ruotsalaisen puolueen, liberaalien Frisinnade Landsföreningin (nyk. Folkparti) ja sosiaalidemokraattien Sveriges socialdemokratiska arbetarepartin käsityksiä Suomesta ja suomalaisista niin kutsutun Ahvenanmaan kriisin aikaan. Nämä puolueet muodostivat Ruotsin hallituksen syksyllä 1917 ja tämä vasemmistohallituksena tunnettu koalitio toimi vuoteen 1920. Tämän tutkimuksen aikarajaus pitää sisällään syksyn 1917 ja koko vuoden 1918, jolloin Ahvenanmaan kysymys oli aktivoitunut ensimmäisen maailmansodan syttymisen myötä. Venäläiset olivat linnoittaneet Ahvenanmaan, mikä herätti vastalauseita Ruotsissa. Syksyllä 1917 Suomi itsenäistyi ja ahvenanmaalaiset itse toivat julki toiveen liittyä osaksi Ruotsia. Vedottiin kansojen itsemääräämisoikeuteen, jonka perusteella Suomikin itsenäisyytensä sai. Tapahtumat toivat Ahvenanmaan kysymykseen uusia piirteitä, mikä johti seuraavan vuoden puolella siihen, että Ahvenanmaan kysymyksestä tuli nimenomaan Suomen ja Ruotsin välinen kiista. Miten Ruotsin liberaalit ja sosiaalidemokraatit tällöin Suomeen ja suomalaisiin suhtautuivat?

Tutkimuksen aineisto koostuu pääasiassa liberaalien ja sosiaalidemokraattien aineistosta. Puolueiden arkistot Tukholmassa sisältävät muun muassa kokousten ja pöytäkirjat ja kirjeenvaihdon. Ensimmäisen ja toisen kamarin pöytäkirjat vuodelta 1918 sisältävät Suomesta ja Ahvenanmaasta kamareissa käydyn keskustelun. Lisäksi aineistoa täydentävät puolueiden pää-äänenkannattajat Social-Demokraten ja Dagens Nyheter, sekä muistelmat ja päiväkirjat. Kirjallisuudessa Ahvenanmaan kysymystä on sivuttu melko paljon mutta kyseessä on ollut pääasiassa individualisoiva tapahtumahistoria. Varsinaista kokonaisvaltaista historiallista synteisiä aiheesta ei ole tehty. Tällainen on tekeillä Tampereen yliopistolla ja se valmistunee muutaman vuoden sisään. Muuten tutkimuskirjallisuus on muutamia artikkeleita lukuun ottamatta melko vanhaa.

Metodikirjallisuudesta tutkimuksessa on tukeuduttu lähinnä Markku Hyrkkäsen teokseen Aatehistorian mieli (2002). Lisäksi on käytetty Nevakiven, Hentilän ja Haatajan teosta Johdatus poliittiseen historiaan (1983) sekä Jorma Kalelan historiantutkimus ja historia (2000) teosta. Hyrkkästä mukaillen tutkimuksen tarkoituksena on ollut käsittää miten toimijat, tässä tapauksessa Ruotsin sosiaalidemokraatit ja liberaalit, ovat kohteensa, suomalaiset, käsittäneet. Lähtökohtana on subjektiivisesti valittu, aineistosta noussut konteksti, josta tutkimuksessa on johdettu toimijoiden ajattelun ja toiminnan välistä suhdetta. Tarkoitus on ollut mennä toimijoiden taakse, selvittämään miksi he käsittivät suomalaiset niin kuin käsittivät. Työ etenee alkaen Suomen itsenäistymisestä ja etenee sisällissodan ja ruotsalaisten käynnistämän Ahvenanmaan retken käsittelyn myötä loppuvuoteen 1918. Kronologisesti etenevien päälukujen sisällys on jäsennetty temaattisesti nojautuen niihin syihin, jotka Ruotsin vasemmiston mielipiteitä suhteessa suomalaisiin muokkasivat.

Merkittävin tutkimustulos on muutos, joka tapahtui liberaalien ja sosiaalidemokraattien suhtautumisessa suomalaisiin tutkimuksen aikarajauksen sisällä. Muutos tapahtui ikään kuin kaarena, alkaen nousevana, siis positiivisena, saavuttaen lakipisteensä Suomen itsenäistyttyä ja alkaen laskeutua yhä jyrkemmin sisällissodan alettua. Merkittävimmät syyt siihen, miksi mielipiteet suomalaisista kävivät yhä kriittisemmäksi, olivat reaalipoliittisia. Suomi vaaransi Ruotsin turvallisuuden kääntyessään pois Skandinavian maiden välisestä yhteistyöstä. Pohjoismaiden välit olivat maailmansodan alettua tiivistyneet ja yhteistyöhön kuului puolueettomuuspolitiikka. Tästä skandinaavisesta yhteydestä Suomi kääntyi Saksan suuntaan. Suomalaisten toiminta myös vaaransi liberaalien ja sosiaalidemokraattien hataralla pohjalla olleen hallituksen, mikä näkyi kriittisyyden lisääntymisenä suomalaisia kohtaan sekä hämmästyttävän yhtenäisenä linjana hallituspuolueiden jäsenten kesken. Erityisesti hallitus oli ulkoisesti yhtenäinen. Esimerkiksi sosiaalidemokraattien pitkäaikainen puheenjohtaja Hjalmar Branting, joka oli kannattanut Ruotsin osallistumista Suomen sisällissotaan, muutti mieltään välttääkseen hallituskriisin.

Hallituksen ja puolueiden sisällä tapahtui kuitenkin hajontaa. Meriministeri, sosiaalidemokraatti, Erik Palmstierna toimi Brantigin tukemana radikaalimmin kuin häneltä odotettiin. Erityisesti Ahvenanmaan retken käynnistyminen sai hallituksen jäsenet epäilemään toisiaan, sillä osa oli sitä mieltä, että Ahvenanmaan kysymys tuli ratkaista yhdessä Suomen kanssa ja erityisesti Palmstierna ja Brantig olivat valmiita radikaalimpiin toimiin. Ahvenanmaan retkessä oli kyse ruotsalaisten joukkojen kuljettamisesta saarelle humanitaarista operaatiota varten. Operaation luonne lienee kuitenkin muuttunut tapahtumien myötä valloitusyritykseksi.

Suomen yhteistyö Saksan kanssa ja demokratiaa vastaan suuntautunut taantumuksellinen toiminta lisäsi kriittisyyttä maata kohtaan. Vasemmisto teki töitä demokratian läpilyömiseksi Ruotsissa ja Suomen esimerkki vaaransi hallituksen tavoitteet. Suomen nähtiin käyttäytyvän ajan hengen vastaisesti. Kesällä ja syksyllä 1918 erityisesti sanomalehdet kritisoivat Suomea: valkoinen terrori, punavankien huono kohtelu ja yhteistyö Saksan kanssa saivat lehdet julistamaan suomalaisen luonteen konfliktihakuisuutta. Odotettiin, että suomalaiset järkiintyisivät ja kääntyisivät Pohjoismaiden suuntaan.

Liberaalien ja sosiaalidemokraattien yhteinen hallitus purettiin ennen Ahvenanmaan kriisin päättymistä mutta tämän jälkeen hallitusvastuussa jatkoivat sosiaalidemokraatit Brantigin ja Palmstiernan johdolla. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi laajentaa työtä koskemaan myös Ahvenanmaan kriisin muita vuosia. Esimerkiksi kesällä 1920 Suomen toimesta tapahtunut ahvenanmaalaisten separatistien vangitseminen oli tapahtuma, jonka muistovuosi uutisoitiin lyhyesti eräässä ruotsalaisessa sanomalehdessä vielä syksyllä 2005.

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
1.1 AHVENANMAAN KYSYMYKSEN TAUSTA	1
1.2 PUOLUEETTOMUUSPOLITIIKAN JUURET	3
1.3 TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIMUSTAPA	6
1.4 KÄSITTEET	10
1.5 LÄHTEET	11
2. Tervetuloa uusi puolueeton veljesmaa.....	16
2.1 AHVENANMAALAISET KÄÄNTYVÄT YLLÄTTÄEN RUOTSIN PUOLEEN.....	16
2.2 RISTIRIITAIKASIA TUNTEITA HERÄTTÄVÄT SAKSALAISET SEKOITTAVAT PAKKAA	19
2.3 – – ATT SVERIGE SKULLE TAGA ÅLAND UR TYSKLANDS HAND”.....	20
2.4 ”SKALL SVERIGE TAGA ÅLAND?”	26
2.5 SUOMEN ITSENÄISTYMISTÄ TERVEHDITÄÄN ILOLLA	29
2.6 ITÄMEREN NELJÄ PUOLUEETONTA VELJESTÄ?	32
3. ENSIMMÄISET REAKTIOT SUOMEN SISÄLLISSOTAAN.....	34
3.1 RUOTSALAISTEN MIELIPITEET JAKAANTUVAT PUOLUEITTAIN	34
3.2 MIKSI VASEMMISTOHALLITUS VASTUSTI SUOMEN AUTTAMISTA?	36
3.3 SISÄPOLITIikkaA, REAALIPOLITIikkaA	41
3.4 SYYLLISIksi NÄHTIIN PUNAISET – JA VALKOISET.....	46
3.5 KIISTELTY YLIPÄÄLLIKKÖ MANNERHEIM.....	49
3.6 SUOMALAISTEN TAISTELU DEMOKRATIAA VASTAAN.....	51
4. KIITTÄMÄTTÖMÄT SUOMALAISET.....	55
4.1 RUOTSIN HALLITUS TOIMII YLLÄTTÄEN – AHVENANMAAN RETKI KÄYNNISTETÄÄN	55
4.2 HUMANITAARISESTI VAI POLIITTISESTI SUOMEN ALUEELLA?.....	57
4.3 SUOMEEN SUHTAUDUTAAN TOISIN KUIN AHVENANMAAHAN	62
4.4 VENÄLÄISVAARASTA SAKSALAIK-SUOMALAIKSEEN	66
4.5 AHVENANMAAN KYSYMYS PALAA ALKUPERÄISEEN MUOTOONSA	69
5. SUOMEN JA RUOTSIN SUHDE PYSYY VAIKEANA.....	73
5.1 VAIHTAISIVATKO SUOMALAISET AHVENANMAAN ITÄ-KARJALAAK?.....	73
5.2 RUOTSALAISET VETOAVAT KANSOJEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN PRINSIIPPIIN	75
5.3 DAGENS NYHETER JA YLIVOIMAINEN SAKSA	78
5.4 SOCIAL-DEMOKRATENIN TOTUUS VALKOISESTA TERRORISTA	81
5.5 SUOMALAISTEN KUNINGASHANKE DEMOKRATIAN VASTAINEN	86
5.6 SUOMALAISET KANSANA	87
6. LOPPULUKU.....	94

LÄHTEET

1. JOHDANTO

1.1 Ahvenanmaan kysymyksen tausta

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kahden ruotsalaisen puolueen, liberaalien Frisinnade Landsföreningin (nyk. Folkparti) ja sosiaalidemokraattien Sveriges socialdemokratiska arbetarepartin käsityksiä Suomesta ja suomalaisista niin kutsutun Ahvenanmaan kriisin aikana. Ahvenanmaan kriisiksi voidaan kutsua vuosien 1917–1921 välistä aikaa, jolloin ahvenanmaalaiset ja ruotsalaiset pyrkivät liittämään saaren Ruotsiin. Ahvenanmaan kriisi sen sijaan on osa Ahvenanmaan kysymystä, jonka voidaan katsoa alkaneen Suomen sodan jälkeen 1809. Ensimmäisen maailmansodan myötä Ahvenanmaan kysymys aktivoitui, kun Venäjä käynnisti Ruotsissa keskustelun Ahvenanmaan asemasta rakentamalla saarelle linnoituksia saksalaisten uhkaa vastaan. Ahvenanmaan keskeinen asema Itämerellä oli herättänyt levottomuutta ja kiristänyt suurvaltojen suhteita jo 1800-luvulla ja yhdistyneen Saksan syntyminen uudeksi suurvallaksi Itämeren rannalle kiristi tilannetta entisestään.¹

Tausta-asetelmana Ahvenanmaan kysymyksessä on ollut Englannin halu pitää Tanskan salmet vapaana niin, että saarivaltiolla on ollut pääsy Itämerelle. Venäjän intresseissä puolestaan on pääasiassa ollut sulkea Itämeri muilta suurvalloilta. Saksan pyrkimyksenä oli pysytellä rauhallisissa väleissä venäläisten kanssa ja toisaalta myös pitää englantilaiset ja ranskalaiset poissa Itämereltä. Ruotsin kannalta tärkein kysymys oli pitää venäläisten linnoitukset ja sotilasvoimat poissa Ahvenanmaalta.² Esimerkiksi Haminan rauhan yhteydessä käydyissä neuvotteluissa vuonna 1809 ruotsalaiset yrittivät saada venäläiset sitoutumaan siihen, ettei Ahvenanmaata linnoitettaisi. Saarta kuvattiin ”avaimena Tukholmaan” (the Key to Stockholm).³

Krimin sodassa Ahvenanmaa näytteli Itämerellä merkittävää roolia ja sodan seurauksena vuonna 1856 allekirjoitettu Pariisin sopimus oli voimassa vielä ensimmäisen maailmansodan puhjetessa. Pariisin sopimuksen allekirjoittaneita maita olivat Venäjä, Ranska, Britannia, Itävalta, Preussi ja Turkki, toisin sanoen Ruotsi ei ollut mukana sopimuksessa. Sopimus

¹ Rystad s.a, 51–53.

² Ibid.

³ Rystad s.a, 51.

mahdollisesti länsivaltojen puuttumisen Itämeren kysymyksiin ja palveli Britannian, sekä Ruotsin, etuja heikentäen Venäjän asemaa. Sopimus takasi Ahvenanmaan demilitarisoinnin.⁴

Pariisiin sopimuksen syntymisen jälkeen venäläiset pyrkivät saamaan sen puretuksi muun muassa Norjan ja Ruotsin unionin päättymisen yhteydessä. Venäläisten pyrkimykset saivat ruotsalaiset toistuvasti takajaloilleen ja jättivät ruotsalaisten mieliin epäluulon Venäjää kohtaan.⁵ Toisaalta oli selvää, että myös ruotsalaiset halusivat neuvotella Pariisiin sopimuksen tilalle sen turvallisuuden paremmin takaavan asiakirjan. Ruotsi ei ollut Pariisiin sopimuksessa edes allekirjoittajana ja venäläisten ryhdyttyä linnoittamaan Ahvenanmaata keväällä 1915, kokivat ruotsalaiset turvallisuutensa vaarantuneen vakavasti. eikä ihme, olihan ”pistooli jälleen suunnattu kohti Ruotsin sydäntä”⁶.⁷ Ruotsalaisten vanha pelko siitä, että venäläiset tekisivät Ahvenanmaasta sotilastukikohdan, oli toteutunut,⁸ ja tämän seurauksena alkoi Venäjän vastainen kampanja, jonka käynnistäjinä toimivat niin kutsutut aktivistit, joiden päätarkoitus oli liittää Ruotsi sotaan saksalaisten puolelle.⁹ Ruotsin hallitus pitäytyi kuitenkin puolueettomuudessa.¹⁰ Myös venäläiset rauhoittelivat ruotsalaisia toteamalla, että linnoitukset oli rakennettu ainoastaan sodan ajaksi Saksan uhan torjumiseksi sekä ainoastaan puolustusmielessä.¹¹

Ruotsin hallitus tyytyi venäläisten selitykseen, sillä kauppasuhteet Venäjän kanssa haluttiin säilyttää. Jos Saksa olisi Ahvenanmaan miehittänyt, olisi se mahdollisesti estänyt Ruotsin ja Venäjän välisen kaupankäynnin. Yleinen mielipide Ruotsissa oli kuitenkin huolestunut venäläisten sotilaiden läheisyydestä ja maassa heräsi keskustelu siitä, pitäisikö Ruotsin yrittää jollain tavalla ”hankkia” tai ”ostaa” Ahvenanmaa itselleen. Tätä paremmaksi ratkaisuksi nähtiin kuitenkin kahdenkeskinen neuvottelu venäläisten kanssa, jossa pyrittäisiin sopimaan, ettei Venäjä enää tulevaisuudessa linnoita saarta tai pidä siellä sotilaskalustoa. Tästä huolimatta Ruotsissa jatkui liikehdintä, jolla pyrittiin kiinnittämään hallituksen huomio pelkoon ja ärtymykseen, jota Ahvenanmaan linnoittaminen aiheutti.¹²

⁴ Rystad s.a, 51–52.

⁵ Rystad s.a, 52–53.

⁶ Hildebrand 1926, 211–212.

⁷ Rystad s.a, 54.

⁸ Gihl 1951, 203.

⁹ Rystad s.a, 53.

¹⁰ Hildebrand 1926, 212.

¹¹ Gihl 1951, 203–204; Rystad s.a, 53.

¹² Gihl 1951, 205–207.

Ympärysvalltoja Ruotsissa vellova Venäjää vastaan suuntautunut keskustelu huolestutti ja lisäsi entisestään levottomuutta, jota Ruotsin epäselvän tilanteen vuoksi tunnettiin. Ruotsihan oli maailmansodassa puolueeton valtio ja näin ollen periaatteessa mahdollinen liittolainen kummalle sodan osapuolelle hyvänsä. Venäläiset painostivat ruotsalaisia saadakseen tilanteen rauhoittumaan ja ranskalaiset ja englantilaiset puolestaan painostivat venäläisiä rauhoittamaan ruotsalaiset. Sen sijaan saksalaiset halusivat kyseisessä tilanteessa ruotsalaisten kaikkea muuta kuin rauhoittuvan ja ilmaisivat tyytymättömyytensä siihen, etteivät ruotsalaiset olleet ponnekkaammin vastustaneet venäläisten linnoituksia.¹³ Saksalaiset ryhtyivät käymään ruotsalaisten kanssa neuvotteluja Ahvenanmaan miehittämisestä ja Ruotsin vetämisestä mukaan sotaan ainakin saksalaisten liittolaisena, vaikka maa ei välttämättä sotatoimiin osallistuisikaan.¹⁴ Ruotsalaiset puolestaan pyrkivät käymään Venäjän kanssa neuvotteluja Pariisin sopimuksen korvaamisesta Ruotsin turvallisuutta paremmin takaavalla sopimuksella. Neuvottelut kuitenkin katkesivat Venäjän maaliskuun vallankumoukseen.¹⁵

Ahvenanmaan kysymys aiheutti toisin sanoen Ruotsissa heti maailmansodan alettua pelon maan turvallisuuden vaarantumisesta ja lisäksi pakon tasapainoilla ympäry- ja keskusvaltojen välillä. Tasapainoilu lisääntyi Ahvenanmaan kysymyksen muuttaessa luonnettaan seuraavina vuosina.

1.2 Puolueettomuuspolitiikan juuret

Suomalaisilla on tapana vitsailla ruotsalaisten sotasankareista, sillä kuten Suomessa katkeransekaisesti hyvin tiedetään, ei Ruotsi ole sotinut kahteensataan vuoteen. Maa onkin pitänyt tiukasti kiinni puolueettomuudestaan, vaikka ympärillä on kuohunut. Puolueettomuuspolitiikka eli jo ensimmäisen maailmansodan aikaan erityisesti Ruotsin vasemmiston argumenteissa erittäin voimakkaasti. Pitäytyminen puolueettomuudessa on kuitenkin ollut suomalaisten kannalta erityisen tärkeää siinä mielessä, että se on muokannut ruotsalaisten mielipiteitä ja tekoja suhteessa suomalaisiin erittäin paljon jo sata vuotta sitten, ensimmäisen maailmansodan, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan yhteydessä.

¹³ Gihl 1951, 207–208.

¹⁴ Rystad s.a, 54.

¹⁵ Rystad s.a, 54–55.

Puolueettomuuspolitiikka oli myös asia, joka pääpiirteissään yhdisti sekä oikeiston että vasemmiston mielipiteitä maailmansodan alkaessa. Mielipiteellä oli myös kansan tuki.¹⁶ Sodan jatkuessa Ruotsissa tosin nousi esiin myös toisenlaisia äänenpainoja. Pääasiassa upseerien ja akateemisten nuorten joukosta ryhdyttiin vaatimaan ”aktiivista puolueettomuutta” (aktiv neutralitet). Käsité sinällään oli luultavasti epäselvä myös kannattajilleen, ajatuksena oli pidättäytyä erossa sodasta, mutta esiintyä Venäjää vastaan uhkaavasti. Näin voitaisiin vaatia Suomen itsenäisyyttä tai autonomiaa ja seistä myös Saksan rinnalla. Aatteen kannattajien mielestä saksalaisilla oli oikeus odottaa ruotsalaisilta aktiivisempaa osallistumista kuin mitä tiukka pitäytyminen puolueettomuudessa salli.¹⁷ Myös sosiaalidemokraattien ja liberaalien joukoista löytyi aktiivisen puolueettomuuden kannattajia. He kuuluivat kerhoon nimeltä ”Palmstierska klubben”. Kerhon jäsenet olivat jyrkkiä puolustusvoimien kannattajia ja ihailivat saksalaisten tapaa toteuttaa hallintonsa ja sosiaalipolitiikkansa.¹⁸

Saksa näyttäytyikin ennen sotaa monille ruotsalaisille ideaalina. Saksa sai osakseen ruotsalaisten ihailun sekä sisäpoliittisten järjestelyidensä vuoksi että ulkopoliittisesti, koska Saksan nähtiin edustavan länsimaisen kulttuurin voittoa Venäjän taantumuksellisemmasta. Useissa piireissä nähtiin, että lähempi kiinnittyminen Saksaan oli Ruotsin tulevaisuudelle ainoa hyvä vaihtoehto. Esimerkiksi sosiaalidemokraateilla oli maailmansodan syttyessä vahvemmat suhteet saksalaisiin sosiaalidemokraatteihin kuin kollegoihinsa Englannissa.¹⁹

Aktiivisen puolueettomuuden kannattajien mielipiteeseen vaikuttivat myös suomalaiset aktivistit, jotka ajoivat maansa itsenäisyyttä ja tunsivat vahvaa sympatiaa Saksaa kohtaa.²⁰ Suomalaisista aktivisteista mainittakoon Herman Gummerus, jonka kolmekymmentäluvulla kirjoittamiin teoksiin tässäkin työssä on viitattu. Ruotsin sosiaalidemokraattien johto, esimerkiksi Hjalmar Branting ja Erik Palmstierna, olivat yhteydessä Suomen aktivisteihin. Suomen aktivistit tomivat myös yhteistyössä Ruotsin lehdistön kanssa.²¹ Maailmansodan alettua, ennen Suomen itsenäistymistä, Ruotsissa ajettiin propagandaa, jolla pyrittiin samaan ruotsalaiset suomalaisten itsenäisyyspyrkimysten taakse. Pitkälle meneviin tekoihin Ruotsissa ei kuitenkaan ollut halua. Suomen asiaa ajoivat eniten henkilöt, joilla oli suomalaisia

¹⁶ Gihl 1951, 108.

¹⁷ Eskola 1965, 79; Gihl 1951, 108–109.

¹⁸ Gihl 1951, 109–110.

¹⁹ Hadenius 1969, 78–79.

²⁰ Gihl 1951, 110.

sukulaisyhteyksiä, muutamat pääasiassa oikeistolehtien toimittajat sekä ruotsalaiset aktivistit.²²

Aktivistit eivät saaneet milloinkaan ruotsalaisen suuren yleisön tukea tavoitteilleen, eivätkä käytännön merkitystä maan politiikassa, vaikka herättivätkin runsaasti keskustelua. Poliitiikan näkyvät hahmot, edes oikeistosta, eivät myöskään uskaltaneet tunnustaa kannattavansa aktivistien ajatuksia. Maailmansodan alkaessa Ruotsissa oli suomalaisten asiaa ajavaa kannatusta mutta ei kuitenkaan sellaisessa määrin, että se olisi tuottanut käytännön merkitystä suomalaisille. Ruotsalaiset kieltäytyivät esimerkiksi kouluttamasta suomalaista jääkäriiliikettä.²³ Aktivistien merkitys voidaan nähdä heidän herättämässään keskustelussa. Aktivistien toiminta vaikutti taustalla vuoden 1918 tapahtumissa, erityisesti oikeiston lehdistössä, jossa vaadittiin Ruotsin osallistumista Suomen sisällissotaan. Vasemmistoon aktivistit luultavasti vaikuttivat lisäämällä pidättäytyväistä suhtautumista; he olivat todiste siitä, että myös Ruotsissa oli ainakin jollakin tasolla halua osallistua maailmansotaan.

Päästyään sopuun uudesta hallitusmuotokysymyksestä Ruotsin hallitukseen olivat syksyllä 1917 nousseet liberaalit ja sosiaalidemokraatit liberaalin Nils Edénin johdolla.²⁴ Hallituksen ulkoministeriksi valittu sitoutumaton (lähinnä maltillisia liberaaleja, joihin hänet tässä työssä myös luetaan) Johannes Hellner oli tae siitä, ettei Ruotsin ulkopoliittinen linja muuttuisi uuden hallituksen aikana.²⁵ Hallituksen muut liberaalijäsenet olivat siviiliministeri (civilminister) Axel Schotte, maatalousministeri (jordbruksminister) Alfred Petterson, puolustusministeri (lantförsvarsminister) E. A. Nilsson, oikeusministeri (justitieminister) Eliel Löfgren sekä Bror Petréen salkuttomana ministerinä (konsultativ). Sosiaalidemokraatteja hallitukseen nousi neljä. Puolueen puheenjohtaja Hjalmar Brantingin osallistuminen hallitukseen herätti eniten kysymyksiä. Hänestä tehtiin valtionvarainministeri (finansminister). Erik Palmstierna nousi meriministeriksi (sjöminister), Värner Rydén kirkollisministeriksi (eclesiastikminister) ja Östen Undén tuli mukaan salkuttomana ministerinä (konsultativ). Brantingin sairastuttua melko pian hallituksen synnyn jälkeen, hänen tilalleen nousi Fredrik Thorsson.²⁶

²¹ Eskola 1965, 60, 175; Gummeruksesta ks. 39; suomalaisten aktivistien toiminnasta Ruotsin lehdistössä 37–55.

²² Gihl 1951, 112.

²³ Gihl 1951, 111, 116.

²⁴ Hildebrand 1926, 341–342.

²⁵ Hadenius 1969, 88.

Ruotsin oikeiston ja vasemmiston erot suhteessa ulkopoliittikkaan tulivat voimakkaasti esiin Edénin hallituksen aikana. Eroja syntyi pääasiassa Suomen kysymyksen vuoksi mutta myös suhteesta maailmansodan osapuoliin.²⁷ Uuden hallituksen synnyttyä sen pääministeri Nils Edén totesi ulkopoliittikasta, että tarkoituksena oli pitää kiinni puolueettomuudesta.²⁸ Kuningas Kustaa V olikin edellyttänyt uudelta hallitukselta puolueettomuuspolitiikkaa jo siinä vaiheessa, kun hän oli alkanut hallitusneuvotteluita käydä ja nimenomaan korostanut, ettei maata saanut ajaa tilanteeseen, jossa voitaisiin joutua vastakkain Saksan kanssa.²⁹ Puolueettomuuspolitiikan juuret olivat toisin sanoen syvällä. Voidaan sanoa, että muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta puolueettomuutta kannatettiin käytännössä koko Ruotsissa, ja se oli voimakkaasti mukana uuden hallituksen perusteissa. Vaikeat hallitusneuvottelut ja useat eri vaihtoehdot ennen hallituksen varsinaista syntyä kertovat siitä, ettei Edénin hallitus levännyt alun alkaenkaan kovin vakaalla pohjalla, mikä entisestään pakotti hallituksen toiminnassaan tasapainoilemaan eri ryhmien intressien kesken.

1.3 Tutkimuskysymys ja tutkimustapa

Tutkimuskysymyksenä tässä työssä on tarkastella kahden ruotsalaiset puolueen, Frisinnade Landsföreningin ja Sveriges sosialdemokratiska arbetarepartin, käsityksiä Suomesta ja suomalaisista niin kutsutun Ahvenanmaan kriisin yhteydessä. Käytännössä aikarajaukseksi muodostui syksy 1917– syksy 1918. Ahvenanmaan kriisin alkuna voidaan pitää syksyä 1917, jolloin saaren asukkaat osoittivat ruotsalaisille kiinnostuksensa entiseen emämaahansa ja jolloin tilanne ratkaisevasti muuttui Suomen itsenäistymisen myötä.

Ahvenanmaan kriisi jatkui vuoteen 1921 mutta kuluneiden neljän vuoden aikana tapahtumien intensiivisyydessä tapahtui luonnollisestikin muutoksia. Vuoden 1918 loppupuoli oli kysymyksen kannalta rauhallinen ja esimerkiksi lehtien kirjoittelu aiheeseen liittyen väheni huomattavasti. Sen sijaan Ahvenanmaan kysymys Suomen sisällissodan aikaan oli useilla areenoilla jatkuvasti esillä ja johti myös melko dramaattisiin muutoksiin ruotsalaisten ja suomalaisten suhteissa. Tämän työn puitteissa on mahdotonta tarkastella koko Ahvenanmaan kriisin aikaa. Tämän vuoksi olen katsonut parhaaksi rajata työni ajallisesti siten, että mukana

²⁶ Hildebrand 1926, 340–341.

²⁷ Ks. esim. oikeiston Arvid Lindmanin kommentti Edénistä jo hallituksen kokoamisen yhteydessä: ”Han är däri som ett fullkomligt barn.” Lindmanin mukaan Edén ei osannut toisaalta myöskään tehdä päätöksiä eikä toimia käytännöllisesti saati ymmärtänyt Ruotsin elinkeinoelämää. Lindman 1972, 228–231.

²⁸ Gihl 1951, 306–307.

on kriisin alkuna pidetty syksy 1917 ja työ päättyy vuoden 1918 loppuun. Tällöin aineisto käytännössä muutenkin väheni merkittävästi verrattuna alkuvuoden aineiston määrään. Huolimatta siitä, että Suomen sisällissota on ajallisesti mukana käsittelyssä ja saa siinä oman osansa, pääpaino on kuitenkin Ahvenanmaan kysymyksessä. Liberaalit ja sosiaalidemokraatit olen valinnut lähinnä siksi, että kyseiset puolueet olivat tällöin hallitusvastuussa. Hallitusvastuu tekee heidän näkemyksistään suomalaisten kannalta kaikkein merkittävimpiä, koska näkemykset ohjasivat Ruotsin käytännön politiikkaa Suomea kohtaan.

Työ etenee pääsääntöisesti kronologisesti mutta luvut ovat jäsentyneet temaattisesti, toisin sanoen sen mukaan, mikä on aineistosta noussut parhaiten selittämään ruotsalaisten käsityksiä ja niissä tapahtuneita muutoksia. Hyrkkänen toteaa teoksessaan Aatehistorian mieli: ”Jotta ymmärtäisimme, miksi samanlaisten olojen, aatteiden, oppien ja uskontojen erilainen käsittäminen on mahdollista, meidän on tiedettävä paljon myös niistä.”³⁰ Valitsemani painotukset kontekstin eli olosuhteiden ja tapahtumien suhteen ovat subjektiivisesti valittuja sen mukaan, mitä aineistosta on noussut esiin. Konteksti on aina subjektiivisesti tehty valinta ja jo itsessään tutkimustulos. Kuten Hyrkkänen toteaa, myös olosuhteet on tulkittava, eivätkä ne sellaisenaan muodosta kontekstia.³¹ Tässä työssä kontekstina ovat siis ne tapahtumat, joiden arvelen lähdemateriaalin ja kirjallisuuden perusteella olleen ratkaisevia ruotsalaisten mielipiteen syntymiselle tai muokkaantumiselle. Tämän jälkeen, kun olen ikään kuin vastannut kysymykseen *miten* ruotsin vasemmisto käsitti suomalaiset, tarkoitukseni on ollut selvittää *miksi* he käsittivät kuten käsittivät.

Tutkimuskysymykseni edellyttää kahden puolueen sisällä toimineiden ihmisten ajatusmaailman ymmärtämiseen pyrkimistä. Jotta tähän tavoitteeseen voitaisiin päästä (niin lähelle kuin sitä ylipäätään voi päästä³²), on käsiteltävä kolmea elementtiä: ensiksikin ovat jo edellä mainitut *olosuhteet*, jotka ovat vaikuttaneet ihmisten *toimintaan* ja *ajatteluun*, jotka puolestaan vaikuttavat toisiinsa. Olosuhteita tarkasteltaessa on huomioitava, että olosuhteet sinällään eivät väistämättä saa aikaan tietynlaista toimintaa tai ajattelua, vaan tärkeää olisi löytää se, miten jokin olosuhde, tilanne, on nähty tai koettu.³³ Hyrkkäsen mukaan ajattelun,

²⁹ Hildebrand 1926, 337; Lindman 1972, 235.

³⁰ Hyrkkänen 2002, 10, ks. myös 56–57.

³¹ Hyrkkänen 2002, 201, 211–217; kontekstista ks. myös Kalela 2000, 127–128.

³² Hyrkkänen 2002, 11

³³ Walsh, ks. Hyrkkänen 2002, 41–42.

toiminnan ja olosuhteiden suhde on käsitteellinen,³⁴. Näin ollen tarkastelen tutkimuksessa näitä kolmea elementtiä tarkoitukseni käsittää miten ruotsalaiset liberaalit ja sosiaalidemokraatit ovat suomalaiset ja heidän toimintansa Ahvenanmaan kriisin aikana käsittäneet. Tarkoitukseni on ollut päästä toimijoiden ”taakse”, myös epävirallisiin ja inhimillisiin motiiveihin.³⁵

Edellistä selventääkseni hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Ahvenanmaan retki³⁶, jonka ruotsalaiset käynnistivät helmikuussa 1918. Hallituksen päätöksellä ruotsalaisia sotilaita ja joukkoja nousi maihin Ahvenanmaalla. Hieman tiivistäen voidaan todeta, että ruotsalaisten näkökulmasta kyseessä oli humanitaarinen toimenpide ja suomalaisten mukaan sotilaallispoliittinen valloitusyritys. Ruotsalaisten mukaan joukkojen tarkoituksena oli pelastaa venäläisten uhkaamia ja sisällissodan jalkoihin jääneitä ruotsalaisia ja suomalaisten mukaan miehittää Ahvenanmaa hyödyntäen suomalaisten sisällissodan vuoksi vaikeaa tilannetta. Pelkät olosuhteet, ruotsalaisen väestön uhkaava tilanne Ahvenanmaalla, eivät toisin sanoen selitä riittävästi niitä merkityksiä, joita eri tahot tapahtumalle antoivat. Ahvenanmaan retken toimijoilla oli myös motiiveja, joita ei suoraan voinut lukea tapahtuneesta retkestä. Ja näiden motiivien takana oli taas omat vaikuttajansa.

Tutkimuskysymyksen ja sen alakysymysten kannalta mielenkiintoinen on linja suhtautumisesta Suomeen ennen maan itsenäistymistä, itsenäistymisprosessin aikana ja sisällissodan aikana. Alkuun sekä liberaalit että sosiaalidemokraatit suhtautuivat suomalaisiin kohtalaiseen positiivisesti ja kannustavasti, mutta sisällissodan alettua mielipiteet jyrkkenivät ja puolueiden kesken ja sisällä tapahtui hajontaa. Miksi näin? Oliko syynä suomalaisten ajautuminen sotaan sinällään? Kuinka paljon tilanteessa vaikuttivat suurvallat Saksa ja Venäjä tai ympäröivät? Oliko kyse ainoastaan reaalipolitiikasta vai kuinka paljon henkilökohtaiset vaikuttimet ja mielipiteet vaikuttivat asiaan? Mikä olosuhteissa sai aikaan muutoksen ajatteluun ja toimintaan? Ja miksi eri henkilöt näkivät Suomen eri tavalla kuin toiset?

Hypoteesini on ollut, että ruotsalaisten käsityksiin suomalaisista ovat vaikuttaneet ensiksikin oma puolue ja sitä myötä puolueen arvot, joita henkilö lienee tunnustanut ainakin puolueeseen liittyessään. Tässä tapauksessa Ruotsin vasemmiston käsitykseen Suomesta on

³⁴ Hyrkkänen 2002, 24.

³⁵ Nevakivi 1983, 46, 55, 79, 159.

³⁶ Ahvenanmaan retkeä käsitellään tarkemmin luvussa neljä.

todennäköisesti vahvasti vaikuttanut myös molempien puolueiden vahva suuntautuminen puolueettomuuspolitiikkaan ja skandinaaviseen yhteistyöhön. Maailmansodan riehussa koko ajan taustalla Ahvenanmaan kriisin aikana, ruotsalaisten käsityksiin voidaan olettaa vaikuttaneen suuresti reaalipoliittiset tekijät, esimerkiksi Ahvenanmaan strateginen asema Itämerellä. Lisäksi oma vaikutuksensa oli Suomen ja Ruotsin suhteilla suurvaltoihin, kuten Saksaan ja Venäjään sekä ympäryshaltoihin.

Mielenkiintoiseksi nousee kysymys siitä, mikä oli kyseisen ajan aatteiden, kuten demokratian, kansojen itsemääräämisoikeuden ja nationalismin osuus ruotsalaisten argumenteissa ja sen arviointi, kuinka todellisia nämä olivat. Oliko esimerkiksi Ahvenanmaan sijainnin strateginen merkitys ja sen tärkeys ruotsalaisille muotoiltu vetoomukseksi kansojen itsemääräämisoikeudesta, jonka mukaan Ahvenanmaan tuli saada itse päättää kohtalostaan? Entä suhtauduttiinko suomalaisiin isovelji asenteella tai jopa ylimielisesti? Suomi oli vasta itsenäistynyt ja luultavaa on, että sen ulkopoliittiselle suunnalle oli naapurimaalla kaavailuja, joita suomalaiset eivät täysin noudattaneet.

Tärkeäksi muodostuu myös pureutuminen siihen, kuinka paljon puolueiden käsitykset kietoutuvat henkilöihinsä. Puolueiden sisällä tapahtui hajontaa suhtautumisessa suomalaisiin. Miksi? Ketkä olivat suomalaisia kohtaan myönteisimpiä tai kielteisimpiä ja minkä vuoksi näin oli? Kuinka paljon vaikuttivat esimerkiksi henkilökohtaiset suhteet Suomeen, entä ahvenanmaalaisiin? Mikä vaikutus oli suomalaisilla itsellään; oliko vastaitenäistyneen maan diplomatia kömpelöä ja kuinka paljon vaikuttivat kiistellyt hahmot, kuten Mannerheim.

Ensimmäinen varsinainen käsittelyluku käsittelee aikaa ennen Suomen sisällissotaa. Luku on taustoittavampi kuin muut; Ahvenanmaan kysymyksen Suomen ja Ruotsin väliseksi kiistaksi muuttunut luonne alkaa vasta muotoutua. Toinen käsittelyluku käsittelee Suomen sisällissotaa ja vasemmiston suhtautumista siihen. Lähteistä voimakkaimmin esiin pääsevät kamarien istuntojen pöytäkirjat, sillä Suomen kysymystä käsiteltiin sekä ensimmäisessä että toisessa kamarissa useampaan otteeseen. Kolmas luku palaa Ahvenanmaan kysymykseen. Ruotsalaiset käynnistivät Ahvenanmaan retken ja luvussa tarkastellaan eri osapuolien suhtautumista Suomeen retken seurauksena. Tapahtuma toi esiin mielenkiintoisia näkemyksiä suomalaisista, jotka suhtautuivat ruotsalaisten toimiin kriittisesti. Vädit kiristyivät. Neljäs käsittelyluku nojaa melko paljon hallituspuolueiden sanomalehtiin, sillä kamarien istunnoissa Ahvenanmaan

kysymystä ei enää käsitelty, ei myöskään puolueiden omissa kokoontumisissa. Sanomalehdet pitivät kysymyksen kuitenkin esillä ja toivat siihen uusia aspekteja.

1.4 Käsitteet

Käsitteistä tärkein on itse ”Ahvenanmaan kriisi”. Ahvenanmaan kysymys sinällään oli ruotsalaisille enemmän tai vähemmän akuutti Suomen sodasta 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Ahvenanmaan kriisinä on kuitenkin totuttu määrittelemään vuosien 1917-1921 tapahtumia. Tapahtumasta on myös käytetty suomalaisessa kirjallisuudessa nimitystä Ahvenanmaan konflikti.³⁷ Kuten todettu, Ahvenanmaan kysymyksen olemassaolo ei kuitenkaan alkanut vuodesta 1917 eikä päätynyt Kansainliiton Suomea puoltavaan päätökseen, vaan kysymys oli aktualisoitunut jo 1800-luvun alussa ja aktualisoitui uudelleen esimerkiksi ennen toista maailmansotaa ja talvisotaa. Ruotsalaiset poliitikot käyttivät käsitettä Ahvenanmaan kysymys maailmansodan alkaessa venäläisten linnoitustöiden yhteydessä. Tällöin Ahvenanmaan kysymys tarkoitti ruotsalaisille maan turvallisuuden vaarantavaa kysymystä venäläisten linnoituksista. Ahvenanmaan kysymyksen luonne kuitenkin muuttui ratkaisevasti, kun esiin tuli ajatus siitä, että saari liitettäisiinkin Ruotsiin. Tämän jälkeen käsite Ahvenanmaan kysymys sisälsi useampia aspekteja kuin ainoastaan linnoitusten purkamisen, toisin sanoen käsitteen luonne muuttui tässä työssä käsitellyn aikarajauksen sisällä. Ruotsalaisessa kirjallisuudessa Ahvenanmaan kysymys on käytännössä poikkeuksetta Ålandsfrågan. Koska suomalainen käsite Ahvenanmaan kriisi sisältää kaikki neljä vuotta (1917–1921) ja on nimensä puolesta myös arvottavampi kuin Ahvenanmaan kysymys, olen päättänyt työssäni käyttämään pääsääntöisesti jälkimmäistä. Käyttäessäni muutaman kerran ”Ahvenanmaan kriisiä” olen viitannut koko neljän vuoden tapahtumasarjaan ja tarkoituksella korostanut kysymyksen kriisimäistä luonnetta.

Olen myös käyttänyt sanaa ”vasemmisto” käsitellessäni yhtäaikaisesti liberaaleja ja sosiaalidemokraatteja. Kirjallisuudessa liberaalien ja sosiaalidemokraattien hallitusta on kutsuttu vasemmistohallitukseksi, vaikka hallituksen ulkopuolelle jäivät sosiaalidemokraateista muutamaa vuotta aikaisemmin irtaantuneet vasemmistososialistit eli

³⁷ Ks. esim. Åselius 2002, 215.

Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti.³⁸ Nimitys on perusteltu siinäkin mielessä, että sosiaalidemokraattien ja liberaalien mielipiteet olivat melko yhtenäiset maailmansodan alkaessa.³⁹ Työssäni ”vasemmisto” ei siis sisällä oppositioon kuuluneita vasemmistososialisteja. ”Oikeisto” puolestaan käsittää käytännössä kaikki loput oppositiopuolueet, Allmänna valmansförbundetin (nyk. Moderata samlingspartiet), Jordbrukarnas riksförbundin sekä Bondeförbundetin (nyk. Centerpartiet).

Suomen vuoden 1918 taistelusta käytän neutraalia nimitystä sisällissota. Valkoisen ja punaisen terrorin käsitteiden olen myös katsonut olevan sen verran vakiintuneita, että niitä voi käyttää arvottomatta. Punaisen ja valkoisen terrorin käsitteitä myös käytettiin jo sisällissodan aikana ja itse käytän niitä lähinnä yhteyksissä, joissa tutkimani toimijat itse ovat termejä käyttäneet.

1.5 Lähteet

Ahvenanmaan kysymyksestä löytyy kirjallisuudessa useita tutkimuksia, jotka pääasiassa ovat kuitenkin kuvailevia ja käsittelevät kysymystä joko osana muita tapahtumia (esimerkiksi Kansainliittoa tai Suomen sisällissotaa) tai esimerkiksi vähemmistökysymyksen yhteydessä. Varsinaista kokonaisvaltaista historiallista synteesiä, toisin sanoen ei individualisoivaa tapahtumahistoriaa aiheesta ei ole tehty⁴⁰. Keith Barrosin teos *The Åland Islands Question* on ainoita täysin Ahvenanmaan kysymykseen keskittyneitä teoksia mutta senkin ote on kuvaileva ja lisäksi se on kirjoitettu jo 1960-luvulla ja pohjaa aineistonsa hyvin pitkälti kirjallisuuteen.

Olen taustoittavaa tapahtumahistoriaa käsittelevissä kohdissa turvautunut aikalaiskirjallisuudesta melko paljon Torsten Gihlin vuonna 1951 julkaisemaan Ruotsin ulkopolitiikkaa käsittelevään teokseen. Samaan teokseen ovat viitanneet useat muut Ahvenanmaan kysymyksestä kirjoittaneet. Tärkeitä ovat myös olleet Emil Hildebrandin vuonna 1926 julkaistu Ruotsin historiaa käsittelevä teos, joka sisältää hyvin yksityiskohtaista käsittelyä. Uudemmissa tärkeimpinä mainittakoon Göran Rydstadin artikkelit *The Åland Question and the Balance of Power in the Baltic during the First World War* ja

³⁸ Ks. esim. Franzén 1985, 302–304; Myös Eskola (1965) käyttää liberaaleista ja sosiaalidemokraateista yhteistä nimitystä vasemmisto. Tosin täytyy huomata, että vasemmistososialistit irtaantuivat sosiaalidemokraateista vasta 1917.

³⁹ Eskola 1965, passim.

⁴⁰ Ks. Nevakivi 1983, 78.

Ålandsbefästningarnas demolering och kampen om Åland 1918-1919 (1990) sekä Bertil Stjernfeltin artikkeli Ålands hav och öar –brygga eller barriär? (1991).

Göran Andræn teos *Revolt eller reform Sverige inför revolutionerna i Europa 1817-1918* täytyy myös mainita tässä yhteydessä, sillä hän on osittain käsitellyt samoja aiheita kuin itse olen tässä työssäni käsitellyt. Andræn näkökulma on kuitenkin keskittynyt Suomen sisällissotaan ja jättää Ahvenanmaan kysymyksen käsittelemättä. Näkökulma on myös osittain erilainen. Seikko Eskola on teoksessaan Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide käsitellyt ruotsalaisten, pääasiassa sanomalehtien, suhtautumista Suomeen ennen vuotta 1917. Eskolan tutkimus on lähellä omaani, mutta hänen aikarajauksensa päättyy käytännössä siihen, mistä tämän työn alkaa. Eskolan teoksen avulla sosiaalidemokraattien ja liberaalien suhtautumisessa voidaan kuitenkin nähdä jatkumo vuoteen 1918. Muuten käyttämäni kirjallisuus käsittää pääasiassa teoksia, jotka jollain tavalla tai tasolla Ahvenanmaan kysymystä käsittelevät, yleisiä metodioppaita sekä yleisiä, niin sanotusti taustoittavia, teoksia. Melko paljon kirjallisuutta aiheeseen löytyy Tampereen ja Helsingin kirjastoista, mutta osaan olen tutustunut Ruotsin puolella tai tilannut sieltä.

Primäärilähteinä olen käyttänyt liberaalien ja sosiaalidemokraattien arkiston aineistoa, Riksdagin painettuja pöytäkirjoja sekä puoluelehdistä Social-Demokratenia (SD) ja Dagens Nyheteriä (DN). Koska Ahvenanmaan kysymyksestä käyty keskustelu oli vähäistä johtavien poliitikkojen ja sanomalehdistön ulkopuolella,⁴¹ on ilmeistä, että nämä ovat muistelmiin ja päiväkirjoihin yhdistettynä hedelmällisimmät lähteet. Liberaalien eli Frisinnade Landsföreningin (FL) arkistoaineisto löytyy Tukholman Riksarkivetista (RA) ja sosiaalidemokraattien (SDA) aineisto puolestaan Tukholman Arbetarrörelsens arkivetissa (ARAB). Jälkimmäisestä arkistosta täytyy mainita sellainen mielenkiintoinen seikka, että sosiaalidemokraattien puoluekokousten aineistoja ei ole luvallista kopioida! Kukaan erittäin ystävällisistä ja palvelualttiista työntekijöistä ei osannut perustella kieltoa.

Riksdagin molempien kamareiden (första kammaren FK, andra kammaren AK) istuntojen pöytäkirjat löytyvät painettuina esimerkiksi Tukholman yliopiston kirjastosta. Ruotsissahan kaksikamarisysteemi oli voimassa vuoteen 1971. Toisen kamarin vaalit järjestettiin kolmen vuoden välein. Ensimmäisen kamarin jäsenet valittiin epäsuoralla vaalilla ja vaalikausi oli yhdeksän vuotta. Sen jäsenet olivat käytännössä ”entisiä aatelisia”. Esimerkiksi vuonna 1918

konservatiiveilla oli 60 prosenttia ensimmäisen kamarin paikoista ja ainoastaan 25 prosenttia toisessa kamarissa. Lakien muuttamiseen tarvittiin kuitenkin molempien kamarien hyväksyntä, samoin tärkeimmät valiokunnat olivat yhteisiä. Ensimmäisessä kamarissa oli 150 jäsentä ja toisessa 230.⁴² Ahvenanmaan ja Suomen kysymystä kamareissa käsiteltiin laajemmin käytännössä kahteen otteeseen vuoden 1918 aikana. Olen käyttänyt myös pöytäkirjoja vuoden 1919 puolelta, mutta yllättäen vuoden 1917 loppupuolelta ei ollut pöytäkirjoja lainkaan.

Pöytäkirjojen käsittelyn yhteydessä voidaan mainita, että viitatessani yksittäisen henkilön puheenvuoroon kamarien istunnoissa, olen yleensä viitannut koko puheenvuoroon. Tämä johtuu siitä, että puhujat ovat useimmiten rakentaneet argumenttinsa niin, että perustelut tulevat johdatteluna puheenvuoron alussa, pääasiana keskivaiheilla ja lisäksi yhteenvetona puheenvuoron lopussa. Tämän vuoksi on ollut vaikeaa irrottaa yhtä tai kahta sivua, joihin voisi viitata. Koska puheenvuorot käytännössä olivat lisäksi korkeintaan noin kymmenen sivun ja pääasiassa muutaman sivun mittaisia, olen katsonut, että viitteen voi vaivatta tarkistaa, vaikka joutuisikin lukemaan myös niin sanotusti epäolennaisempaa kyseessä kulloinkin olevan edustajan argumentointia. Näin tiivistämäni puheenvuoro ei ainakaan koe vääryyttä olemalla leikkaus yhdestä tai kahdesta lauseesta, jos sitä on todella perusteltu laajasti.

Sanomalehdistä Social-Demokraten oli nimensä mukaisesti sosiaalidemokraattien päääänenkannattaja, jonka sivuille kyseisen puoleen edustajat usein kirjoittivat omia kantojaan. Lehden päätoimittajana toimi sosiaalidemokraattien pitkäaikainen puheenjohtaja Hjalmar Branting, joka oli Ahvenanmaan kysymyksessä näkyvällä paikalla. Hän kirjoitti lehteen nimimerkillä Hj. B–ng. Lehden levikki oli noin 30 000. Dagens Nyheter puolestaan oli selkeästi liberaalien kannattaja niissäkin tilanteissa kun liberaalien muu lehdistö kritisoi omaa puoluettaan. Lehden päätoimittaja oli Otto von Zweigbergk ja levikki noin 90 000.⁴³ Lehdistä ei sinällään voi lukea koko puolueen mielipidettä.⁴⁴ Lisämateriaalina ne ovat kuitenkin täydentäneet vasemmiston käsityksistä luomaani käsitystä erinomaisesti ja tehneet siitä monipuolisempaa. Erityisesti käsittelemäni Edénin (epävakaan) hallituksen aikana lehtien kirjoittelusta on kuitenkin huomioitava, että se on pääasiassa pyrkinyt puolustamaan istuvan hallituksen asemaa. Näissä puitteissa kyseisten lehtien kirjoittelu Suomesta oli kuitenkin

⁴¹ Tingsten 1944, 152, 186.

⁴² Hadenius 1996, 42, 294–295.

⁴³ Eskola 1965, 27–28; Andræ 1998, 173.

⁴⁴ Nevakivi 1983, 147, 156.

aineistona hyvin hedelmällistä. Ruotsin sanomalehdillä oli myös ilmeisen suuri sananvapaus.⁴⁵

Tärkeänä lähteenä työssä ovat olleet päiväkirjat, muistelmat ja yksityisiä poliitikkoja käsittelevät teokset. Päiväkirjoista mainittakoon erityisesti Edénin hallituksen meriministerin Erik Palmstiernan päiväkirja (1953) ja muistelmista ulkoministeri Hellnerin *Minnen och dagböcker* (1960). Franzénin teos *Hjalmar Brantigista* on ollut suureksi avuksi ja käsittelee onneksi työni kannalta oikeaa aikaa, toisin kuin Edénin omat muistelmat, jotka päättyvät vuoteen 1914 tai Edénin hallituksen puolustusministeristä Rydénistä tehty teos, joka ei käsittele lainkaan Suomea.

Erityisesti Palmstiernan päiväkirjojen yhteydessä lähdekriittisyys on ollut tärkeää, kuten päiväkirjojen käsittelyssä yleisesti ottaen. Meriministeri kirjoitti hyvin kärkevästi mutta toisaalta on julkaissut päiväkirjansa vasta useita vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen ja lienee aikanaan uskoutunut päiväkirjalleen varsin suorasukaisesti. Palmstiernan kollegat saivat vasta päiväkirjojen tultua julki vahvistuksia 1910-luvun lopun aikaisille epäilyilleen Palmstiernan toimien suhteen, joten meriministeri säilytti salaisuutensa ilmeisesti ainoastaan päiväkirjalleen ja mahdollisesti lähimmille (tai lähimmälle so. Hjalmar Brantigille) kollegoilleen. Kirjallisuudesta käyttämäni teoksista Jägerskiöldin *Mannerheimista* tekemät muistelmat ovat vaatineet erityisten ”suodatinten” käyttöönottoa. Jägerskiöldiin olen kuitenkin viitannut yhteyksissä, joissa hänen *Mannerheimiin* kritiikkittä suhtautuva asenteensa ei ole kovin merkittävä käyttämäni viittauksen kannalta, etenkin jos sen pitää mielessään.

Lähdekritiikkiä on vaadittu myös sosiaalidemokraattien ja liberaalien edustajien puheenvuoroja analysoitaessa. Puolueiden edustajat kannattivat virallisissa yhteyksissä pääsääntöisesti oman hallituksensa politiikkaa, mikä lienee itsestäänselvyys ottaen huomioon asetelmat, joissa vasemmistokoalitio saatiin syntymään. Olen kuitenkin löytänyt eroja vasemmistopoliitikkojen näkemyksiin, sekä *Dagens Nyheterin* ja *Social-Demokratenin* kirjoituksiin. Tingsten toteaa teoksessaan *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*, että hallituspuolueiden lehdet eivät tehneet merkittävää eroa käsitellessään Ahvenanmaan kysymystä.⁴⁶ Kuitenkin *Social-Demokraten* ja *Dagens Nyheter* käsittelevät erityisesti kesällä 1918 Suomea keskenään eri näkökulmista.

⁴⁵ Gihl 1951, 104.

⁴⁶ Tingsten 1944, 121–122.

Tämän työn olemassaoloa voidaankin perustella sillä, että valitsemaani näkökulmaa ei ole käytetty muissa tutkimuksissa, vaikka Ahvenanmaan kysymys sinällään on tutkijoita kiinnostanut. Ahvenanmaan kysymystä voidaan pitää myös tärkeänä Suomen ja Ruotsin suhteiden kannalta, eikä kokonaisesitystä aiheesta ole Barrowsin teosta lukuun ottamatta edelleenkään tehty. Göran Andræn teosta ja Rystadin sekä Stjernfeltin artikkeleita lukuun ottamatta uutta tutkimusta aiheesta ei ole lainkaan. Tampereen yliopistosta Vesa Vares koordinoi parhaillaan tällaista yleisesitystä, joka valmistunee lähivuosina.

Ahvenanmaan kysymys ei ole kuitenkaan unohtunut. Kysymys aktivoitui uudelleen talvisotaa edeltäneenä aikana, jolloin solmittiin Ahvenanmaan yhteistä puolustamista koskeva Tukholman sopimus,⁴⁷ mutta aihe on ollut esillä myöhemminkin. Hyvä esimerkki tästä on yllättäen Ruotsin matkalla silmiin osunut uutinen entisessä liberaalien lehdessä Uppsala Nya Tidningenissä. Pienessä uutisessa muisteltiin 85 vuoden takaisia tapahtumia, jolloin Suomi pidätti kaksi ahvenanmaalaista separatistia Ahvenanmaan kriisin yhteydessä.⁴⁸ Myös Suomen lehdistössä on aika ajoin otettu esiin Ahvenanmaan erikoisasema vuosien 1917-21 tapahtumien seurauksena.⁴⁹ Pohjoismaisessa historioitsijoiden kokoontumisessa Tukholman yliopistolla elokuussa 2004 esitettiin Ahvenanmaan kysymyksen aktualisoituneen kylmän sodan päättymisen myötä.

Markku Hyrkkänen toteaa teoksessaan Aatehistorian mieli, että historiantutkijan tulee ”kiduttaa” lähteitään tuomaan julki asioita, joita niiltä ei ole aikaisemmin kysytty.⁵⁰ Kalela puolestaan toteaa, että lähteiltä pitäisi esittää kysymykset ennen kuin niihin on tutustunutkaan.⁵¹ Tässä työssä olen pyrkinyt tekemään juuri näin; en ole käyttänyt lähteitä, joihin tutkijoilla ei olisi aikaisemmin ollut pääsyä mutta olen kiduttanut vanhoja lähteitä vastaamaan uusiin kysymyksiin. Mielenkiintoista olisi kiduttaa lähteitä enemmänkin koko Ahvenanmaan kriisin ajalta. Valitettavasti tämän työn puitteissa se ei ole ollut mahdollista.

⁴⁷ Turtola 1984, 30.

⁴⁸ Uppsala Nya Tidning, Förräderi på Åland, 2.9.2005.

⁴⁹ Esim. Aamulehti, Rauhanturvaajien kuljetuksista nousi kohu Ahvenanmaalla, maakunta paheksuu ruotsalaisten ja norjalaisten sotilaiden läpikulkua, 13.9.2003.

⁵⁰ Hyrkkänen 2002, 22.

⁵¹ Kalela 2000, 92–93.

2. TERVETULOA UUSI PUOLUEETON VELJESMAA

2.1 Ahvenanmaalaiset kääntyvät yllättäen Ruotsin puoleen

Kun alkoi näyttää siltä, että Suomen ja Venäjän suhteissa tapahtuisi merkittäviä muutoksia mahdollisesti jo lähitulevaisuudessa, alkoivat myös hahmotellut Ahvenanmaan tulevaisuudesta toden teolla. Ahvenanmaalla saaren kohtaloksi nähtiin kolme vaihtoehtoa. Ensiksikin voitaisiin jäädä osaksi itsenäistä Suomea, jolloin jouduttaisiin luonnollisesti myös osaksi uuden, nuoren valtion välttämättömiä kasvukipuja. Uskottiin, että suomalaistamiselta ei voitaisi välttyä. Toisaalta suvereenisti hallittuna alueena, saari olisi saattanut joutua niin sanotusti ristituleen.⁵²

Paras ratkaisu olisi kolmas vaihtoehto, liittyminen osaksi Ruotsia, jolloin ruotsin kielen asema olisi turvattu ja lisäksi uusi emämaa voisi tasoitella eroa Suomesta. Ruotsiin liittymiseltä odotettiin myös taloudellista muutosta parempaan. Tiedettiin, että Ruotsissa periaatteessa suhtauduttiin myönteisesti saaren liittämiseksi osaksi Ruotsia. Högman toteaaikin artikkelissaan *Ålänningarna och ålandsfrågan* ahvenanmaalaisien tavoitteiden olleen ensi sijassa reaalipoliittisia.⁵³ Joulukuun 1917 lopussa Ruotsissa julkaistussa ahvenanmaalaisien anomuksessa perustelut oli muotoiltu näin: ”*Gemensamhet i härstamning, språk, kultur, tankesätt och sedvänja samt förvissningen om framtida trygghet under Sveriges spira*”.⁵⁴

Ensimmäiset kirjalliset dokumentit niin kutsutusta Ahvenanmaan liikkeestä on päivätty 20. elokuuta 1917. Tällöin järjestetyssä tapaamisessa kirjoitetussa pöytäkirjassa mainitaan, että saaren asukkaat halusivat ”erityisistä syistä jälleenyhdistyä (återförenas) Ruotsiin”. Niiden vuosien aikana, jolloin kamppailua Ahvenanmaan asemasta käytiin, väitettiin, että toivosta liittää saari osaksi Ruotsia ei ollut koskaan luovuttu. Högmanin artikkelissa todetaan kuitenkin, ettei tämän asian puolesta ole löytynyt kirjallisia todisteita. Ahvenanmaan liikkeen johto on selittänyt todisteiden puutteen johtuneen venäläisistä joukoista, joita saarella oli ensimmäisen maailman sodan alkuvuosista lähtien ja siitä, että ahvenanmaalaiset olivat

⁵² Högman 1986, 119–120.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Sama syntyperä, kieli, kulttuuri, ajattelutapa ja tavat/käytännöt, samoin kun tieto turvatusta tulevaisuudesta Ruotsin valtikan alla. Gihl 1951, 342.

odottaneet sopivaa hetkeä tuodakseen julki toiveensa. Sopiva hetki syntyi Suomen ryhdyttyä irrottautumaan Venäjältä.⁵⁵

On kuitenkin löydetty todisteita, jotka puhuisivat ennemmin ahvenanmaalaisten ikiaikaisen kaipuun väitettä vastaan kuin sen puolesta. Högman kirjoittaa ahvenanmaalaisten innokkaasti osallistuneen Suomen vaaleihin lokakuussa 1917. Tätä voitaneen pitää todisteena siitä, että irrottautumista Suomesta ei ollut aikaisemmin ajateltu aktiivisesti, ainakaan koko saaren asukkaiden keskuudessa. Ahvenanmaalaiset myös ilmaisivat vuonna 1917 Tidningen Ålandissa, joka oli saaren johtava mielipiteen muokkaaja ja jonka päätoimittaja Julius Sundblom toimi aktiivisimpana Ruotsiin liittymisen puolesta, että saaren asukkaille oli taattava samat oikeudet kuin manner-Suomen ruotsalaisille.⁵⁶ Tulevaisuus Suomen kanssa ei toisin sanoen ollut poissuljettu vaihtoehto.

Muut tutkijat ovat tulleet Högmanin kanssa samaan tulokseen. Ilmeisesti yleinen halu liittyä Ruotsiin syntyi ahvenanmaalaisissa vasta vuoden 1917 aikana. Vielä 1900-luvun alussa Ahvenanmaalla laulettiin Suomen kansallislaulua ja kutsuttiin Suomea nimellä ”Foster land” Varsinaista kaipuuta Ruotsiin ei ollut, vaan ahvenanmaalaiset tunsivat itsensä ensi sijassa ahvenanmaalaisiksi. Ahvenanmaalaiset olivat äänestäneet innokkaasti vuonna 1907 ja vielä vuonna 1916 maan keskiarvoa paremmin. Ahvenanmaalla lieneekin olleen Suomeen suuntautuneita tendenssejä aina syksyyn 1917 asti.⁵⁷

Torsten Gihl puolestaan toteaa teoksessaan Den svenska utrikens politikens historia, ettei ahvenanmaalaisille ollut koskaan muodostunut samanlaista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta manner-Suomen kanssa kuin siellä asuneille ruotsalaisille.⁵⁸ Samantapaisia ajatuksia löytyy ahvenanmaalaisen Johannes Erikssonin muistelmista. Eriksson oli aloitteen tekijöiden joukossa elokuussa 1917, kun ensimmäinen suurempi kokoontuminen Ruotsiin liittymisestä saaren asukkaiden kesken järjestettiin. Hän oli myös paikalla, kun joulukuussa järjestetyn äänestyksen tulos toimitettiin Ruotsiin helmikuussa 1918 sekä aina Kansainliiton päätökseen Genevessä kesäkuussa 1921 asti.⁵⁹ Muistelmansa hän kirjoitti vuosina 1923–24, toisin sanoen

⁵⁵ Högman 1986, 118–119.

⁵⁶ Högman 1986, 119.

⁵⁷ Kuvaja, Crister. Väitteet perustuvat hänen Tukholman yliopistolla järjestetyssä Pohjoismaisessa historioitsijoiden kokoontumisessa elokuussa 2004 pitämäänsä luentoön Ahvenanmaasta. Kuvaja esitteli luennoilla tutkimustuloksiaan ahvenanmaalaisten ja suomenruotsalaisten suhteesta.

⁵⁸ Gihl 1951, 342.

⁵⁹ Eriksson 1961, 10–11.

Ahvenanmaan kriisin päättymisen jälkeen. Muistelmissaan Eriksson kertoo vuoden 1915 puolella käyneensä keskustelun, jossa Ahvenanmaa tulevaisuutta pohdittiin. Hän kirjoittaa jo tuolloin todenneensa, että Ahvenanmaan joutuminen takaisin Ruotsin yhteyteen otettaisiin saarella ilolla vastaan.⁶⁰ Kaunopuheisesti hän myös kirjoittaa siitä surusta, jota Ahvenanmaalla koettiin, kun ”saaren heikko oksa katkaistiin vuonna 1809 ruotsalaisesta tammesta”.⁶¹

Vaikka Erikssonin muistelmiin ei voikaan perustaa kovin pitkälle vedettyjä johtopäätöksiä koko Ahvenanmaan asukkaiden tunnoista, saattaa hyvinkin olla, että joidenkin saaren asukkaiden mielissä ruotsalaisuus oli koko ajan näyttänyt houkuttelevalta, ainakin venäläiseen verrattuna. Kun niin sanotusti oikea hetki Venäjän vallankumouksen myötä koitti, tarttuivat muutamat johtohahmot toden teolla ajatukseen Ruotsiin liittymisestä; mitään hävittävää ei varsinaisesti ollut. Luultavaa on myös, että esimerkiksi juuri Eriksson saattoi vilpittömästi uskoa siihen, että vuotta 1809 edeltänyt aika ei ollut saarella unohtunut, vaan tahto kuulua Ruotsiin kumpusi vuosisadan takaa. Toisaalta täytyy myös muistaa, että muistelmat on kirjoittanut Ahvenanmaan kriisissä varsin aktiivisena toiminut mies, jolla on ehkä kriisin päätyttyä ollut tarve perustella toimiaan. Lisäksi Erikssonin muistelmista käy ilmi, että päätös pyrkiä estämään suomalaistaminen ja vetoaminen kansojen itsemääräämisoikeuteen syntyi vasta juuri ennen ahvenanmaalaisten ensimmäistä tapaamista elokuussa 1917.⁶²

Niin tai näin, Ruotsissa ahvenanmaalaisten liittymistoiveisiin ei syksyllä 1917 juurikaan kiinnitetty huomiota kuin pääasiassa lehdistön keskuudessa. Esimerkiksi Hellner toteaa muistelmissaan kuulleen ahvenanmaalaisten toiveesta lokakuun lopussa ensi kertaa, mutta ei uskonut toiveiden johtavan mihinkään. Samaa mieltä oli pääministeri Edén.⁶³ Lisäksi Edenin joulukuun lopussa 1917 pitämästä puheesta käy ilmi, että hänelle ”Ahvenanmaan kysymys” käsitti vuoden 1917 puolella eri aspekteja kuin sittemmin vuoden 1918 puolella, jolloin se näyttäytyi Suomen ja Ruotsin välisenä kiistana. Ahvenanmaan kysymys käsitti toisin sanoen pääasiassa kysymyksen siitä, miten venäläisten Pariisin sopimusta vuodelta

⁶⁰ Eriksson 1961, 19–20.

⁶¹ Det åländska folket kände och känner ett stort behov att komma i närmare beröring med sin svenska stam och möjligen bliva inympad i stamträdet, varifrån även Åland som en liten gren då [1809] avhöggs. Eriksson 1961, 16.

⁶² Eriksson 1961, 22–23.

⁶³ Hellner 1960, 66.

1856 loukkaavat linnoitukset saataisiin purettua. Lisäksi ajankohtaiseksi oli tullut kysymys siitä, miehitettäisiinkö Ahvenanmaa saksalaisten ehdotuksen mukaisesti.⁶⁴

2.2 Ristiriitaisia tunteita herättävät saksalaiset sekoittavat pakkaa

Gihl on teoksessaan vetänyt yhteen ruotsalaisen oikeiston ja vasemmiston suhtautumisesta suurvaltoihin ensimmäisen maailmansodan aikana. Gihlin mukaan Ruotsin oikeisto sekä ylipäätään yläluokka, akateeminen maailma, porvaristo ja ylipäätään koulutetut ihmiset, suhtautuivat Saksaan myötämielisesti. Vasemmiston ja sen kannattajien saksalaisvastainen suuntaus syntyi puolestaan protestiksi oikeistolle. Lisäksi vasemmistossa uskottiin, että yhteistyö Saksan kanssa vaaransi puolueettomuuden.⁶⁵ Oikeiston mielipiteen kannatusta lisäsi se, että maan johtavat ja näkyvimmit mielipiteen muokkaajat olivat saksalaisystävällisiä ja toisaalta maassa vallitsi erityisesti sodan alussa pelko ja eräänlainen inho englantilaisia kohtaan, joiden ajateltiin sotivan saksalaisia vastaan epäreilusti ja väärin perustein, lisäksi liitossa venäläisten kanssa. Epäluulo englantilaisia kohtaan johtui suuressa määrin myös siitä, että ruotsalaisten vahva suhde saksalaisiin usealla eri elämänalueella oli hallinnut suhteita jo ennen sodan alkua ja jatkui myös sodan alettua. Sodan edetessä näytti myös siltä, että Saksa veisi voiton.⁶⁶ Ainakaan ei missään nimessä voitu laskea sen varaan, että Saksa häviäisi.

Useiden ruotsalaisten halu säilyttää suhteet ennemmin saksalaisiin kuin englantilaisiin näyttäytyy ymmärrettävänä ainakin reaalipoliittisista syistä. Ruotsissa lienee ajateltu, että Saksa olisi voittaessaan hallinnut Itämeren suvereenisti. Gihl myös kirjoittaa saksalaisten halunneen pitää välinsä ruotsalaisiin hyvinä. Tämä sen vuoksi, että Ruotsi alkoi sodan edetessä olla ainoa maa, joka suhtautui kohtalaiseen ystävällisesti Saksaan. Gihlin mukaan ruotsalaiset olivat suhteessaan Saksaan paljon vahvemmillä kuin itse ymmärsivätkään. Etenkin sodan loputtua Saksassa ajateltiin, että ruotsalaiset voisivat toimia Saksalle siltana pois siitä eristyksestä, johon se oli jo sodan aikana joutunut.⁶⁷

Vaikka oikeisto olikin Ruotsissa Saksaan suuntautunut puoli, ei vasemmiston kohdallakaan voida puhua varsinaisesta mieltymyksestä ympärysvaltoja kohtaan. Lähinnä kyse oli oikeistovastaisuudesta. Joskin vasemmiston piiristä nousi vahvoja henkilöitä, jotka asettuivat

⁶⁴ Cirkulär, Nr 1. 1918, FL, RA.

⁶⁵ Gihl 1951, 93.

⁶⁶ Gihl 1951, 93-97, 116-118.

⁶⁷ Gihl 1951, 93-97, 118-119.

vastustamaan Saksaa ja suosivat enemmän ympärysvaltaja. Esimerkiksi sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Branting voidaan nähdä tällaisena henkilönä.⁶⁸ Brantingia voitaneen pitää myös merkittävänä mielipiteen muokkaajana. Brantingin ohessa voitaneen mainita syksyn 1917 hallituksen meriministeri, sittemmin vuonna 1920 ulkoministeri, Erik Palmstierna.⁶⁹

Myös liberaalien voidaan sanoa asettuneen samoille linjoille kuin sosiaalidemokraattien, joista useat mielipiteissään kääntyivät Brantingin edustamaan suuntaan.⁷⁰ Esimerkiksi Frisinnade Landsföreningenin arkistosta löytynyt painettu vihkonen ”De frisinnades valhandbok” vuoden 1917 kesältä sisältää perusteluja sille, miksi Ruotsin kaupankäynnin tulisi suuntautua enemmän länteen ja erityisesti Englantiin. Liberaalit olivat huolissaan saksalaisen valuutan soluttautumisesta ruotsalaisiin yrityksiin ja vihkosessa pyrittiin esittämään esimerkiksi laivayhteyksien parantamista keinona, joilla riippuvuutta Saksasta voitaisiin vähentää.⁷¹ Toisin sanoen liberaalit käyttivät suuntautumista länteen vaaliaseenaan, jolloin voitaneen olettaa, että saksanvastaiselle suuntaukselle oli tilausta (etenkin, kun oikeisto hävisi syksyllä 1917 toisen kamarin vaalit).

Yhteistä oikeistolle ja vasemmistolle oli kuitenkin, että periaatteessa molemmat, tai ainakin suurin osa molempien puolien edustajista, oli Ruotsin sotaan osallistumista vastaan.⁷² Sodan loppua kohden positiivinen suhtautuminen ympärysvaltaja kohtaan lisääntyi. Suurimpana syynä tähän voidaan mainita hallituksen vaihtuminen Edénin vasemmistohallitukseen vuonna 1917.⁷³

2.3 – – att Sverige skulle taga Åland ur Tysklands hand”

Venäjällä tapahtui lokakuussa 1917 bolshevikkien vallankumous ja asetelmat maailmansodassa muuttuivat. Saksalaiset toivat marraskuussa viestin Ruotsin kuninkaalle. Viestissä tahdottiin tietää, miten ruotsalaiset toimisivat, jos saksalaiset ottaisivat Ahvenanmaan haltuunsa ja antaisivat ruotsalaisille mahdollisuuden miehittää saaren.⁷⁴

⁶⁸ Gihl 1951, 100–101.

⁶⁹ Meriministerin suhtautumisesta saksalaisiin, Palmstierna 1953, 12–13, 26, 45.

⁷⁰ Gihl 1951, 101.

⁷¹ Strödda tryck, sommaren 1917, FL, RA.

⁷² Gihl 1951, 101.

⁷³ Gihl 1951, 108.

⁷⁴ Gihl 1951, 344; ks myös Rystad s.a, 55-56.

Suomalaisten kanssa käydyissä neuvotteluissa tätä vaihtoehtoa ei luonnollisestikaan tuotu esiin. Tämän vuoksi suomalaiset neuvottelijat Edvard Hjelt, von Bonsdorff sekä professori Rafael Erich suorastaan vaativat, että saksalaiset nousisivat maihin Ahvenanmaalla.⁷⁵ Saksalaiset uusivat ehdotuksensa ruotsalaisille joulukuussa ja sanoivat voivansa ottaa Ahvenanmaan kysymyksen esiin rauhanneuvotteluissaan venäläisten kanssa. Ruotsille asetetut ehdot koskivat muun muassa malmintuontia Ruotsista Saksaan sodan päätyttyä sekä Ahvenanmaan tulevaa asemaa. Saksalaisten ehdotuksen seurauksena lienee tullut ruotsalaisten aloite kansanäänestykseen Ahvenanmaalla joulukuun lopulla 1917. Äänestyksessä selvitettiin ahvenanmaalaisten toiveita liittyä osaksi Ruotsia.⁷⁶

Saksalaisten ehdotusten taustalla oli (turha) pelko siitä, että ellei se käyttäisi Ahvenanmaata saadakseen Ruotsin mukaan sotaan puolelleen, tekisivät ympärysvallat sen. Saksalaisten pelko perustui muun muassa siihen, että Suomessa sanomalehdet kirjoittivat Brantingin sopineen venäläisten kanssa, että Ruotsi saisi Ahvenanmaan vastapalvelukseksi siitä, että toimi tavalla tai toisella liitossa ympärysvalttojen kanssa.⁷⁷

Ahvenanmaan asemasta syksyllä 1917 voidaan todeta, että se oli ylipäätään epäselvä. Oli epäselvää kuuluiko saari Suomelle, Venäjälle vai jopa Ruotsille vuoden 1809 perusteella. Ruotsissa ei myöskään uskottu, että Suomi pitäisi saaresta kiinni niin voimakkaasti kuin tuli tekemään Ahvenanmaan kriisin aikana.⁷⁸ Suomalaiset pitivät luonnollisena, että saari kuuluu heille, kuten seuraavan vuoden puolella tultiin huomaamaan. Ruotsissa taas mielipiteet jakaantuivat eri puolueiden kesken ja toisaalta tapahtumien edetessä myös puolueiden sisällä. Oikeiston puolelta saari olisi mielihyvin otettu vastaan, vaikka niin sanotusti saksalaisten käsistä. Oikeiston perusteluna oli Ahvenanmaan strateginen asema, jota suomalaisten sotilasvoimat olivat riittämättömiä turvaamaan. Lisäksi piti huomioida ahvenanmaalaisten asema Suomessa ja luonnollisesti ahvenanmaalaisten oma toive liittyä Ruotsiin.⁷⁹

Hallituksen eli liberaalien ja erityisesti sosiaalidemokraattien puolella saksalaisten ehdotukseen suhtauduttiin varautuneesti, sillä pelättiin joutumista liittoon Saksan kanssa ja puolueettomuuden vaarantumista. Vasemmisto pelkäsi myös suhteiden vaarantumista sekä

⁷⁵ Gihl 1951, 347.

⁷⁶ Gihl 1951, 349-350; Rystad s.a, 58.

⁷⁷ Rystad s.a, 55.

⁷⁸ Tingsten 1944, 125.

⁷⁹ Tingsten 1944, 121.

Venäjään että länsivaltoihin. Myös hyvä suhde Suomeen asetettiin vaakakupissa painavammaksi.⁸⁰ Esimerkiksi meriministeri Palmstierna piti saksalaisten vehkeilyä suomalaisten selän takana suorastaan ällöttävänä.⁸¹ Sen sijaan kuningas Kustaa V olisi hyväksynyt saksalaisten esityksen, mutta sekä hallitus että salainen valiokunta (hemliga utskottet) olivat sitä vastaan.⁸²

Ulkoministeri Hellner antaa päiväkirjamerkinnöissään ymmärtää, että saksalaisten ensimmäiseen ehdotukseen muotoiltu vastaus syntyi yksimielisesti kaikkien neuvottelijoiden – kuninkaan, hallituksen ja salaisen valiokunnan – kesken.⁸³ Sen sijaan Rystad osoittaa eri puolue ryhmien olleen keskenään erimielisiä.⁸⁴ Mielipiteet Ruotsissa toisin sanoen jakaantuivat, vaikka ulkoisesti oltiinkin yhtenäisiä. Hallituksen sisällä saksalaisten ehdotukseen suhtauduttiin kuitenkin yksimielisesti.⁸⁵

Ruotsiin joulukuussa 1917 saapunut jälkimmäinen viestintuoja sai aikaan kiivaampia yhteenottoja. Hellnerin mukaan uuden ehdotuksen sisältö oli sama kuin aiemmankin. ”att Sverige skulle mottaga Åland ur Tysklands hand”⁸⁶ Hallituksessa suhtauduttiin ehdotukseen jälleen yksimielisesti; saksalaisten kanssa toimiminen johtaisi elintarvikepulaa helpottavien sopimusneuvotteluiden katkeamiseen ympärysvaltojen kanssa ja toisi Ruotsille riskin joutua mukaan sotaan. Muuten tilanne oli muuttunut sikäli, että Ruotsiin asti oli jo kantautunut toive ahvenanmaalaisten omasta toiveesta liittyä Ruotsiin, vaikka virallista pyyntöä ei vielä vuoden 1917 puolella tullutkaan. Myös Suomen itsenäistyminen oli muuttanut tilannetta. Salaisen valiokunnan oikeisto oli nyt sitä mieltä, että Ahvenanmaa oli liitettävä Ruotsiin saksalaisten ehdotuksen mukaisesti. Sen sijaan salaisen valiokunnan liberaalit ja sosiaalidemokraatit asettuivat hallituksen puolelle.⁸⁷

Huomattavaa on, että Hellnerin perusteluissa sille, miksi saksalaisten ehdotukseen ei hallituksen taholta voitu suostua, ei mainita Suomea sinällään lainkaan. Perusteluna todetaan sopimusneuvottelujen todennäköinen katkeaminen ympärysvaltojen kanssa ja sodanuhka saksalaisten kanssa liittoutumisesta eli Ahvenanmaan saaminen ”lahjana saksalaisten kädestä”.

⁸⁰ Gihl 1951, 344, 350–351.

⁸¹ Palmstierna 1953, 111–113.

⁸² Rystad s.a, 55–57.

⁸³ Hellner 1960, 388.

⁸⁴ Rystad s.a, 56

⁸⁵ Hellner 1960, 388.

⁸⁶ Hellner 1960, 390.

Hellner mainitsee erikseen, että Ahvenanmaan miehittäminen olisi vienyt Ruotsin muodollisesti edelleen ympärysvaltujen vallan alla olevalle maalle.⁸⁸ Hellnerille oikeiston vaatimukset näyttäytyivät käsittämättöminä. Selvästi ulkoministeri käsitti Ahvenanmaan kysymyksen tällöin vielä suuremmassa mittakaavassa kuin millaisena Ahvenanmaan kysymys sittemmin tultiin tuntemaan, eli Suomen ja Ruotsin välisenä kiistana. Hellnerin näkemys on hyvä osoitus siitä, miten Ahvenanmaan kysymyksen luonteen muuttuminen saattoi johtaa siihen, että käsite Ahvenanmaan kysymys tarkoitti eri toimijoille eri asiaa vuoden 1918 puolelle siirryttäessä.

Syksyllä 1917 Suomi kuului – vielä joulukuussakin - periaatteessa Venäjään mutta selvää alkoi olla, että Suomi pyrki irrottautumaan emämaastaan. Miksi Hellner ei muistelmissaan kuitenkaan käsittele lainkaan Suomen mahdollista suhtautumista siihen, että Ruotsi miehittäisi Ahvenanmaan? Eikö Ruotsissa vielä tällöin pidetty Suomea sellaisena osapuolena, jonka mielipide täytyi ottaa huomioon valtioiden arvioidessa omia reaalipoliittisia toimiaan? Kyseessä oli kuitenkin poliitikko, joka suhtautui ruotsalaisista vasemmiston edustajista suomalaisiin yhtenä kaikkein myönteisimpänä, esimerkiksi seuraavana vuonna seuranneen sisällissodan aikana. Hellnerin kirjoituksista käy ilmi, että Suomea ei pidetty varteen otettavana neuvottelukumppanina ainakaan ennen itsenäistymistä ja tunnustamista. Meriministeri Palmstiernan päiväkirjamerkinnöistä selviää, että Suomen asemasta oli puhetta kokoontumisessa, jossa saksalaisten ehdotusta käsiteltiin joulukuussa 1917.⁸⁹ Voidaan kuitenkin todeta, että ruotsalaisten pääasiallinen intressi oli päästä Ahvenanmaan asemasta uuteen sopimukseen venäläisten kanssa. Suomea ei vielä tässä vaiheessa ajateltu toimijana ja luultavaa on, että ruotsalaiset eivät odottaneet suomalaisten tarttuvan kysymykseen Ahvenanmaan asemasta sellaisella voimalla, mikä tuli ilmi seuraavan vuoden aikana.

Kieltäytyessään saksalaisten ehdotuksista ruotsalaiset vetosivat Pariisin sopimukseen vuodelta 1856 ja totesivat sen olevan ainoa sopimus, jota Ruotsi voisi menestyksellä noudattaa. Mahdollisesti myöhemmin Ahvenanmaasta voitaisiin tehdä puolueeton vyöhyke. Ruotsista ilmoitettiin myös, että sen intresseissä oli, että vastaitsenäistynyt Suomi saisi asiansa hallintaan ja kuntoon ja että Ahvenanmaan kysymyksestä voitaisiin neuvotella suoraan venäläisten kanssa.⁹⁰ Ruotsalaisten intresseissä oli siis saada aikaan turvallisuuden takaava sopimus

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Hellner 1960, 391.

⁸⁹ Palmstierna 1953, 111–113.

⁹⁰ Gihl 1951, 350–351; Rystad s.a, 58.

nimenomaan Venäjän kanssa, vaikka Ahvenanmaa Suomen mukana irrottautuisikin Venäjän suoran vaikutusvallan alta. Suomi sen sijaan oli Ruotsille vaaraton ja se ikään kuin ohitettiin Ahvenanmaan kohtalon kaavailuissa.

Syksyn 1917 tapahtumat ennakoivat sitä, mikä tuli yhä selvemmin esiin seuraavan vuoden puolella. Ruotsin hallituksen suhtautuminen Saksaan ja saksalaisiin sekä omasta liittoutumattomuudesta kiinni pitäminen tulivat muodostamaan pohjan sekä mielipiteille että toiminnalle suhteessa suomalaisiin vuoden 1918 puolella. Suhtautuminen saksalaisiin kietoutui siis ruotsalaisten suhteeseen suomalaisiin.

Suhtautumisessa saksalaisiin tuli esiin myös yksi perustavinta laatua oleva jako Ruotsin oikeiston ja vasemmiston kesken. Esimerkiksi suhtautuminen saksalaisten ehdotuksiin miehittää Ahvenanmaa vaihteli rajusti hallituksen ja toisaalta kuninkaan sekä salaisen valiokunnan konservatiivijäsenten kesken. Kuningas, joka tuli myös vuoden 1918 puolella toimimaan aktiivisimpana Ahvenanmaan Ruotsiin liittämisen suhteen, oli hyvin pettynyt Edénin hallituksen ratkaisuun olla hyväksymättä saksalaisten ehdotusta.⁹¹

Saksalaiset ottivat joka tapauksessa rauhanneuvotteluissa Brest-Litovskissa Venäjän kanssa esiin ruotsalaiset toiveet liittyen Pariisin sopimukseen sekä Ahvenanmaan neutraloimiseen. Lopullinen rauhansopimus sisälsi artiklan, jossa venäläiset lupasivat purkaa linnoitukset Ahvenanmaalta (mikä ei artiklan mukaisesti kuitenkaan toteutunut).⁹² Ennen rauhanneuvotteluiden alkamista seurasi kuitenkin tapahtuma, joka osoittaa millaiseen välikäteen ja tasapainoiluun Ruotsi maailmansodan vuosina joutui sodan osapuolien keskellä.

Ruotsalaiset olivat saaneet moitteita neuvotteluistaan saksalaisten kanssa ympärysvalloilta heti syksyllä 1917. Neuvottelut herättivät ärtymystä ympärysvalloissa, koska ruotsalaiset eivät neuvotelleet kaikkien Pariisin rauhan osapuolien kanssa – etenkin kun itse eivät varsinaisena osapuolena sopimuksessa olleet lainkaan. Vaikeuttaakseen Ruotsin ja Saksan suhdetta, Englannista oli heitetty ajatus, että luovutettaisiin Ahvenanmaa Ruotsille. Tämä olisi takeensa sille, että saarta tulevaisuudessa puolustettaisiin kaikin keinoin ja lisäetuna Ruotsin ja Saksan

⁹¹ Rystad s.a, 56–59.

⁹² Rystad s.a, 59.

suhde kärsisi, kun Ruotsi joutuisi pitämään Saksaa potentiaalisena Ahvenanmaan miehittäjänä.⁹³

Ruotsi joutui moitteiden kohteeksi myös Saksan ja Venäjän rauhanneuvotteluiden yhteydessä. Saksalaisilta tuli neuvottelujen alkaessa ruotsalaisille vihje, joka tulkittiin virheellisesti niin, että saksalaiset olisivat mielellään nähneet ruotsalaiset mukana Brest-Litovskissa ajamassa Ahvenanmaan linnoitusten purkamista. Hellner kirjoittaa hallituksen jäsenten innostuneen tästä ajatuksesta huolimatta ulkoministerin varoituksista ottaa huomioon ympärysvaltojen suhtautuminen ehdotukseen. Ulkoministeri Hellnerin kanssa puheissa asiasta oli erityisesti pääministeri Edén, jolle näyttäytyi itsestään selvänä, että ruotsalaisten osallistumisen neuvotteluihin nimenomaan Ahvenanmaan kysymyksen vuoksi ei pitäisi häiritä ympärysvaltoja millään tavalla.⁹⁴

Osoittautui kuitenkin, että Hellner oli oikeassa ja ympärysvaltojen suunnalta katsottiin, että rauhanneuvotteluihin osallistuminen ei olisi Ruotsin puolueettomuuspolitiikan mukaista. Brittien ministeri Tukholmassa, Esmé Howard, suorastaan suuttui Hellnerille tämän kieltäytyessä ymmärtämästä, miten neuvotteluihin osallistuminen voisi olla vastoin puolueettomuuspolitiikkaa. Englantilaiset kantoivat niin suurta huolta asiassa, että vetosivat norjalaisiin ja tanskalaisiin, jotta nämä olisivat pyrkineet vaikuttamaan ruotsalaisten päätökseen.⁹⁵

Tapahtumasta voidaan myös päätellä, että ruotsalaisten puolueettomuuspolitiikalle oli muitakin – tai ainakin sitä vahvistavia - syitä kuin traditio. Edénin hallituksen päätehtävistä yksi oli helpottaa maassa vallitsevaa elintarvikepulaa ja hallituksen mukaan tähän tulokseen päästäisiin käymällä loppuun neuvottelut länsivaltojen kanssa.⁹⁶ Suurin ongelma sopimuksen tiellä länsivaltojen kanssa oli Ruotsin riippuvaisuus Saksasta tuodusta hiilestä, jonka vastineeksi Ruotsista toimitettiin malmia Saksaan. Länsivallat vaati malmin viennin rajoittamista.⁹⁷ Tasapainoilu sodan osapuolien kesken oli siis välttämätöntä ja hallituksen asemaa olisikin helpottanut, jos se ei olisi ollut lainkaan riippuvainen kauppakumppanuudesta Saksan kanssa.

⁹³ Rystad s.a, 59–61.

⁹⁴ Hellner 1960, 394–395.

⁹⁵ Hellner 1960, 395–396.

⁹⁶ Gihl 1951, 306–309.

⁹⁷ Gihl 1951, 316–317.

2.4 ”Skall Sverige taga Åland?”

Vaikka ahvenanmaalaisten elokuinen kokous ei Ruotsissa välittömiä toimia aiheuttanutkaan, tulivat myös saaren asukkaiden toiveet Ruotsiin liittymiseksi kuitenkin tiettäviksi myös Ruotsin puolella. Heti elokuussa oli päätetty lähettää lähetystö tiedottamaan kokouksessa päätetystä lausunnosta Ruotsin hallitukselle. Lausunto pääsi perille kuitenkin vasta marraskuun lopussa muun muassa passivaikeuksien vuoksi.⁹⁸ Ruotsalainen lehdistö alkoi marraskuun lopulla kirjoitella melko vilkkaasti Ahvenanmaasta. Oikeiston lehdet painostivat saaren liittämiseksi Ruotsiin ja vasemmiston lehdet puolestaan suhtautuivat kysymykseen varovaisemmin.⁹⁹

Social-Demokratenin pääkirjoituksessa 27. marraskuuta suomittiin oikeistoa maan ajamisesta seikkailupolitiikkaan. Puolueettomuuden vaarantaminen ei ollut lehden mukaan Ruotsin kansan tahdon mukaista, vaikka toivottiinkin, että ahvenanmaalaiset saisivat itse päättää tulevasta kohtalostaan.¹⁰⁰ Kuitenkin sekä sosiaalidemokraattien että liberaalien lehdistössä syksyllä tärkeämmäksi koettiin Suomen hädänalainen tilanne ja sen lievittäminen. Lehdissä julkaistiin vetoamuksia, joissa Suomeen pyydettiin erittäin kaunopuheisesti lähettämään leipää ja pääkirjoituksissa todettiin, että Ruotsi ei halunnut ostaa Ahvenanmaata puolueettomuutensa hinnalla.¹⁰¹

Ahvenanmaan kysymystä ei vasemmiston lehdissä nähty yhtä ajankohtaisena kuin Suomen selvästi murroksessa ollut tilanne. Social-Demokratenissa muistutettiin, että vaikka Venäjä vaikutti kyseisellä hetkellä heikolta, oli se tuskin kokonaan romahtanut, eikä ollut varmaa, ettei Suomessa tapahtuisi enää vallanvaihdoksia. Demokraattista olisi myös neuvotella Ahvenanmaan kohtalosta nimenomaan venäläisten kanssa.¹⁰² Dagens Nyheterin mukaan Ahvenanmaan kysymys käsitti lähinnä kysymyksen linnoitusten purkamisesta, tärkeintä oli Suomen tilanteen selkiytyminen.¹⁰³

Myös Ahvenanmaan johtava mielipidevaikuttaja Tidningen Åland julkaisi syksyn aikana kirjoituksia saaren kohtaloon liittyen. Näistä ensimmäinen julkaistiin jo syyskuussa

⁹⁸ Eriksson 1961, 24; Ks. myös Gihl 1951, 341–342.

⁹⁹ Gihl 1951, 343, 353.

¹⁰⁰ SD, pääkirjoitus, 27.11.1917

¹⁰¹ SD, pääkirjoitus, 6.12.1917 ja 18.12.1917, 11.12.1917; DN, pääkirjoitus, 3.12.1917, 6.12.1917.

¹⁰² SD, pääkirjoitus, 22.12.1917, 7.12.1917.

¹⁰³ DN, pääkirjoitus, 29.11.1917, 3.12.1917.

otsikolla ”Skall Sverige taga Åland?”.¹⁰⁴ Varsinaisiksi mielipiteen muokkaajiksi muodostui kuitenkin kaksi artikkelia joulukuulta 1917. Näistä erityisesti Julius Sundblomin joulukuun lopussa julkaisema ”Finland fritt – Åland svenskt” muokkasi ahvenanmaalaisten omia mielipiteitä ja se julkaistiin myös sekä Suomessa että Ruotsissa.¹⁰⁵

Jo ennen Sundblomin artikkelin julkaisua Ahvenanmaalla järjestettiin noin viikon aikana ”kansanäänestys” liittymisestä Ruotsiin. Ajatuksen takana oli luultavasti ruotsalainen toive saada konkreettisia todisteita Ahvenanmaan separatistien esittämille toiveille liittyä Ruotsiin.¹⁰⁶ Ruotsalaiset tarvitsivat ahvenanmaalaisten aikomuksista todisteita, koska saksalaiset olivat neuvotteluissaan ruotsalaisten kanssa asettaneet ahvenanmaalaisten oman halun liittyä Ruotsiin yhdeksi ehdoksi sille, että saaren liittäminen Ruotsiin voitaisiin saksalaisten myötävaikutuksella mahdollisesti järjestää.¹⁰⁷ Ahvenanmaan liikkeen johto järjesti valtakirjan muotoon puettujen nimilistojen keräämisen ja vaikka allekirjoittaneiden prosenttilukua on vahvasti liioiteltu, on Högman tullut siihen tulokseen, että enemmistö saaren asukkaista oli liittymisen puolesta. Joulukuun lopussa päätettiin lähetystön lähettamisestä Ruotsiin valtakirjoja viemään.¹⁰⁸

Ahvenanmaalaisten liikehdinnästä voidaan yleisesti ottaen todeta, että aktiivisin rooli lankesi muutaman saarella tunnetun ja näkyvän hahmon harteille. Näistä yksi oli Tidningen Ålandin päätoimittaja Julius Sundblom, joka kriisin ratkaisuun asti ajoi kiivaasti Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin. Toinen Ahvenanmaan kriisin ahvenanmaalaisista aktiiveista oli edellä mainittu Johannes Eriksson, joka myös kirjoitti muistiin kriisin tapahtumia.

Miten ruotsalaiset sitten suhtautuivat ahvenanmaalaisten liikehdintään syksyllä 1917? Puoluelehdet kirjoittelivat asiasta kiivaasti mutta muuten saaren asukkaiden toiminta herätti suurempaa huomiota Suomessa kuin Ruotsissa. Suomalaiset ounastelivat Hjalmar Brantingin neuvotelleen ympärysvaltujen kanssa sopimuksen, jossa venäläisten tuella Ahvenanmaa luovutettaisiin länsivaltojen käyttöön. Ilmeisesti Suomessa uskottiin, että erityisesti Ruotsin johtavat vasemmistopoliitikot olisivat olleet ahvenanmaalaisten separatismien takana. Branting

¹⁰⁴ Högman 1986, 122.

¹⁰⁵ Högman 1986, 123–124.

¹⁰⁶ Högman 1986, 124–126.

¹⁰⁷ Rystad s.a, 57–58.

¹⁰⁸ Högman 1986, 124–126.

itse kuitenkin vastusti vielä tällöin Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin.¹⁰⁹ Myös Gihl toteaa, että tällaiset ajatukset oli tuulesta temmattu ja arvelee niiden pohjan olleen neuvotteluissa, joita Ruotsin vasemmistohallitus (johtavina hahmoinaan muun muassa Branting) kävi venäläisten kanssa Ahvenanmaan demilitarisoimiseksi. Näitä demilitarisoimiseksi käytyjä neuvotteluja Gihl sen sijaan pitää parhaana todisteena siitä, että Ruotsin hallituksella ei ollut tällöin ajatuksia Ahvenanmaan liittämiseksi Ruotsiin.¹¹⁰

Vaikka Ruotsin vasemmisto ei Ahvenanmaan valloitusta suunnitellut, oli heillä kuitenkin suunnitelmia saaren tulevaisuuden suhteen. Tärkeimpänä näyttäytyi linnoitusten purkaminen ja sellaisen sopimuksen aikaan saaminen, joka olisi paremmin taannut Ruotsin turvallisuuden. Maailmansodan aikana oli käynyt selväksi, että vuoden 1856 sopimus ei ollut riittävä takamaan Ahvenanmaan alueen puolueettomuutta ja Ruotsin turvallisuutta. Ruotsalaiset tahtoivat neuvotella uudelleenjärjestelyistä Itämerellä ja Ahvenanmaan kohtalo kuului olennaisesti näihin kaavailuihin. Ruotsin edun mukaista turvallisuusmielessä oli myös Suomen itsenäistyminen.¹¹¹

Vielä syksyllä 1917 Ruotsin hallitus asetti tulevat hyvät suhteet suomalaisten kanssa erityisen painaviksi, eikä tätä tavoitetta tukenut Ahvenanmaan valloittaminen suomalaisilta.¹¹² Ulkoministeri Hellner toteaa päiväkirjamerkinnöissään 31. lokakuuta 1917 kuulleensa pääministeri Edéniltä ahvenanmaalaisten kokoontumisesta ja toiveesta liittyä Ruotsiin tällöin ensimmäistä kertaa. Edén oli saanut Hellnerin mukaan ilmoituksen asiasta ja ministerit keskustelivat aiheesta yhteisen Upsalan matkansa aikana. Tällöin kumpikaan ei uskonut asiasta tulevan mitään sen enempää.¹¹³ Myös meriministeri Palmstiernan päiväkirjamerkintöjen perusteella voidaan todeta, että välitöntä innostumista Ahvenanmaan liittämiseksi Ruotsiin ei ollut maan vasemmistohallituksen niillä jäsenillä, jotka sittemmin tulivat toimimaan aktiivisimpina Suomen kysymyksissä.¹¹⁴ Kun tähän lisätään vasemmiston lehtien suhtautuminen, voidaan todeta, että Ahvenanmaan liittäminen Ruotsiin tuli vasemmistolle ajankohtaiseksi vasta vuodenvaihteen jälkeen.

¹⁰⁹ Franzén 1985, 318.

¹¹⁰ Gihl 1951, 343–344; ks. myös Rystad s.a, 55.

¹¹¹ Gihl 1951, 351–352.

¹¹² Gihl 1951, 353.

¹¹³ Hellner 1960, 366.

¹¹⁴ Palmstierna 1953, 118–124.

2.5 Suomen itsenäistymistä tervehditään ilolla

Edénin hallituksen ensimmäisiä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyviä tapahtumia oli Suomen itsenäistymisprosessi ja uuden naapurivaltion tunnustaminen. Keväällä 1917 suomalaiset itsenäisyysliikkeen miehet lähestyivät saksalaisia varmistaakseen näiden tuen Suomen pyrkimyksissä irrottautua Venäjästä. Gihlin mukaan lähestyminen Ruotsin hallitusta samoissa merkeissä katkesi alkuunsa, koska ruotsalaiset eivät lainkaan rohkaisseet suomalaisia itsenäisyysliikkeen toimijoita tähän. Jo tällöin näissä saksalais-suomalaisissa neuvotteluissa keskusteltiin Ahvenanmaan asemasta. Suunniteltiin, että saksalaiset asettuisivat saarelle käyttäkseen sitä tukikohtana noustakseen maihin manner-Suomen avuksi.¹¹⁵

Ahvenanmaalle nousua saksalaiset eivät suomalaisille heti luvanneet ja itsenäisyyden tunnustustakin saatiin odotella jonkin aikaa. Kuten tunnettua Suomi kääntyi tunnustuspyynnöissään ensimmäisenä Ruotsin ja Saksan puoleen ja sai Ruotsin hallitukselta kehotuksen kääntyä Venäjän puoleen ennen kuin tunnustusta Ruotsin puolelta voitaisiin antaa. Tätä pidettiin myös suomalaisten etuna. Saksalaiset halusivat antaa Ruotsin tehdä tunnustuksen ensimmäisenä.¹¹⁶ Loppujen lopuksi saksalaisten tunnustus tuli muutaman päivän ruotsalaisten jälkeen ja ranskalaisten tunnustus ehti tähän väliin.¹¹⁷ Ilmeisesti saksalaisille tuli jokin viivästys, sillä Ruotsin ulkoministeri Hellner oli sopinut Saksan kanssa, että maat antavat tunnustuksensa yhtä aikaa.¹¹⁸ Englannin ja Yhdysvaltain tunnustusta Suomi ei saanut ennen kuin toukokuussa 1919.¹¹⁹

Koska Ruotsi ja Suomi eivät olleet käsitelleet Ahvenanmaan kysymystä ja saaren liittämistä osaksi Ruotsia ennen kun Ruotsi tunnusti Suomen itsenäisyyden, voitiin katsoa, että Ruotsi oli tunnustanut Suomen alueellisten rajojen sisäpuolelle myös Ahvenanmaan alueen. Tätä suomalaiset käyttivät sittemmin yhtenä painavimpana argumenttinaan. Ruotsalaiset puolestaan vastasivat vetoamalla kansojen itsemääräämisoikeuteen, joka oli yhtenä perusteena sille, että Suomenkin itsenäisyys oli ruotsalaisten taholta mielihyvin tunnustettu. Joka tapauksessa Suomen tunnustamisen yhteydessä Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin ei käsitelty. Ruotsin kuningas totesi vain toivovansa, että Suomi suuntautuu Skandinavian suuntaan ja että

¹¹⁵ Gihl 1951, 340–341.

¹¹⁶ Gihl 1951, 347–349.

¹¹⁷ Gihl 1951, 355.

¹¹⁸ Hellner 1960, 407–408.

¹¹⁹ Gihl 1951, 355–356.

Ahvenanmaan kysymys saa sellaisen ratkaisun, joka tyydyttää myös Ruotsia.¹²⁰ Täytyy muistaa, että käsite Ahvenanmaan kysymys todennäköisesti merkitsi hyvinkin eri asiaa Suomessa ja Ruotsissa.

Todennäköisesti Ahvenanmaan tilannetta ei käsitelty Suomen itsenäistymisen yhteydessä, koska ajateltiin, että saari on joka tapauksessa Ruotsin kannalta paremmassa huostassa Suomella kuin Venäjällä. Kuten Social-Demokratenin pääkirjoituksessa todettiin 11. tammikuuta, oli Ruotsille vähemmän riskialtista, että Ahvenanmaa kuului pienelle valtiolle, jolla ei ollut Ruotsia kohtaan vihamielisiä aikeita. Selvää kuitenkin oli, että saaren kohtalon käsittely jäi kesken. Tärkeää on huomata, että Ruotsissa Suomen tahtoa pitää saari itsellään, ei pidetty edelleenkaan itsestään selvänä.¹²¹

Hildebrand on omassa teoksessaan Sveriges historia till våra dagar sitä mieltä, että Ruotsissa Suomen itsenäistyminen ja vapautuminen Venäjästä otettiin vastaan ilolla. Yleinen suhtautuminen Suomea kohtaan oli vahvan sympaattinen, kunnes tammikuun puolella maahan jälleen saapui tieto ahvenanmaalaisten toiveista liittyä osaksi Ruotsia, mikä sekoitti tilannetta.¹²² Kuitenkin vielä Suomen syksyn 1917 epävakaa olot ja elintarvikkeiden puute herättivät Ruotsissa ajatuksen vanhan ”veljeskansan” (broderlandet) auttamisesta. Joulukuun puolivälissä pidettiin Tukholmassa tilaisuus, jossa eri puolueiden edustajia sekä tärkeitä kulttuurihenkilöitä keskusteli Suomen hädästä. Tilaisuudesta lähetettiin lähetystö pääministerin puheille. Edén totesi, että lihaa oli Suomeen jo lähetetty, mutta viljan ja jauhojen vienti oli mahdotonta Ruotsissakin vallitseva puutteen vuoksi.¹²³ Juuri ennen joulua lähetettiin vielä riisiä ja jonkin verran viljaa, mutta lähetys oli pääasiassa osoitus hyvästä tahdosta.¹²⁴

Myös sosiaalidemokraattien ja liberaalien puoluelehdistä voidaan lukea välillä suorastaan ylitsepursuavan kauniita tervetuloitotuksia veljeskansalle itsenäisten ja demokraattisten valtioiden joukkoon.¹²⁵ Dagens Nyheter totesi, että Ahvenanmaan kysymys ei saa vaikuttaa Suomen ja Ruotsin suhteisiin. Muistutettiin, että maantieteellisesti Ahvenanmaa kuului

¹²⁰ Gihl 1951, 356.

¹²¹ Wahlbäck 1968, 57; SD, Pääkirjoitus, 11.1.1918.

¹²² Hildebrand 1926, 347.

¹²³ Hildebrand 1926, 345–346.

¹²⁴ Hildebrand 1926, 370.

¹²⁵ Esim. SD, Pääkirjoitus, 5.1.1918.

Suomelle, jonka itsenäistymistä oli useiden sukupolvien ajan odotettu. Suomi takaisi Ahvenanmaan ja sitä myötä Ruotsin turvallisuuden.¹²⁶

Suomen irrottautuminen Venäjältä helpotti painetta, jota Ruotsissa oli tunnettu Venäjän valtakunnan rajan läheisyyden vuoksi. Tukholmassa järjestetyssä tapaamisessa vastakaikua sai ajatus siitä, että olisi häpeä, ellei Ruotsi olisi auttamassa Suomea heti ensi vaiheissa maan vapauduttua.¹²⁷ Voitaneen todeta, että vuoden 1917 jälkimmäisellä puoliskolla ja Suomen itsenäistymisprosessissa käytännössä koko Ruotsin sympatiat olivat suomalaisten puolella. Tämä näkyi myös pääministeri Edénin puheessa joulukuun lopussa 1917. Edén totesi suoraan, että Suomen itsenäistyminen on Ahvenanmaan kysymystä tärkeämpi ja pääasia oli, että Suomi voitaisi vaikeutensa. Mielenkiintoinen on myös Edénin toteamus siitä, että Ruotsin hallitus ei aikonut toimia holhoojana Suomen sisäisen valtiollisen järjestyksen rakentamisessa.¹²⁸ Toteamuksesta herää ajatus, että tällaista kommenttia ei olisi tarvittu, ellei holhoavaa asennoitumista olisi ollut ilmassa.

Suomi siis toivotettiin lämpimästi tervetulleeksi itsenäisten maiden joukkoon, mutta jo tällöin oli näkyvissä myös viileämpää suhtautumista sisarvaltioon. Tämä johtui siitä pelosta, että Ruotsin kohtalo sekoittuisi maailmansodassa jonkin toisen valtion kohtaloon. Suomen itsenäistyminen saattoi johtaa siihen, että saksalaiset saisivat herruuden sekä Itämerellä että Suomessa, mikä puolestaan johtaisi Ruotsin vähintäänkin sotaan osallistumisen partaalle.¹²⁹ Tämä pelko ajoi ruotsalaisia toimimaan, tai pikemmin olemaan toimimatta, seuraavan vuoden puolella, jolloin Suomessa puhkesi sisällissota.

Vuoden 1918 alussa alkoi näyttää siltä, että ahvenanmaalaisten toivetta liittyä Ruotsiin ei voida sivuuttaa, vaan myös Ruotsin hallituksen täytyisi siihen jotenkin reagoida. Kaiken tulisi tapahtua yhteistyössä suomalaisten kanssa ja Ruotsista luvattiin ottaa Ahvenanmaan ”suvereenisuus” esiin suomalaisten kanssa heti, kun olot olisivat Suomessa tasaantuneet.¹³⁰ Ensimmäisen kamarin puheenjohtaja Hugo Hamilton totesikin päiväkirjassaan, että ”kaikki ovat työllistettyjä kysymyksen parissa, mutta kellään ei ole selvää käsitystä siitä, mitä pitäisi tehdä” (Här tyckas alla sinnen blott sysseletta sig med

¹²⁶ DN, pääkirjoitus, 10.12.1917, 2.1.1917, 5.1.1917

¹²⁷ Hildebrand 1926, 346.

¹²⁸ Cirkulär, Nr. 1 1918, FL, RA.

¹²⁹ Ibid., ks. myös Palmstierna 1953, 118; Hamilton 1956, 146.

¹³⁰ Gihl 1951, 356-357.

Ålandfrågan, men hur vi böra behandla den frågan, har ej någon klart för sig). Omasta puolestaan Hamilton uskoi kysymyksen raukeavan, elleivät ahvenanmaalaiset itse toimisi terävämmin kuin keräämällä nimilistoja ja tuomalla niitä Ruotsiin.¹³¹ Kysymys ei kuitenkaan rauennut, vaikka kaavailut neuvottelujen aloittamisesta katkesivatkin Suomen sisällissodan sytyttyä.

2.6 Itämeren neljä puolueetonta veljestä?

Ruotsin syksyllä 1917 tiivistynyt yhteistyö Skandinavian kanssa vaikutti maan vasemmiston suhtautumiseen uuteen, periaatteelliseen Skandinavian valtioon. Edénin linjapuheessa oli todettu, että uuden hallituksen tarkoituksena oli pyrkiä vahvistamaan ja kehittämään yhteistyötä Skandinavian maiden kesken.¹³² Pohjoismaiden valtionpäämiesten yhteistyöllä ja yhteisillä kokoontumisilla olikin merkittävä vaikutus maiden ulkopolitiikkaan maailmansodan ensivuosista lähtien.¹³³ Ruotsin Kuningas teki vuoden 1917 marraskuussa vierailun pääministeri Edénin ja ulkoministeri Hellnerin kanssa Kristianiaan, Norjaan, johon myös Norjan ja Tanskan kuninkaat olivat saapuneet. Kuningas piti tapahtuman yhteydessä tunteisiin vetoavan puheen, jossa hän muun muassa totesi, etteivät Norjan irtautumisen aiheuttamat haavat olleet vielä täysin umpeutuneet. Kuningas esitti kuitenkin toiveensa siitä, että maiden kesken voitaisiin luoda uusi liitto, joka ei olisi entisen kaltainen mutta rakennettu ”sydämellä ja yhteisymmärryksellä” (en förståensels och hjärtans förening). Uuden yhteistyön pohjana olisi yhdessä kiinni pidettävä puolueettomuuspolitiikka.¹³⁴ Kuninkaan yllättävä puhe liikutti monet paikalla olleet kyyneliin asti.¹³⁵

Kyseisen tapaamisen aikana Norjan kuningas Haakon kertoi tarkkaan Hellnerille noudattamansa ulkopolitiikan piirteistä. Heller, joka yllättyi tästä, arveli muistelmissaan sen johtuneen siitä, että norjalaiset halusivat Ruotsin ulkoministerille kerrottavan avoimesti niistä näkökulmista, joita norjalaisilla oli maailmansodan aikaiseen ulkopolitiikkaan.¹³⁶ Tapaaminen Kristianiassa osoittautui hedelmälliseksi skandinaavisen yhteistyön kannalta. Myös kauppasuhteet Pohjoismaiden kesken lisääntyivät ja vuoden 1917 aikana Ruotsi sitoutuikin

¹³¹ Hamilton 1956, 195.

¹³² Gihl 1951, 306–309.

¹³³ Hadenius 1969, 81.

¹³⁴ Hellner 1960, 400–401; Hildebrand 1926, 344.

¹³⁵ Hellner 1960, 401.

¹³⁶ Ibid.

muihin Skandinavian maihin myös taloudellisen yhteistyön merkeissä.¹³⁷ Tähän pohjoismaiseen yhteistyöhön Ruotsi olisi toivonut Suomen kiinnittyvän.¹³⁸

Myös puoluelehdet kirjoittivat vilkkaasti skandinaavisen yhteistyön puolesta. Social-Demokraten totesi marraskuussa 1917, että Pohjoismaiden tulee pitää yhtä sodan aikana ja kirjoittaa muun muassa ”kolmesta veljeskansasta” (de tre brödrafolken). Social-Demokratenin mukaan yhteistyöhön kuului muun muassa avunanto elintarvikkeiden muodossa.¹³⁹ Erityisen iloisia oltiin Ruotsin ja Norjan parantuneista suhteista.¹⁴⁰ Mielenkiintoista on seurata, kuinka pohjoismaisesta yhteistyöstä kirjoitetaan Suomen itsenäistymisen yhteydessä. Social-Demokratenissa todettiin, että Ruotsin ei pitäisi jäädä yksin kysymyksissä Suomen ja Venäjän suhteen, vaan kysymyksessä oli juuri sellainen paikka, jossa pohjoismaiselle yhteistyölle oli tarvetta.¹⁴¹ Koska Suomesta käytetään samaa nimitystä kuin muista Pohjoismaista (brödrar – eller systerfolk), tukee tämä olettamusta, että Suomen toivottiin kiinnittyvän pohjoismaiseen yhteistyöhön heti itsenäistyttyään, tai ikään kuin ”palaavan” osaksi Pohjoismaita jälleen.

Ruotsalaiset asettivat siis suuria toiveita siihen, että Suomen itsenäistyttyä Skandinavian muodostaisi neljä vapaata valtiota. Voitaneen esittää arvelu, että suomalaisten kääntyminen seuraavana vuonna yhä enemmän Saksan suuntaan on tämän suomalaisille erilaista tulevaisuutta ennakoineen näkemyksen vuoksi ärsyttänyt ruotsalaisia mahdollisesti vielä enemmän kuin muuten. Olivathan ruotsalaiset periaatteessa toimineet ”oikein” suomalaisia kohtaan hylkäämällä saksalaisten ehdotukset Ahvenanmaan suhteen ja suomalaiset palkitsivat toiminnan kääntymällä pois päin Skandinaviasta täysin vastakkaisia aatteita edustaneen ja syksyllä suomalaisten selän takana vehkeilleen Saksan suuntaan.

¹³⁷ Hellner 1960, 403; Hildebrand 1926, 345.

¹³⁸ Hildebrand 1926, 369–370.

¹³⁹ SD, Pääkirjoitus, 17.11.1917.

¹⁴⁰ Esim. pääkirjoitus SD 1.12.1917; ks. myös DN 30.11.1917. Lehti oli Social-Demokratenin kanssa huomattavan yksimielinen.

¹⁴¹ SD, pääkirjoitus, 7.12.1917.

3. ENSIMMÄISET REAKTIOT SUOMEN SISÄLLISSOTAAN

3.1 Ruotsalaisten mielipiteet jakaantuvat puolueittain

Karkeasti ottaen voidaan todeta, että ruotsalaisten suhtautuminen Suomen sisällissotaan riippui puolueustasta. Eri puolueiden suhtautuminen taas riippui siitä, nähtiinkö sota kamppailuna laillisen hallituksen ja anarkian kesken vai oliko kyseessä luokkataistelu. Erityisesti vasemmistososialistit korostivat, että kyse oli luokkasodasta ja ottivat punaisen Suomen puolen. Maltilliset sosiaalidemokraatit suhtautuivat kylmäkiskoisesti punaisten vallankaappaukseen mutta eivät myöskään halunneet tukea valkoista puolta. Liberaaleista suurin osa oli valkoisen Suomen puolella. Suoraa interventiota vaadittiin pääasiassa oikeistosta, ei kuitenkaan puolueen johdon taholta, sillä oikeistostakaan ei uskottu kansalaisten kannattavan interventiota Suomeen.¹⁴² Hallitus päätti olla osallistumatta taisteluihin Suomessa. Interventioon ei ryhdytty, eikä aseita kruunun varastosta suostuttu luovuttamaan. Kuljetukset Saksasta meritse sallittiin Ruotsin alueen kautta ja salaisesti tapahtuneelta yksityiseltä aseiden toimitukselta suljettiin silmät. Hallitus myös lupasi toimia välittäjänä taistelevien osapuolien kesken.

Kamarien istunnoissa erityisesti vasemmistososialistien Vennerström nousi suomalaisen työläisen puolestapuhujaksi. Vasemmistososialistit muun muassa totesivat pitävänsä Suomen sisällissotaan luokkataisteluna, jonka taustalla oli ihmisten nälkä ja Suomen oikeiston kyvyttömyys yhdistää maa itsenäistymisen jälkeen.¹⁴³ Täysin vastakkaista näkemystä ajoivat oikeiston edustajat. Toisessa kamarissa näkyvimmin Arvid Lindman ja ensimmäisessä kamarissa Ernst Trygger, jotka aktivoituivat Suomen kysymykseen vasta sisällissodan sytyttyä, eivätkä olleet esimerkiksi ajaneet aktivistista politiikkaa maailmansodan alettua.¹⁴⁴ Tryggerin näkemyksen mukaan Suomen punaiset taistelivat kulttuuria, sivistystä ja laillisuutta vastaan, eikä kyseessä ollut luokkataistelu, sillä punaisten puolella taistelivat venäläiset ja yhteiskunnan pohjasakka. Ruotsin velvollisuus auttaa Suomea oli syntynyt Suomen tunnustamisen yhteydessä.¹⁴⁵

¹⁴² Protokoll 1918, FK,, Nr.40, 79-80.

¹⁴³ Protokoll 1918, AK, Nr.16, 10-27; Hildebrand 1926, 383.

¹⁴⁴ Andræ 1998, 166-167.

¹⁴⁵ Protokoll 1918, FK, Nr.11, 18-19; Nr.12, 3-9; Hildebrand 1926, 383-384.

Oikeistosta huomautettiin, että Ruotsi vei aseita puolueettomiin maihin, kuten Tanska, Norja, Hollanti, Argentiina ja Espanja, vaikka yksikään näistä maista ei ollut aseiden tarpeessa niin kipeästi kuin Suomi. Ruotsi oli tunnustanut Suomen ja Suomi oli näin ollen ruotsalaisten silmissä irrottanut Venäjältä. Vaikka Venäjä oli sotaa käyvä maa, ei oikeiston mukaan voitu enää ajatella, että Suomi olisi osallisena maailmansodassa ja tämän vuoksi vähintäänkin aseiden toimittaminen Suomeen tuli sallia.¹⁴⁶ Hallituksen politiikkaan oikeiston perustelut eivät kuitenkaan vaikuttaneet ja esimerkiksi Social-Demokraten totesi, että tilanne Suomessa oli sisällissodan vuoksi täysin erilainen kuin niissä rauhallisten olosuhteiden maissa, joihin Ruotsi oli aiemmin aseita toimittanut. Näin ollen tilanteeseen tuli suhtautua eri tavalla, vaikka Suomi puolueettomana maana sosiaalidemokraattien leirissä nähtiinkin.¹⁴⁷

Oikeisto esitti hallituksen politiikkaa kohtaan kiihvasta kritiikkiä. Erityisesti oikeiston lehdistö hyökkäsi hallitusta vastaan. Lämpimimminkin Suomen valkoisten puolesta puhuivat muun muassa Aftonbladet ja Nya Dagligt Allehanda, joista ensimmäinen vaati myös hallituksen vaihtoa.¹⁴⁸ Myös oikeiston äänestäjät yrittivät saada hallitusta osallistumaan sotatoimiin. Kamareissa oikeisto vetosi siihen, että ellei Ruotsi saisi taisteluita Suomessa mahdollisimman pian loppumaan, taistelut leviäisivät Ruotsin puolelle.¹⁴⁹

Yhteinen tekijä oikeiston ja hallituksen argumenteissa oli Saksan huomioiminen. Vasemmisto pelkäsi, että Ruotsi joutuisi liitetyksi sotaan Saksan rinnalle ja oikeisto puolestaan vetosi siihen, että jos ei Ruotsi auttaisi Suomea, tekisi sen Saksa. Käytännössä Suomi siis ajautuisi Saksalle vasemmiston politiikan seurauksena. Sen sijaan nähtiin, että Ruotsista olisi voinut tulla johtava ja yhdistävä tekijä Pohjolassa, mikäli se olisi Suomen valkoisten avuksi lähtenyt.¹⁵⁰

Sekä Vennerström että Trygger esittivät hallitukselle helmikuussa välikysymyksen Suomen tilanteesta. Vennerström halusi tietää aikoiko hallitus osallistua Suomen sotatoimiin ja Trygger puolestaan esitti ensimmäisessä kamarissa kysymyksen siitä, aikoiko hallitus

¹⁴⁶ Hildebrand 1926, 377.

¹⁴⁷ SD, Pääkirjoitus, 31.1.1918; 4.2.1918.

¹⁴⁸ Andræ 1998, 168.

¹⁴⁹ Hildebrand 1926, 375–376, 385.

¹⁵⁰ Protokoll 1918, FK, Nr. 12, 16–19.

luovuttaa aseita Suomen valkoisten käyttöön kruunun varastosta.¹⁵¹ Sosiaalidemokraattien ja liberaalien edustajat puolustivat kamareiden istunnoissa hallituksen puolueettomuutta ja välittäjänä toimimiseen tähtäävää politiikkaa. Pääministeri Edén totesi melko tunnetussa vastauksessaan välikysymyksiin pelkäävänsä myös Ruotsin jakaantuvan kahtia.¹⁵²

Ruotsalaisia vapaaehtoisia kuitenkin lähti Suomeen taistelemaan Mannerheimin joukoissa. Vapaaehtoiset katsoivat taistelevansa myös ruotsalaisten puolesta. Kyseessä nähtiin olevan Ruotsin kunnian puolustaminen ja tarkoituksena oli saada Suomi ja Ruotsi toimimaan yhdessä myös sodan jälkeen.¹⁵³ Ruotsalaisessa vapaaehtoisrikkaatissa taisteli kaiken kaikkiaan runsaat tuhat ruotsalaista eli hieman yli 90 upseeria, yli 20 aliupseeria, 440 alipäälllystään kuuluvaa sekä noin 500 miehistöön kuuluvaa.¹⁵⁴

3.2 Miksi vasemmistohallitus vastusti Suomen auttamista?

Kritiikistä huolimatta hallituspuolueet vastustivat aseellista osallistumista Suomen sotaan kiivaasti ja myös aseiden luovuttaminen kruunun varastosta nähtiin avoimeksi puuttumiseksi konfliktiin. Pääministeri Edén käsitteli helmikuun loppupuolella hallituksen politiikkaa laajasti ja tyhjentävästi vastauksessaan vasemmistososialistien puheenjohtajan Vennerströmin välikysymyksen.¹⁵⁵ Samaan vastaukseen Edén tyytyi viittaamaan porvaripuolueen puheenjohtajan Tryggerin esittäessä hänelle myöhemmin välikysymyksen puolestaan ensimmäisessä kamarissa.¹⁵⁶

Edén totesi puheessaan, että hallitus ei katsonut Suomen kamppailun olevan ainoastaan taistelu laillisen hallituksen ja anarkian välillä, vaan sodalla oli myös luokkataistelun luonne. Edénin mukaan Suomen tuli omin voimin vakauttaa maansa itsenäisyys ja Ruotsissa väestön puolestaan keskittyä siihen, ettei kukaan toimisi Suomen mallin mukaisesti. Edén kiisti, ettei hallitus ollut tehnyt mitään Suomen auttamiseksi. Hän myös totesi, että jos Ruotsi auttaisi jompaakumpaa Suomen osapuolta, vaikeuttaisi se vastakkaisen osapuolen suhtautumista Ruotsiin tulevaisuudessa.¹⁵⁷ Kamarien istunnoissa hallituspuolueiden edustajien

¹⁵¹ Protokoll 1918, AK, Nr.12, 23–24; FK, Nr.11, 18–19; Gihl 1951, 364-365.

¹⁵² Protokoll 1918, AK, Nr. 16, 5-10.

¹⁵³ Hildebrand 1926, 393–394.

¹⁵⁴ Turtola 1984, 37.

¹⁵⁵ Protokoll, 1918, AK, Nr.16, 5-10.

¹⁵⁶ Protokoll, 1918, FK, Nr.12, 2.

¹⁵⁷ Protokoll, 1918, AK, Nr.16, 5-10.

puheenvuoroista kävi ilmi, että Edénin hallituksen linjalla oli omiensa tuki. Ruotsin oli tärkeää säilyttää puolueettomuutensa ja pysyä näin erossa maailmansodasta.¹⁵⁸

Tästä huolimatta hallituksen tietäen oli sallittu yksityinen aseiden kuljettaminen Suomeen. Suomalaiset pitivät tätä, sekä ruotsalaisessa saattueessa tapahtunutta aseiden kuljetusta Saksasta niin arvokkaana, että se hillitsi myös Ruotsin oikeiston protesteja hallitusta kohtaan. Suomalaiset eivät halunneet rikkoa välejänsä hallitukseen kokonaan ja oikeisto kunnioitti tätä suomalaisten tahtoa.¹⁵⁹ Edénin puhe myös tyynnytti sekä oikeiston että vasemmistososialistien mieliä ja kamareissa päästiin ulkopolitiikasta jonkinasteiseen yhteisymmärrykseen.¹⁶⁰

Hallituksessa pääministeri Edén ja ulkoministeri Hellner olivat alkuun sitä mieltä, että jo Suomessa olevien ruotsalaisten vuoksi olisi pitänyt varmistaa, että järjestys voitaisi Suomessa.¹⁶¹ Hellner, joka suhtautui suomalaisiin ehkä tunteenomaisemmin, runnoikin läpi oman asemansa uhalla asekuljetuksia Suomeen.¹⁶² Molemmat olivat vielä tammikuussa kannattaneet Suomen valkoisten tukemista. Tässä vaiheessa oli vielä ollut epäselvää kuinka suuresta taistelusta itse asiassa oli kyse. Ministerit veivät valkoisten pyynnön aseiden toimittamisesta salaiseen valiokuntaan, jossa sosiaalidemokraattien Bernhard Eriksson vastusti pyyntöä. Muut sosiaalidemokraatit asettuivat tukemaan häntä.¹⁶³

Meriministeri Palmstierna oli alkuun sitä mieltä, että Suomen sodalla oli luokkataistelun luonne, eikä avoimesti voitu tukea kumpaakaan osapuolta. Sosiaalidemokraattien tuli varmistaa ja olla takuuna sille, että Ruotsi itse pysyisi rauhallisessa tilassa.¹⁶⁴ Palmstierna oli kuitenkin osittain samalla linjalla kuin Hellner ja Edén. Häntä jyrkemmin suomalaisten sotaan osallistumista vastustivat hallituksen sosiaalidemokraateista Rydén ja Undén sekä Thorsson, joka oli astunut valtiovarainministerin paikalle sairastuneen¹⁶⁵ Hjalmar Brantingin tilalle. Branting oli Palmstiernan kanssa samoilla linjoilla, mutta kannatti kuitenkin salaista aseiden toimittamista Suomeen, koska suhtautui paljon tunteenomaisemmin valkoisten tilanteeseen.

¹⁵⁸ Ks. esim. Protokoll, 1918, AK, Nr.16, 5–10; Nr.17, 13–18; Nr.21, 8-9; Nr.64, 45–46; Ks. myös esim. Wahlbäck 1967, 54–55.

¹⁵⁹ Andræ 1998, 167.

¹⁶⁰ Protokoll, 1918, AK, Nro.16, 35; FK Nro.12, 17,32,38,50; Palmstierna, 140; Anderson 1956, 239–241.

¹⁶¹ Hellner 1960, 409–410.

¹⁶² Hellner 1960, 409, 413–414; Ks. myös Hadenius, 1969, 90.

¹⁶³ Hamilton 1956, 200–201; ks. myös Andræ 1998, 170.

¹⁶⁴ Palmstierna 1953, 126–128.

Brantigin mukaan oli vääryys, että valkoisia ei avustanut mikään taho mutta punaisia tuki Venäjä.¹⁶⁶

Liberaalien ministereistä Schotte vastusti Suomen sotaan osallistumista. Petterson oli samoilla linjoilla ja Nilsson puolestaan vastusti myös aseiden luovuttamista kruunun varastosta.¹⁶⁷ Nähtävästi hallituksen jäsenistä sosiaalidemokraatit olivat enemmän Suomen valkoisten auttamisen puolesta kuin liberaalit, mitä voidaan pitää hieman yllättävänä. Toisaalta yhteistä oli järjestäytyminen sen taakse, että Ruotsi pitäisi kiinni puolueettomuudestaan. Sosiaalidemokraatit tekivät myös eroa Suomen punaisiin näiden bolshevikkikyhteyden vuoksi. Koska Ruotsin sosiaalidemokraateista oli juuri irtaantunut vasemmistososialistien ryhmä, pyrkivät sosiaalidemokraatit tekemään eroa heihin ja sitä myötä bolshevikkeihin ja Suomen punaisiin.¹⁶⁸ Hallituksen ulkopuolella sosiaalidemokraatit ottivat jyrkemmän kannan valkoisiin. Tästä on osoituksena esimerkiksi Erikssonin ja muiden sosiaalidemokraattien kielteinen suhtautuminen Suomen auttamiseen salaisessa valiokunnassa.

Puolueettomuutta ja hallituksen ainoastaan välittäjänä toimimisen mahdollistavaa politiikkaa käsiteltiin myös puolueiden alemman tason kokouksissa. Esimerkiksi liberaalien omia julkaisuja tutkimalla voi tulla siihen johtopäätökseen, että hallitusta tuettiin puolueen ruohonjuuritasolla.¹⁶⁹ Myös sosiaalidemokraattien puoluejohto sai Ruotsin työläisiltä kirjeitä, joissa osallistumista sotatoimiin vastustettiin jyrkästi. Kirjeissä saatettiin jopa vaatia aktivistien, eli Ruotsin sotaan osallistumista vaatineiden, erottamista koko puolueesta.¹⁷⁰

Kuten todettu, tärkeä hallituksen politiikan vaikutin oli suurvaltakonfliktin ulkopuolelle jättäytyminen. Vasemmistolle erityisen vastenmielisenä näyttäytyi Ruotsin yhdistäminen sotatoimiin Saksan rinnalla.¹⁷¹ Toisaalta Suomen sisällissotaan osallistumisesta seurauksena saattoi olla myös joutuminen tilanteeseen, jossa vastassa olisi ollut toinen suurvalta, Venäjä. Hallituksella ei ollut halua ryhtyä toimiin, jotka olisivat saattaneet johtaa maan taisteluun

¹⁶⁵ Franzén 1985, 314–318. Branting sairasloma johtui ilmeisesti uupumuksesta. Hän palasi toimeensa melko pian vuoden 1918 puolella, mutta jätti paikkansa jälleen vuoden lopussa.

¹⁶⁶ Palmstierna 1953, 126, 130–131; Franzén 1985, 319.

¹⁶⁷ Andræ 1998, 171.

¹⁶⁸ Andræ 1998, 175–176.

¹⁶⁹ Strödda tryck, Nr.1, 1920, FL, RA; Verkställande utskottets protokoll, 8.2.1918, 23.12.1918, FL, RA.

¹⁷⁰ Verkställande utskottets (VU) bilagor, 1918, SDA, ARAB.

¹⁷¹ Hildebrand 1926, 378–379, 397–400; ks. myös Palmstierna 1953, 26, 45; Ks. myös SD, Pääkirjoitus, 6.2.1918.

bolshevikkeja tai muuta Venäjää vastaan.¹⁷² Meriministeri Palmstierna huomautti vuonna 1931, että yhteydet vuoden 1918 Venäjään olivat olleet niin heikot, ettei voitu tietää millaisissa voimissa Venäjä oli, vaikka maa olikin kärsinyt vuoden 1917 vallankumouksista.¹⁷³

Heikki Talvitie on artikkelissaan Ruotsin vuoden 1812 politiikka esittänyt ruotsalaisten puolueettomuuspolitiikan perusteeksi teorian, jonka mukaan Ruotsin toiminta ei saa suuntautua Venäjää vastaan. Tämän ulkopoliittisen suuntauksen hahmotteli Talvitien mukaan kuningas Jean Babtiste Bernadotte Suomen sodan jälkeen 1800-luvun alussa ja artikkelissa todetaan Ruotsin jatkaneen tätä reaalioliittista suuntausta uudelle vuosituhannelle asti.¹⁷⁴ Vuoden 1812 politiikassa on kyse siitä, että Ruotsissa on perinteisesti ajateltu, ettei maa kykenisi taloudellisesti tai sotilaallisesti tasapainottamaan Venäjän voimaa Itämeren alueella. Tämän vuoksi Ruotsin politiikkaa ei saisi suuntautua Venäjää vastaan. Sen sijaan Englannin läsnäolo Itämerellä oli suotavaa.¹⁷⁵

Suomen itsenäistymiseen ja Ahvenanmaan kysymykseen liittyen Talvitie kirjoittaa Ruotsin pitäytyneen, kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen käytännön lisäksi, vuoden 1812 politiikassa.¹⁷⁶ Talvitie myös toteaa Ahvenanmaan kriisin ratkaisun vuonna 1921 olleen ruotsalaisille vuoden 1812 politiikan perustavoitteita ajatellen ihanteellinen, koska ratkaisu mahdollisti Ruotsin pysymisen suurvaltariitojen ulkopuolella vastaisuudessa ja toisaalta Ahvenanmaan demilitarisointi vastasi ruotsalaisten tavoitteita.¹⁷⁷

Talvitien teesiä on arvosteltu useissa artikkeleissa teoksessa Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa, Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Myös niillä perusteilla, joita olen tässä työssä, erityisesti ensimmäisessä luvussa, käyttänyt, olen itse päätenyt enemmän siihen lopputulokseen, että suuri osa ruotsalaisista olisi nimenomaan strategisista syistä ottanut Ahvenanmaan mielellään osaksi Ruotsia. Myös Stjernfelt esittää omassa teoksessaan, että Ahvenanmaan joutuminen sisällissodan yhteydessä Suomen punaisille olisi ollut ruotsalaisten kannalta epämiellyttävä vaihtoehto.¹⁷⁸ Kuitenkin esimerkiksi Edénin hallituksen

¹⁷² Riksdagen 1918, AK, protokoll, Nr.16, 36–46; Ks. myös SD, Pääkirjoitus, 6.2.1918.

¹⁷³ Palmstierna 1953, 406.

¹⁷⁴ Talvitie 2002, 19–81.

¹⁷⁵ Talvitie 2002, 20.

¹⁷⁶ Talvitie 2002, 50.

¹⁷⁷ Talvitie 2002, 53–54.

¹⁷⁸ Stjernfelt 1991, 32–43.

ulkoministeri Hellner kirjoitti muistelmissaan pelänneensä Ahvenanmaan joutumista Ruotsille. Hellner katsoi saaren tuovan mukanaan Ruotsille jatkuvan vaaran joutua mukaan konflikteihin Itämerellä.¹⁷⁹ Joka tapauksessa Venäjän asemaa ja sijaintia voidaan pitää yhtenä merkittävänä syynä sille, miksi Edénin hallitus kieltäytyi Suomen valkoisia auttamasta.

Mauno Koivisto on ilmaissut artikkelissaan Mietteitä Ruotsin vuoden 1812 politiikan johdosta Hellnerin ajatusmallia noudattelevan teesin. Koiviston mukaan ruotsalaiset pelkäsivät itsenäisen Suomen tuovan mukanaan pysyvän kriisipesäkkeen Itämeren alueelle. Suomi olisi itsenäistymisensä myötä ainaisessa vaarassa joutua vedetyksi mukaan taisteluihin Venäjää vastaan. Koiviston mukaan Suomen itsenäistyminen ei välttämättä ollut ruotsalaisten turvallisuuden kannalta paras vaihtoehto. Oli mahdotonta ennustaa, että Suomesta vakiintuisi valtio, joka kykenisi pysymään rauhanomaisesti irrallaan Venäjästä, ja tämä selittäisi ruotsalaisten varovaista Suomen politiikkaa vuosina 1917–1921.¹⁸⁰ Koiviston näkökulma on hyvä muistutus siitä, että ruotsalaiset poliitikot ajattelivat oman valtionsa ja myös Suomen asemaa siitä kokemuksesta, joka heillä oli 1910-luvun puoliväliin mennessä; ei voitu tietää, että Suomen asema muodostuisi niinkin tasapainoiseksi kuin sittemmin 1900-luvun jatkuessa kävi. Ruotsissakaan ei uskottu bolshevikkien pysyvän vallassa. Miten kävisi Suomelle Venäjän oikeiston taas ottaessa vallan käsiinsä?

Ruotsin kamareissa esitettiin Suomen sisällissotaan liittyen myös puheenvuoroja, joissa edustajat epäilivät olisiko aseellisesta avusta suomalaisille valkoisille kuitenkaan ollut vastaavaa hyötyä tai olisivatko suomalaiset kuitenkaan halunneet, että heidän sotaansa osallistutaan.¹⁸¹ Liberaalien eräessä artikkelissa helmikuun alkupuolelta kiistetään suomalaisten milloinkaan edes pyytäneen ruotsalaisia osallistumaan sisällissotaan ja todetaan suomalaisten kyllä ymmärtävän Ruotsin hallituksen näkökulman, vaikka Ruotsin oikeisto ei sitä valloitusvimmassaan ymmärtäisikään.¹⁸²

Mielenkiintoinen oli myös liberaalien Alexandersonin huomautus eräessä ensimmäisen kamarien istunnossa. Alexanderson totesi, että Suomen auttaminen osallistumalla sotaan oli arveluttavaa jo siksi, että ei ollut lainkaan varmaa, että suhde suomalaisiin olisi ollut sodan

¹⁷⁹ Hellner 1960, 429–430.

¹⁸⁰ Koivisto 2002, 157.

¹⁸¹ Protokoll 1918, AK, Nr.21, 8–9; Nr.16, 46–48.

¹⁸² Strödda tryck, 7.2.1918, FL, RA.

jälkeenkään hyvä, sillä ”suomalaisista oli vaikea arvailla etukäteen”.¹⁸³ Esimerkiksi tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä pitää mielessä Koiviston artikkeli. Suomen ryhdyttyä sotimaan omiensa kanssa irrottauduttuaan vasta Venäjän kaltaisesta suurvallasta, ruotsalaisten oli varmasti vaikea ennustaa maalle positiivista tulevaisuutta. Alexandersonin kommentti ei välttämättä viittaakaan suoraan suomalaisen kansanhenkeen, vaan siitä voi tulkita yksinkertaisesti ärtymystä ja pelkoa siitä, miten Suomelle tulevaisuudessa kävisi. Alexandersonin argumentissa tuleekin tarkemmin katsoen esiin se, mitä hallituspuolueiden edustajat todella pelkäsivät, nimittäin oman maansa ja asemansa tulevaisuutta.

3.3 Sisäpolitiikkaa, reaalipolitiikkaa

Liberaaleissa ja sosiaalidemokraateissa puolueettomuudesta tinkiminen herätti pelkoa ajautumisesta maailmansotaan Venäjää vastaan ja saksalaisten rinnalle ja lisäksi pelättiin juuri levottomuuksien puhkeamista kotimaassa. Eskolan mukaan erot oikeiston ja vasemmiston suhtautumisessa Suomeen aiheutuivatkin Ruotsin omista sisä- ja turvallisuuspoliittisista tekijöistä.¹⁸⁴ Jägerskiöld on teoksessaan Mannerheim 1918 todennut, että ulkopoliittisia pelkoja suurempi tekijä Ruotsin toiminnalle Suomen sodan suhteen olivat sisäpoliittiset tekijät. Jägerskiöldin mukaan Ruotsin hallitus ei ollut lainkaan valmistautunut sellaiseen tehtävään, jonka eteen se Suomen tilanteen vuoksi joutui, eikä hallituksen jäsenillä myöskään ollut romanttisia käsityksiään lukuun ottamatta käsitystä todellisista oloista Suomessa. Jägerskiöld huomauttaakin, että Edénin hallituksen ministereistä vuonna 1918, jolloin Branting oli jo jättänyt paikkansa sairastumisensa vuoksi, kukaan ei ollut edes käynyt Suomessa.¹⁸⁵ Huolimatta siitä varovaisuudesta, jolla Jägerskiöldin teokseen lienee syytä suhtautua, on sisäpolitiikan esiin nostaminen kuitenkin näkemys, johon olen itse valmis yhtymään.

Hallituspuolueet pelkäsivät Suomen tilanteen siis vaikuttavan kielteisesti myös tilanteeseen Ruotsissa. Ainakin lyhyellä tähtämellä hallituspuolueet lienevät pelänneen eniten oman asemansa puolesta. Branting oli todennut aseiden kuljettamisesta Suomeen, että hän menettäisi kaiken vaikutusvaltansa puolueessaan, jos ryhtyisi asekuljetuksiin Suomen valkoisia avustamaan.¹⁸⁶ Branting, joka oli suhtautunut Suomen valkoisten auttamiseen melko tunteenomaisesti, olikin hyvä esimerkki yhtäkkisestä muutoksesta, joka tapahtui suhteessa

¹⁸³ Protokoll 1918, FK, Nr.12, 26–30.

¹⁸⁴ Eskola 1965, 70–77, 168–171.

¹⁸⁵ Jägerskiöld 1967, 166.

Suomen tilanteeseen. Vaikka Brantingin mielipiteeseen vaikutti toki muitakin seikkoja, oli hallituksen epävakaa tilanne luultavasti suurin syy siihen, että sosiaalidemokraattien puheenjohtaja tahtoi ottaa etäisyyttä Suomen kysymykseen.¹⁸⁷

Ulkoministeri Hellner totesi omissa päiväkirjamerkinnöissään, että Ruotsilla oli jo ulkopoliittisissa syissä riittävästi, miksi Suomen sisällissotaan ei kannattanut osallistua.¹⁸⁸ Lisäksi tulivat sisäpoliittiset syyt; Ruotsin sisäistä elintarvikepulaa helpottanut sopimus ympärysvaltujen kanssa olisi saattanut jäädä syntymättä, jos Ruotsi olisi yhdistetty Saksna rinnalle maailmansodassa. Ja ennen kaikkea, jos hallitus olisi lähtenyt taistelemaan suomalaisia työläisiä vastaan, olisi se herättänyt vastustusta niissä kansalaisissa, joita hallituspuolueet edustivat ja tämä taas olisi luultavasti johtanut heikolla pohjalla olleen hallituksen kaatumiseen.¹⁸⁹ Samaa kirjoitti päiväkirjaansa pelänneen meriministeri Palmstierna. ”Regeringskris” oli varteenotettava pelko.¹⁹⁰

Erityisesti oikeiston lehdistö kamppailikin saadakseen hallituksen kaatumaan.¹⁹¹ Lisäksi Suomen edustaja Ruotsissa jäi kiinni samanlaisista pyrkimyksistä. Ulkoministeri Hellner sai helmikuussa käsiinsä Suomen asiainhoitaja Gripenbergin viestin, jossa tämä ilmoitti Svinhufvudin hallitukselle pyrkivänsä nostattamaan oikeiston lehdistöä yhä voimakkaampaan hallituksen vastaiseen kampanjaan Ruotsissa. Tarkoituksena oli saada hallitus joko osallistumaan Suomen valkoisten auttamiseen tai sitten kaatumaan.¹⁹² Gihl puolestaan on teoksessaan *Den svenska utrikes politikens historia* epäillyt suomalaisten pyrkineen hallituksen kaatamiseen toisessakin yhteydessä. Suomalaiset vaativat aseiden kuljettamista maitse Ruotsin kautta, vaikka ruotsalaiset olivat jo suostuneet kuljettamaan ruotsalaisessa saattueessa aseita vesitse. Suomalaisen vaatimukset sattuivat vielä tilanteessa, jossa aseita ei ollut edes tarjolla, mikä viittaisi vahvasti siihen, että tarkoituksena oli vain kiihottaa hallituksen vastustajia.¹⁹³ Suomalaiset ovat kiistäneet väitteet.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Gummerus 1936, 16.

¹⁸⁷ Franzén 1985, 318–319.

¹⁸⁸ Hellner 1960, 413.

¹⁸⁹ Hellner 1960, 412–413, Liberaalien ja sosialistien vaikeahkosta noususta ja epävaakaasta asemasta hallituspuolueiksi, ks. esim. Steven Koblikin artikkeli *Sweden 1917: Between Reform and Revolution* 1988, 111–133.

¹⁹⁰ Palmstierna 1953, 157–158.

¹⁹¹ Gihl 1951, 359–360, 366.

¹⁹² Hellner 413–415; Gihl 1951, 359–360.

¹⁹³ Gihl 1951, 365–366.

¹⁹⁴ Gummerus 1936, 18.

Pelko hallituksen kaatumisesta oli joka tapauksessa jatkuvasti läsnä. Vasemmiston ajamalle politiikalle, ja esimerkiksi neuvotteluille länsivaltioiden kanssa, hallituksen vaihtuminen oikeistijohtoiseksi olisi ollut kohtalokasta. Sisäpoliittisten tekijöiden vaikutus näkyi hallituspuolueiden Suomen politiikkaan myös puolueiden ruohonjuuritasolla. Liberaalien aineistosta voi päätellä esimerkiksi lähestyvien vaalien vaikutuksen puolueen toimintaan suhteessa Suomeen. Vielä helmikuun alkupuolella 1918 oli tarkoitus järjestää joukko pienempiä tai yksi iso kokoontuminen, jossa hallituksen puolueettomuuspolitiikalle olisi annettu täysi tuki,¹⁹⁵ mutta helmikuun loppupuolella Suomen kysymyksessä oli kuitenkin päätetty ottaa rauhallisempi linja, eikä kokouksia enää järjestetty vaalien vuoksi. Puoluejohto myös kieltäytyi lähettämästä Kalmariin puhujaa Suomen kysymyksessä, koska haluttiin antaa oikeiston ja vasemmiston kiivaan kamppailun hetkeksi tasaantua vaalien vuoksi.¹⁹⁶

Hallituksen heikohko asema ja sen puolustaminen näkyi myös hallituspuolueiden lehdissä. Social-Demokratenin pääkirjoituksissa helmikuun alussa syytettiin oikeistoa Suomen kysymyksen hyväksikäyttämistä hallitusta vastaan. Lehden mukaan oikeisto pyrki argumenteillaan ainoastaan hallituksen kaatamiseen.¹⁹⁷ Myös kamarien edustajat arvelivat oikeiston ajavan sisäpolitiikkaa ulkopoliittisin perustein.¹⁹⁸ Sisällissodan syttyminen Suomessa sekoittikin pakkaa myös Ruotsissa, jossa ei voitu ummistaa silmiä naapurimaan tapahtumilta, eikä toisaalta välttyä sodan vaikutuksilta. Punaisia kritisoitiin sodan aloittamisesta, koska sen uskottiin tekevän huonoa Suomen tulevaisuudelle. Social-Demokratenissakin harmiteltiin useaan otteeseen vastaisenäistyneen Suomen tulevaa kohtaloa,¹⁹⁹ mutta voitaneen todeta, että sodan alkaminen Suomessa ennakoi huonoa myös Ruotsin istuvan hallituksen tulevaisuudelle.

Hallituksen äänenkannattajat myös pyrkivät pitämään Suomen tapahtumiin tietynlaisen etäisyyden. Pohdintaa siitä, kumpi puoli sotaan oli syyllinen, ei pidetty niinkään relevanttina kuin sitä, että Ruotsin ei tarvinnut sekaantua sotatapahtumiin. Esimerkiksi eräissä liberaalien vaalijulistuksissa Suomen tilanne kuitattiin sanoilla ”Människoslakten”, joka voidaan kääntää ihmisteurastukseksi, sekä ”verinen leikki”, kuten sotaa Torniolaakson vaalipiirin mainoksessa

¹⁹⁵ Verkställande utskott, 8. ja 10.2.1918, FL, RA.

¹⁹⁶ Konzept, 26.2.1918, FL, RA.

¹⁹⁷ SD, Pääkirjoitus, 5.2.1918; 12.2.1918.

¹⁹⁸ Ks. esim. protokoll 1918, FK, Nr.12, 26–30.

¹⁹⁹ Ks. esim. SD, Pääkirjoitus, 31.1.1918.

kuvailtiin.²⁰⁰ Myös esimerkiksi liberaalien pää-äänenkannattaja Dagens Nyheter pyrki pitämään Ruotsin ja Suomen erillään ja oli kiitollinen siitä, ettei Ruotsi ollut Suomi.²⁰¹ Ärtyneinä kommentoitiin opposition toimintaa ja Suomen tapahtumia pidettiin tautina, joka uhkasi levitä Venäjältä ja Suomesta myös Ruotsiin.²⁰² Social-Demokratenissa todettiin suoraan, että sota on Suomen sisäinen asia, johon Ruotsissa ei ole mitään velvollisuuksia osallistua kuin korkeintaan sodan osapuolien välittäjänä. Tämänkin tuli tapahtua mieluiten yhteistyössä naapurimaiden, Tanskan ja Norjan, kanssa.²⁰³

Dagens Nyheter kuitenkin vastasi tähän Social-Demokratenin kirjoitukseen vierittämällä mahdollisuuden sovinnon tekemisen auttamiseen Ruotsin sosiaalidemokraattien niskaan. Lehden mukaan sosiaalidemokraateilla oli käsissään avaimet, joilla keskeyttää tuhoamissodan luonteen saaneet tapahtumat ja palauttaa rauha ja demokratia.²⁰⁴ Helmikuun loppua kohden Social-Demokratenissa esiintyneissä kirjoituksissa Suomea kohtaan tunnettu ärtymys kuitenkin vain lisääntyi. Kirjoitettiin pohdintoja siitä, mitä ylipäätään Suomen hyväksi, ja Suomen tapahtumien vuoksi, voitaisiin tehdä.²⁰⁵ Jotain tuli tehdä, sillä Suomen tapahtumat vaikuttivat niin vahvasti Ruotsin omiin tapahtumiin. Tilannetta yritettiin laukaista muun muassa lähettämällä sosiaalidemokraattien edustaja Helsinkiin.²⁰⁶ Helmikuun lopun pääkirjoituksessa Social-Demokratenissa todettiin ilmeisen tuskastuneena: ”Den söndring och tvedräkt, vilken av gammalt är karasteristisk för finskt väsen ger sig tillkänna även under nuvarande förhållanden och tränger in över vår egen mark”.²⁰⁷

Social-Demokraten muistutti yhteistyöstä Norjan ja Tanskan kanssa, eikä Ruotsin Skandinaviaan suuntautuneen politiikan vaikutusta pidäkään unohtaa. Sekä norjalaiset että tanskalaiset suhtautuivat kielteisesti Suomen valkoisten auttamiseen, eikä kummastakaan maasta aiottu osallistua Suomen sisällissotaan, ei edes viemällä aseita. Norjasta ja Tanskasta ilmaistiin tyytyväisyyttä Ruotsin toimiin Suomen suhteen ja molemmissa maissa oltiin myös ärsyyntyneitä Suomen Saksan yhteyksien vuoksi.²⁰⁸ Yhteinen linja Pohjoismaiden kesken on luultavasti vaikuttanut ruotsalaisten Suomen politiikkaan, etenkin, kun muutkin seikat ovat

²⁰⁰ Strödda tryck, 3/ 1918, FL, RA.

²⁰¹ DN, Pääkirjoitus, 5.2.1918.

²⁰² DN, pääkirjoitus, 7.2.1918.

²⁰³ SD, Pääkirjoitus, 29.1.1918; 9.1.1918; 13.2.1918.

²⁰⁴ DN, Kirjoitus I finska frågan, 16.2.1918.

²⁰⁵ SD, Kirjoitus Huru hjälpa Finland? 23.2.1918.

²⁰⁶ VU:s protokoll, 21.1.1918, SDA; Andræ 1998, 178.

²⁰⁷ SD, Pääkirjoitus, 27.2.1928.

²⁰⁸ Palmstierna 1953, 135, 174.

puhuneet samansuuntaisen linjan puolesta: Ruotsin hallituspuolueiden ei yksinkertaisesti kannattanut osallistua Suomen sisällissotaan, edes valkoisten puolelle.

Yhteen vedettynä näistä hallituksen puolueettomuuspolitiikan perusteluista löytyy punaisena lankana reaalipolitiikka. Sosiaalidemokraatit ja liberaalit näkivät oman asemansa hallituspuolueina, luultavasti vielä totuudenmukaisesti, niin heikkona, että eivät uskaltaneet lähteä vastustamaan omiaan tai omia äänestäjiään. Osallistuminen Suomen sotaan olisi lisäksi saattanut yhdistää Ruotsin sotatoimiin Saksan kanssa ja tämä olisi puolestaan vaarantanut sopimusneuvottelut ympärysvaltujen kanssa. Pahimmassa tapauksessa olisi jouduttu taistelemaan venäläisiä vastaan saksalaisten rinnalla. Samalla olisi toimittu myös naapurimaiden Norjan ja Tanskan linjaa vastaan. Suomen tilanteeseen suhtauduttiin omista lähtökohdista käsin.

Andræ, joka on myös tutkinut Ruotsin eri puolueiden suhtautumista Suomeen sisällissodan aikana, on tullut omassa tutkimuksessaan samaan lopputulokseen. Hänen mukaansa sekä Edén että Hellner joutuivat tekemään kompromisseja nimenomaan hallituskriisin pelossa. Ja samasta syystä joutuivat myös hallituksen sosiaalidemokraateista ne, jotka vastustivat edes aseiden kuljettamisen sallimista, taipumaan.²⁰⁹ Oman asemansa turvatakseen molemmat vasemmistopuolueet joutuivat siis tinkimään omista vaatimuksistaan ja tämä heijastui suoraan heidän Suomen politiikkaansa.

Eskolan tutkimuksen mukaan Ruotsin lehdistössä näkyi jatkumo ensimmäisestä ja toisesta sortokaudesta maailmansodan ensi vuosiin. Ajettiin puolueettomuutta, uskottiin, ettei Suomi voisi säilyttää itsenäisyyttään ja pidettiin Saksaa huonona auttajana Suomelle. Eskolan mukaan Ruotsin Suomen politiikkaan vaikutti voimakkaasti Ruotsin omat sisä- ja turvallisuuspoliittiset tekijät.²¹⁰ Verrattaessa Eskolan johtopäätöksiä tässä alaluvussa mainittuihin, voi todeta, että vasemmiston politiikka jatkui samankaltaisena samoilla perusteluilla. Tilanne oli luonnollisestikin muuttunut hallitusvastuun vuoksi mutta perustelut säilyivät samoina. Pohjoismainen yhteistyö vahvisti Ruotsin jo olemassa olevia toimintamalleja.

²⁰⁹ Andræ 1998, 174.

²¹⁰ Eskola 1965, passim.

3.4 Syyllisiksi nähtiin punaiset – ja valkoiset

Voidaan todeta, että ruotsalaisten lähtökohtainen suhtautuminen suomalaisiin ja esimerkiksi näiden itsenäistymispyrkimyksiin oli ollut varsin positiivinen, kuten edellisessä pääluvussa on osoitettu. Lisäksi esimerkiksi vielä juuri ennen sisällissotaa toisen kamarien istunnossa, jossa keskusteltiin Ahvenanmaan kysymyksestä, näkyi sosiaalidemokraattien myönteinen suhtautuminen Suomeen. Oikeiston Arvid Lindman oli todennut eräässä toisen kamarin istunnossa, että ruotsalaisten tuli toimia, kuten ahvenanmaalaiset halusivat. Sosiaalidemokraattien joukosta tämä ajatus kuitenkin tyrmättiin vetoamalla suomalaisten rooliin asiassa; ensin oli otettava selvää suomalaisten mielipiteestä, sillä uuteen Skandinavian valtioon tuli luoda hyvät suhteet.²¹¹ Sodan alettua mielipide kuitenkin muuttui useilla ruotsalaisilla poliitikoilla. Suomalaisiin alettiin suhtautua yhä kriittisemmin ja nekin, jotka olivat toivoneet valkoisen puolen voittoa, pettyvät tietoihin valkoisesta terrorista.

Aluksi esimerkiksi hallituksen jäsenet suhtautuivat pääasiassa melko myönteisesti valkoiseen puoleen, vaikka osallistumista sotaan vastustettiin. Ulkoministeri Hellner kuvailee omaa lähtökohtaista suhtautumistaan suomalaisiin lähes runollisesti muistellessaan Runebergin ja Topeliuksen vaikutusta lapsuusaikaansa. Hän toteaa päiväkirjamerkinnöissään joutuneensa kuitenkin työntämään henkilökohtaiset tunteensa sivuun ja toimimaan usein vasten omaa tahtoaan.²¹² Sekä pääministeri Edén että Hellner olivat molemmat kannattaneet aseiden luovuttamista suomalaisille, kunnes selvisi, että kyseessä oli todellinen sisällissota, eikä vain pienimuotoinen kapina. Ruotsin sosiaalidemokraattien ja työväestön asennoituminen pakotti heidät muuttamaan kantaansa aseiden luovuttamiseen.²¹³

Ensimmäiset puheenvuorot olivat kriittisimpiä juuri punaisten toimintaa kohtaan. Punaisten toimet nähtiin epädemokraattisiksi ja koko sodan aloittamista pidettiin tarpeettomana.²¹⁴ Sosiaalidemokraatit pahoittelivat sitä, että punaiset olivat vaarantaneet Suomen vasta saavutetun itsenäisyyden ja vakaan demokraattisen pohjan. Ruotsin sosiaalidemokraatit vaativatkin laillisen järjestyksen palauttamista Suomeen.²¹⁵

²¹¹ Protokoll 1918, AK, Nr. 8, 46–47.

²¹² Hellner 1960, 409.

²¹³ Hellner 1960, 409–410.

²¹⁴ Ks. esim. protokoll 1918, AK, Nr.16, 57–62; Nr.17, 17–18.

²¹⁵ VU, bilagor 11.2.1918, SDA, ARAB; Hildebrand 1926, 381.

Erityisen kriittisesti hallituspuolueiden äänenkannattajista punaisten toimintaa kritisoi Social-Demokraten. Punaisia syytettiin laillisen hallituksen kimppuun hyökkäämisestä, minkä nähtiin olevan vastoin demokraattisia periaatteita. Lehdessä todettiin, että sodan vuoksi Suomen tulevaisuus näytti katkeruuden täyttämältä ja ennakoitiin, että kansakunta pysyisi jakaantuneena myös sodan jälkeen. Punaisten tarttuminen aseisiin näyttäytyi kerta kaikkiaan käsittämättömänä, koska lehden mukaan asiat olisi tullut ajaa sitä kanavaa myöten, johon Suomessa oli mahdollisuus, nimittäin äänestämällä.²¹⁶ Samanlaisia kannanottoja esitettiin sosiaalidemokraattien, Brantingin, Per Albin Hanssonin, joka sittemmin tuli tunnetuksi Ruotsin pääministerinä ja Gustav Möllerin tekemässä julistuksessa. Julistuksessa todettiin, että väkivaltainen hyökkäys maan enemmistöä vastaan, johtaisi tavoitteiden vastaisesti harvainvaltaan tai kapitalistiseen diktatuuriin.²¹⁷ Julistus herätti huomiota ja se levisi Pietariin asti.²¹⁸

Liberaalien pää-äänenkannattaja Dagens Nyheter kirjoitti sisällissodan alusta vähemmän terävästi kuin Social-Demokraten. Voitaneen todeta, että sosiaalidemokraateilla oli paremmat tiedot Suomen tapahtumista kuin muilla puolueilla. Väittämää tukee Edénin ja Hellnerin kannan muuttuminen aseiden luovuttamisesta Suomeen, heidän luultuaan aluksi, että kyse oli vain pienimuotoisesta kapinasta. Dagens Nyheter käsitteli tammikuun lopulla pääasiassa Ahvenanmaan kysymystä. Lehtiä verratessa huomaakin, että sosiaalidemokraattien lehti otti Suomen tapahtumat esille paljon terävämmin ja voidaan sanoa jopa henkilökohtaisemmin. Olivathan sodan aloittaneet heidän ”puoluetoverinsa”.

Dagens Nyheterin pääkirjoituksissa Suomen punainen puoli saikin alusta asti enemmän ymmärrystä osakseen kuin Social-Demokratenin vastaavissa kirjoituksissa. Toisaalta punaisten toiminta tuomittiin jyrkästi Dagens Nyheterissä samoin argumentein, eli punaisten noususta enemmistön valitsemaa laillista hallitusta vastaan. Myös punaisten harjoittamasta terrorista kirjoitettiin kriittisesti. Lehdessä oltiin järkyttyneitä siitä, että suomalaiset, joiden kärsivällisyyttä ja lainkuuliaisuutta oli ihailtu vuosisatoja, joutuivat taistelemaan toisiaan vastaan turvatakseen tulevaisuutensa. Luokkataisteluna Suomen sotaa ei kuitenkaan pidetty. Sen sijaan Suomen tapahtumien nähtiin johtuvan paljon bolshevikkien vaikutuksesta ja todettiin, ettei Suomi ollut kyennyt vapauttamaan itseään vieraan maan joukoista ja

²¹⁶ SD, Pääkirjoitus, 31.1.1918; 2.2.1918.

²¹⁷ VU, bilagor 11.2.1918, SDA, ARAB; Ks. koko julistus, SD, Etusivu, Sosiaalidemokraattien manifesti, 12.2.1918.

²¹⁸ Enckell 1956a, 250.

toteuttamaan itsenäistymistään.²¹⁹ Vaikka Dagens Nyheter suhtautuikin aluksi sotatapahtumiin Suomessa kohtalaisen neutraalisti, lisääntyi ärtymys, kun Suomen tapahtumien vaikutus alkoi näkyä yhä selvemmin myös Ruotsissa.

Punaisten motiiveja kohtaan yritettiin kuitenkin osoittaa ymmärrystä myös eräiden liberaalien kansanedustajien taholta. Liberaalien edustaja von Zweigberg muistutti, että sota ei ollut pelkkää taistelua huligaaneja vastaan.²²⁰ Ehkä puolueettomimman puheenvuoron kamarien istunnoissa käytti kuitenkin saman puolueen edustaja Hellberg, joka kielsi vastakkain olevan laillisen hallituksen ja roistojen. Hellberg perusteli tätä sillä, että maassa, jossa roistot pystyisivät käynnistämään täysimuotoisen sisällissodan, roistot olisivat olleet varsin ylliedustettuina. Hänen mukaansa vastapuolella oli myös eksyneitä, harhaanjohdettuja ja hädänalaisia ja sodan syyt olosuhteissa, jotka olivat vallinneet ennen sotaa; Suomessa sosiaaliset kysymykset olivat Hellbergin mukaan niin solmussa, että sisällissota oli väistämätön seuraus Venäjältä vapautumisen jälkeen.²²¹ Hellbergin puheenvuoro oli melko realistinen ja toisaalta sitä voidaan pitää liberaalien edustajan sanomaksi poikkeuksellisenä, sen punaisia ymmärtävän sävyn vuoksi.

Sodan edetessä mielipiteet kääntyivät muillakin edustajilla, jos eivät ymmärtäväisiksi punaisia kohtaan, niin ainakin valkoisia vastaan. Valkoinen terrori ja sen todistaminen omin silmin sai erään sosiaalidemokraatin kutsumaan myös Suomen valkoisia bandiiteiksi.²²² Tiedot valkoisesta terrorista johtivatkin siihen, että joukko sosiaalidemokraattien edustajia kävi huhtikuun lopulla Per Albin Hanssonin johdolla jättämässä terrorin johdosta protestin Suomen asiainhoitajalle.²²³ Protestissa esitettiin vetoamus Suomen valkoisille väkivaltaisuuksien lopettamiseksi.²²⁴ Suomen asiainhoitaja Alexis Gripenberg kuitenkin kieltäytyi ottamasta protestia vastaan, koska piti sitä puuttumisena Suomen sisäisiin asioihin.²²⁵ Tämä sai Social-Demokratenin ihmettelemään kuinka voitiin puhua sisäisistä asioista aikana, jolloin kansainvälisyyttä ja kansainvälistä yhteistyötä korostettiin.²²⁶ Tämä taas osoittaa ristiriidan lehden niiden kirjoitusten kanssa, joissa korostettiin sisällissodan olleen Suomen sisäinen asia.

²¹⁹ DN, Pääkirjoitus, 4.2.1918; 5.2.1918; Kirjoitus Finlands självständighet... 11.2.1918; 8.2.1918; Kirjoitus Runebergs ord, 8.2.1918; Pääkirjoitus, 10.2.1918.

²²⁰ Protokoll, 1918, FK Nr.40, 87-91.

²²¹ Protokoll, 1918, FK, Nr.12, 47-49.

²²² Protokoll, 1918, AK, Nr.17, 11-13.

²²³ Isaksson 1990, 233.

²²⁴ VU, bilagor, 11.2.1918, SDA, ARAB.

²²⁵ Paavolainen 1971, 314-317.

²²⁶ SD, Uutinen Protesten mot den vita terorn, 29.4.1918.

Kaiken kaikkiaan valkoinen terrori herätti vastalauseita Ruotsissa ja painopiste vasemmiston kannanotoissa siirtyi punaisten kritisoimisesta valkoisten toiminnan arvosteluun. Arvostelu kiihtyi erityisesti Social-Demokratenissa kesää kohti mentäessä.

3.5 Kiistelty ylipäällikkö Mannerheim

Yhtenä merkittävänä tekijänä mielipiteiden kääntymiselle yhä enemmän valkoista Suomea vastaan voidaan pitää valkoisen terrorin lisäksi valkoisten ylipäällikön, Mannerheimin, vaikutusta. Liberaali von Zweigbergk siteerasi eräässä ensimmäisen kamarin istunnossa Mannerheimin kommenttia venäläisen Karjalan puolelta. Mannerheim oli todennut paikallisille pitämässään puheessa, että Suomen valkoiset olivat riittävän vahvoja suojelemaan myös veljiään Venäjän Karjalassa. von Zweigbergk piti Mannerheimin puheita valloitushaluisina ja tämä kumosi hänen mukaansa ajatuksen siitä, että Suomen sodassa vastakkain olivat laillinen hallinto ja anarkia.²²⁷

Social-Demokratenissa julkaistiin Mannerheimin ja senaattori Renwallin haastattelut, jotka käänsivät huomiota pois punaisten teoista ja herättivät kysymyksiä siitä, mitä seuraisi vastapuolelle, vaikka sodan voittajiksi päätyisivätkin valkoiset. Eräässä kirjoituksessa toivottiin, että valkoisten ”kosto” osoittautuisi vähemmän kovaksi.²²⁸ Mannerheim ja Renwall tekivät tämänkaltaiset toiveet tyhjiksi toteamalla, että rangaistus maanpetoksesta oli aina kuolema. Lisäksi haastattelussa todettiin, että kaikkia, jotka sotaan olivat osallistuneet, rangaistaisiin.²²⁹ Social-Demokratenissa oltiin toteamuksista järkyttyneitä. Sosiaalidemokraattien lukijat haastattelu sai puolestaan kommentoimaan, että Ruotsissa oltiin enemmän Suomen sosiaalidemokraattien puolella kuin Mannerheimin suojeluskuntien.²³⁰

Dagens Nyheter kirjoitti helmikuussa valkoisesta terrorista hieman maltillisemmin ja totesi sen valitettavasti olevan luonnollinen seuraus siitä, mitä toinen puoli oli aloittanut.²³¹ Mannerheimin ja Renwallin näkemysten uskottiin vastaavan useiden valkoisten näkemyksiä ja lehdessä myös todettiin epäsuorasti punaisten ansaitsevan koston. Julmuuksiin vastaamista

²²⁷ Protokoll, 1918, FK, Nr.12, 9–16.

²²⁸ SD, Kirjoitus Kan Sverige ingenting göra? 13.2.1918.

²²⁹ SD, Mannerheimin haastattelu, 15.2.1918.

²³⁰ SD, Lukijakirje, 23.2.1918.

²³¹ DN, Pääkirjoitus, 12.2.1918.

julmuudella ei lehdessä kuitenkaan pidetty puolueettomalle maalle sopivana ja valkoisen puolen argumentointi nähtiin lähinnä verenhimona. Dagens Nyheterin mukaan tämä oli antanut syyn ruotsalaisten Suomea kohtaan tuntemien sympaattisten tunteiden viilentymiselle.²³²

Itse asiassa Mannerheim ei liene ollut erityisen verenhimoinen punaisia kohtaan suuntautuneessa politiikassaan mutta ei ilmeisesti kovinkaan ahkerasti kamppaillut myöskään valkoista terroria vastaan. Hänen linjastaan ja toimistaan valkoisen terrorin suhteen on kirjoitettu useammassakin teoksessa. Perusteellisesti asiaa on käsitellyt Jägerskiöld teoksessa Gustaf Mannerheim 1918, joskin Jägerskiöldin tuotokseen lienee hyvä suhtautua varovaisesti.²³³ Puolueettomimmat selvitykset aiheesta lienevät edelleen Jaakko Paavolaisen teokset Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I ja II, jotka käsittelevät sekä punaista että valkoista terroria ja Mannerheimin osuutta hyvässä ja myös pahassa.

Mannerheim itse painotti ruotsalaisten vapaaehtoisten osuutta sisällissodassa Suomen ja Ruotsin suhteille. Esimerkiksi pitämässään puheessa toukokuun lopulla hän kiitti vapaaehtoisia vuosisatoja vanhan suhteen ylläpitämisestä juuri, kun se oli ollut katkeamassa.²³⁴ Mannerheim myös toivoi Suomen ja Ruotsin suhteiden paranemista Ahvenanmaan kysymyksestä huolimatta ja oli kiihkeästi vastustanut saksalaisten liittymistä sotaan valkoisten rinnalle ja sittemmin saksalaisen prinssin valitsemista Suomen kuninkaaksi.²³⁵ Suomessa ruotsalaisten vapaaehtoisten osallistumista sisällissotaan arvostettiin yleisesti ja muutenkin uskottiin epävirallisen Ruotsin suhtautuvan Suomeen lämpimästi. Ruotsin hallituksen toiminta sen sijaan herätti suomalaisissa katkeruutta.²³⁶

Mannerheim oleskeli Ruotsissa kesällä 1918 luovuttuaan ylipäällikön toimesta ja hänet otettiin maassa suosionosoituksin vastaan myös helmikuussa 1919 valtionhoitajan asemassa.²³⁷ Ei kuitenkaan vasemmiston taholta, sillä Mannerheimin valtiovierailu sai vasemmistososialistien esittämään välikysymyksen asiasta.²³⁸ Erityisesti äärimmäisessä vasemmistossa Mannerheimin joukkoihin kuuluneita ruotsalaisia vapaaehtoisia rangaistiin

²³² DN, Pääkirjoitus, 15.2.1918.

²³³ Mannerheimin osallisuudesta punaiseen terroriin, Jägerskiöld 1967, 249–267.

²³⁴ Hildebrand 1926, 395–396.

²³⁵ Enckell 1956b, 389–190; ks. myös Jägerskiöld 1967, 168, 179, 205–210, 350.

²³⁶ Gummerus 1931, 68–69.

²³⁷ Jägerskiöld 1967, 321–322

²³⁸ Protokoll, 1919, AK, Nr.13, 46; Ks. myös protokoll 1919, AK, Nr.12, 12–19.

myöhemmin kotimaassaan. Ainakin Hildebrandin mukaan usean vapaaehtoisen valitettavana kohtalona oli jäädä vaille töitä Ruotsissa, vasemmistososialistien boikotin vuoksi.²³⁹

3.6 Suomalaisen taistelu demokratiaa vastaan

Ehkä kriittisimmät argumentit ruotsalaisilta sosiaalidemokraateilta ja liberaaleilta kirvoitti kuitenkin sisällissodan vaikutus demokraattiseen yhteiskuntaan. Sekä Suomen että Ruotsin. Useilla ruotsalaisille oli erityisen vaikeaa ymmärtää miten Suomen kaltaisessa demokraattisessa, toisin sanoen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden mahdollistaneessa, maassa voi syttyä sisällissota.

1910-luvun loppupuoli oli aikaa, jolloin demokratiaa pyrittiin vakiinnuttamaan Ruotsiin. Vaalissa, jonka seurauksena Edénin hallitus nousi valtaan, oli ollut ideologisesti kyse siitä, tulisiko Ruotsista todellinen parlamentaarinen demokratia. Hallitukseen nousseet puolueet, liberaalien Frisinnade Landsföreningen ja sosiaalidemokraattien puolue, ajoivat selkeää demokraattista politiikkaa kaikille yhteiskunnan alueille. Sosiaalidemokraatit olivat ottaneet demokratian pohjaksi toiminnalleen jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.²⁴⁰ Sosiaalidemokraattinen puolue oli muutenkin muutoksessa, koska vielä maailmansodan alkaessa se oli nojannut vahvasti kansainväliseen ilmapiiriin sosialistisen tradition mukaisesti. Nyt puolueessa alettiin kuitenkin ottaa valtio toiminta-areenaksi.²⁴¹ Koska kuningas epäonnistui syksyllä 1917 yrityksessään koota mieleisensä oikeistohallitus ja joutui tyytymään vasemmistohallitukseen, koettiin se parlamentarismen voitoksi. Ihmiset marssivat demokratian puolesta ja tämä vaikutti Edénin hallitukseen erityisesti äänioikeuskysymyksessä mutta sillä oli oma vaikutuksensa myös ulkopolitiikkaan.²⁴²

Äänioikeuskysymyksessä oli kyse kunnallisesta äänioikeudesta, joka oli Ruotsissa jakaantunut 40-asteiseen skaalaan, jonka mukaan eri varallisuuden omaavat henkilöt olivat erilaisessa asemassa. Liberaalit ja sosiaalidemokraatit vaativat tämän skaalan poistamista ja äänioikeutta myös naisille.²⁴³ Liberaalit syyttivät oikeistoa demokratian vastustamisesta ja

²³⁹ Hildebrand 1926, 397.

²⁴⁰ Tingsten 1941, 141.

²⁴¹ Hall 2000, 262.

²⁴² Hadenius 1996, 44-46; Edén 1935, 301-302.

²⁴³ Hadenius 1996, 47-48.

pyrkivät äänioikeuskysymyksellä saamaan lopullisen ratkaisun demokratian hyväksi.²⁴⁴ Seurauksena liberaalien ja sosialistien tällöin alkaneesta yhteistyöstä pidetään demokratian läpimurtoa Ruotsissa.²⁴⁵

Kuten edellisessä luvussa on pyritty osoittamaan, suomalaisten toivottiin ja oletettiin kiinnittyvän muihin Skandinavian maihin itsenäistymisen myötä. Oli tällä toiveella sitten tunnepohjaiset tai sotilaallispoliittiset juurensa, suomalaisten yhteydet saksalaisiin joka tapauksessa ärsyttivät ruotsalaisia ja yhteistyö nähtiin myös demokratialle arveluttavana.²⁴⁶ Seikko Eskola on todennut, että Suomen yhteydet Saksaan loivat hämmennystä Ruotsin sosiaalidemokraattien ja liberaalien ideologiseen kuvaan maailmansodasta, jossa vastakkain olivat ”hyvät ja pahat”, toisin sanoen monarkistinen diktatuuri vastaan *demokratia*, *parlamentarismi*, *kansojen itsemääräämisoikeus* ja kansainväliseen oikeuteen perustuvat rauha.²⁴⁷

Suomalaiset olivat demokratian kannalta vaarallisilla vesillä jo Saksan yhteyksiensä vuoksi, mutta etenkin sisällissodan syttyminen vei suomalaisia yhä kauemmaksi demokraattisesta yhteiskunnasta. Sosiaalidemokraattien Hjalmar Branting huomauttikin, että Suomen sisällissota oli demokratian vastainen. Brantingin mukaan punaisten ei olisi pitänyt tarttua aseisiin edes nälän vuoksi, jos he olisivat toimineet demokratian hengessä.²⁴⁸ Branting itse totesi asettavansa demokratian työväenliikkeen edelle ja toi esimerkiksi Social-Demokratenin pääkirjoituksissa ilmi oman näkemyksensä siitä, että Suomen kamppailussa oli kyse luokkataistelun lisäksi taistelusta Suomen itsenäisyydestä.²⁴⁹

Social-Demokratenissa todettiin pääkirjoituksessaan heti sodan alettua, että sota tallaa demokratian jalkoihinsa.²⁵⁰ Erityisesti tammikuun lopussa ja helmikuun alkupuolella Social-Demokraten suhtautui kriittisesti Suomen punaisten nousuun ”laillista hallitusta vastaan”, koska katsoi toiminnan vaikeuttavan Suomen tulevaisuutta ja samalla vaikuttavan negatiivisesti parlamentarismiin ja demokratian toteutumiseen. Ihmeteltiin nimenomaan sitä, miten Suomen kaltaisessa demokratiassa sosiaalidemokraatit saattoivat toimia kuten toimivat.

²⁴⁴ Verkställande utskott, 23.12.1918, FL, RA.

²⁴⁵ Ks. esim. Rönblom 1929, 286–301.

²⁴⁶ Suomi oli esimerkiksi kouluttanut jääkärit Saksassa Ruotsin kieltäytyttyä tehtävästä. Suomen itsenäistymistä Saksan avulla oli arvosteltu jo vuoden 1917 puolella Ruotsissa.

²⁴⁷ Eskola 1965, 168–171, kursivointi omani, ei Eskolan.

²⁴⁸ Protokoll 1918, AK, Nr.16, 36–46.

²⁴⁹ Palmstierna 1953, 130-131; Hj. B-ng, SD, Pääkirjoitus, 23.4.1918.

Lehdessä todettiin, että sosiaalidemokratian tie on demokraattinen, mutta demokraattinen puolue ei voi hallita väkivallalla.²⁵¹ Tämä tarkoitti siis sitä, että Ruotsin sosiaalidemokraatit tekivät eron niin sanottuun suomalaiseen sosiaalidemokratiaan.

Sosiaalidemokraateista Gustav Möller ja Per Albin Hansson tulivat Suomen tapahtumien myötä siihen tulokseen, että demokratiaa ei voi toteuttaa väkivallalla. Toisaalta sosialismia ei heidän mukaansa voitu toteuttaa ilman demokratiaa.²⁵² Gustav Möller kirjoitti kesäkuussa kannanoton, jossa perusteli miksi Suomi ei enää kuulunut sivistyneisiin valtioihin. Valkoinen terrori oli johtanut siihen, että suomalaisten tuli päättää, aikoivatko olla läntisen sivilisaation rajaportti itäistä barbariaa vastaan vai päinvastoin.²⁵³ Hansson puolestaan julisti heti sisällissodan alettua, että sisällissota oli Suomen sisäinen asia.²⁵⁴ Sisällissota sai molemmat poliitikot tekemään eroa suomalaisiin ja heidän sosiaalidemokratiaansa, toisin sanoen siihen, että sosiaalidemokraattien aatteita pyrittiin toteuttamaan väkivallalla.

Sosiaalidemokraatit olivat muutenkin sitä mieltä, että Suomeen tuli saada ”full demokratisk ordning”. Puolueen sisällä oltiin huolestuneita Suomen sosialistien tulevasta kohtalosta, jos valkoinen puoli veisi sodassa voiton. Tämän vuoksi suunniteltiin ehdotettavaksi punaisten vangitsemisien välttämistä, kansanäänestystä ja uusia vaaleja. Tarkoituksena oli saada demokratia takaisin Suomeen ja sen avulla eri kansanosat edustetuiksi myös sodan jälkeen.²⁵⁵ Sosiaalidemokraatit olivatkin erityisen pahoillaan siitä, että niin syvään juurtunut kansanvalta kuin Suomessa oli, joutui ravistelluksi Suomen omien kansalaisten joukosta. Se soti suoraan demokratian perusteita vastaan.²⁵⁶ Erityisen valitettavaa tämä lienee sosiaalidemokraattien mielestä ollut, koska Suomen tapahtumat olivat paha takaisku Ruotsin äänioikeuskysymykselle, toisin sanoen demokratialle Ruotsissa. Oikeisto käytti hyväkseen Suomen tapahtumia sisäpoliittisissa kysymyksissä ja toisaalta Suomen tilanne esti sen, että äänioikeutta ajaneet olisivat voineet käyttää suomalaista yhteiskuntaa positiivisena esimerkkinä.

²⁵⁰ SD, Pääkirjoitus, 29.1.1918.

²⁵¹ SD, Pääkirjoitus, 31.1.1918.

²⁵² Isaksson 1990, 232; Andræ 1998, 178–179.

²⁵³ Möller, SD, Den vita terrorn, 22.6.1918.

²⁵⁴ Isaksson 1990, 224–225.

²⁵⁵ VU, bilagor, 11.2.1918, SDA, ARAB.

²⁵⁶ VU, bilagor, 11.2.1918, SDA, ARAB; ka. Myös Hildebrand 1926, 381.

Myös liberaalien äänenkannattaja Dagens Nyheter valitsi kantansa sisällissotaan sen mukaan, kumman puolen lehti näki edustavan demokraattista järjestystä. Lehden mukaan vastakkain olivat laillinen, demokraattinen hallitus, joka kamppaili valtiollisen itsenäisyyden puolesta ja vallankumoukselliset, jotka kielsivät yleisen äänioikeuden.²⁵⁷ Liberaalien edustaja Hamiltonin mukaan punaisten toiminta tappoi demokratian. ”Folket skall komma till makt icke över medmänniskors lik eller över plundrare hem, uta seger skall vinnas med valsedeln i hand”.²⁵⁸ Se, että punaiset olivat pettäneet demokraattiset periaatteet ja taistelivat yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta vastaan, näyttäytyi sekä sosiaalidemokraateille että liberaaleille kyseisen sodan ehkä suurimpana rikoksena. Tämä voitaneen ymmärtää jo yksin aatteellisin perustein mutta luultavaa on, että argumenteilla oli konkreettisempi pohja. Suomen tilanne vaikeutti uudistuksia Ruotsissa.

Luultavasti juuri tämän vuoksi esitettiin, ettei demokratia ollut tsaarinvallan vuoksi Suomessa koskaan edes toteutunut. Oikeisto vastusti äänioikeuden antamista naisille vetoamalla siihen, että Suomessakaan naisten äänioikeus ei ollut tuonut maalle hyötyä, vaan maa oli siitä huolimatta ajautunut sisällissotaan. Uudistusta ajavien hallituspuolueiden mukaan tilanne vapaassa ruotsalaisessa yhteiskunnassa oli kuitenkin aivan erilainen; Suomessa luokkien välillä oli kuilu, jota tasa-arvoisemmassa Ruotsissa ei ollut koskaan ollut.²⁵⁹ Suomen ajautuminen sisällissotaan oli toisin sanoen osoitus siitä, että demokratian ei ollut juurtunut Suomeen alun alkaenkaan –tai sitten demokratia Suomessa oli vanhentunutta, kuten Dagens Nyheterissä esitettiin.²⁶⁰

Suomen demokratialle tuhoisan tilanteen ratkaisemiseksi tehtiin kuitenkin ehdotuksia. Esimerkiksi sosiaalidemokraatti Per Albin Hansson totesi eräässä ensimmäisen kamarin istunnossa, että Suomen sosiaalidemokraatit olisivat voineet vastata oikeiston demokratialle muodostamaan uhkaan yhdistämällä voimat Maalaisliiton kanssa. Nyt demokratia oli kuitenkin Hanssonin mukaan jättänyt Suomen, eivätkä valkoiset olisi kyenneet sitä Hanssonin mukaan palauttamaan, vaikka sodan olisivat voittaneetkin. Sen sijaan *ruotsalaisten* tuli keksiä keino demokratian takaamiseksi Suomessa myös sodan jälkeen.²⁶¹

²⁵⁷ DN, Pääkirjoitus, 7.2.1918.

²⁵⁸ Riksdagen 1918, AK, Nr.16, 47.

²⁵⁹ Riksdagen 1918, FK, protokoll, Nr.48, 28, 31.

²⁶⁰ DN, Pääkirjoitus, 13.7.1918.

²⁶¹ Protokoll 1918, AK, Nr.16, 57–62.

4. KIITTÄMÄTTÖMÄT SUOMALAISET

4.1 Ruotsin hallitus toimii yllättäen – Ahvenanmaan retki käynnistetään

Helmikuussa 1918 ahvenanmaalaisten valtuusto saapui Ruotsiin tuomaan joulukuisen valtakirjojen keräyksen tuloksena syntyneen adressin, jossa he ilmaisivat valittelunsa vuoden 1809 tapahtumien johdosta ja toivoivat uudelleen yhdistymistä Ruotsin kanssa. Samaan aikaan alkoivat Ruotsin sanomalehdet kirjoittaa venäläisten tekemistä ryöstöistä, pahoinpitelyistä ja jopa murhista Ahvenanmaalla. Ahvenanmaalaisten valtuusto kääntyi ulkoministeri Hellnerin puoleen pyytääkseen suojelua saaren asukkaille.²⁶²

Tiedot venäläisten tihutöistä olivat vahvasti liioiteltuja. Syynä paniikinomaiseen käyttäytymiseen, lähinnä ruotsalaisissa sanomalehdissä, olivat venäläisten suorittamat pidätykset ja kotietsinnät. Venäläiset olivat saaneet kiinni muutaman Ahvenanmaan vapauttamista ajaneen aktivistin, joilla oli hallussaan salaista materiaalia muun muassa vapautusliikkeen suunnitelmista ja venäläisten asemista saarella.²⁶³ Ruotsalaisista koottiin hetkessä lähes kuusisataapäinen joukko, jonka tarkoituksena oli lähteä vapaaehtoisina saarelle. Ruotsin hallitus esti kuitenkin vapaaehtoisten lähtemisen ja lähetti sen sijaan helmikuun puolivälissä ruotsalaisia joukkoja Ahvenanmaalle.²⁶⁴

Matkaan lähetettiin kaksi jäänmurtajaa ja yksi panssarilaiva. Miehiä oli noin 600. Tarkoituksena oli noutaa Ruotsin kansalaiset saarelta sekä ottaa mukaan myös ne ahvenanmaalaiset, jotka sitä tahtoivat.²⁶⁵ Käselyn joukkojen lähettämiseksi saarelle lienee antanut Palmstierna. Hildebrand kirjoittaa kuninkaan tehneen päätöksen ja Hellner puolestaan toteaa muistelmissaan ”Ruotsin” toteuttaneen Ahvenanmaan retken.²⁶⁶ Ilmeisesti Ahvenanmaan retkeen ryhtymisessä hallitus toimi yksimielisesti niiden ministereiden kesken, joiden toimialaan aihe kuului.

Yllättäen ruotsalaiset joutuivat saarella toisenlaisen tehtävän eteen kuin alun perin oli tarkoitus. Saaren asukkailla ei näyttänyt olevan välitöntä hätää mutta sen sijaan saarella oli

²⁶² Gihl 1926, 366; Högman 1986, 127.

²⁶³ Stjernfelt 1991 19–20; Gardberg 1996, 6.

²⁶⁴ Hildebrand 1926, 404.

²⁶⁵ Stjernfelt 1991, 18–21.

²⁶⁶ Hildebrand 1926, 404; Hellner 1960, 418, Palmstierna 1953, 134.

useita aseistettuja joukkoja, joiden oli syytä pelätä alkavan taisteluun keskenään. Neuvottelemalla ruotsalaiset saivat tilanteen Ahvenanmaalla rauhoittumaan ja saivat poistettua saarelta sekä venäläisiä varusmiehiä että Suomesta saapuneet punakaartilaiset ja Uudenkaupungin suojeluskunnan.²⁶⁷ Palmstierna itse kirjoitti päiväkirjassaan saamastaan loistavasta ideasta, jonka seurauksena hän kuljetti saarelle Venäjän asiantuntijan Vorovskij'n neuvottelemaan venäläisten joukkojen poistamisesta Ahvenanmaalta.²⁶⁸ Tilanne saarella rauhoittui ja esimerkiksi Stjernfelt on todennut, että lopputulos ilman ruotsalaisten puuttumista saaren tilanteeseen olisi saattanut olla verinen.²⁶⁹

Kuitenkin tapa, jolla ruotsalaiset toimivat herätti suomalaisissa ärtymystä. Jo se, että ruotsalaiset pyytämättä tunkeutuivat suomalaiselle maaperälle, herätti tunteita suomalaisissa. Suomen asiantuntija Gripenberg ilmaisi hämmästyksensä ulkoministeri Hellnerille siitä, että ruotsalaiset eivät olleet neuvotelleet suomalaisten kanssa ennen Ahvenanmaan retkeen ryhtymistään. Gripenberg myös vaati kirjallisena takuun siitä, että ruotsalaisten aikomukset olivat ainoastaan humanitaariset, toisin sanoen pelastaa, ei valloittaa. Hellner antoi Gripenbergille vahvistuksen tästä ja vetosi vastauksessaan siihen, että suomalaisten pitäisi pyrkiä kaikin keinoin varmistamaan, että Ahvenanmaa ei joutuisi sotatoimien kohteeksi.²⁷⁰

Ehkä pisin jälkikaiku on ollut kuitenkin meriministeri Palmstiernan toimilla Suomen ja Ahvenanmaan viestien välityksen yhteydessä. Palmstierna oli saanut suostuteltua Uudenkaupungin suojeluskunnan lähtemään ruotsalaisessa saattueessa saarelta pois. Suojeluskunta oli saapunut saarelle tarkoituksenaan sen kautta kiertää Etelä-Suomessa ahdistelleet punakaartilaiset ja liittyä Pohjois-Suomessa oleviin Mannerheimin joukkoihin. Suojeluskunnan perässä Ahvenanmaalle oli kuitenkin saapunut punakaartilaisia ja näiden kahden osapuolen välillä oli syntynyt kannausta. Päästyään neuvottelemalla rauhanomaiseen lopputulokseen, jonka perusteella suojeluskunta suostui lähtemään Ruotsin kautta takaisin manner-Suomeen, Palmstierna tuskastui Mannerheimin kieltäessä valkoisten poistumisen saarelta. Koska suoraa yhteyttä valkoisen Suomen ja Ahvenanmaan välillä ei ollut, vaan viestit kulkivat Ruotsin kautta, esti Palmstierna Mannerheimin viestin perille pääsyn.²⁷¹

²⁶⁷ Gihl 1951, 367–369; Rystad s.a, 63–64.

²⁶⁸ Palmstierna 1953, 134.

²⁶⁹ Stjernfelt 1991, 32–43.

²⁷⁰ Gihl 1951, 374.

²⁷¹ Palmstierna, 136–138, Meriministeriä syytettiin viestien salaamisesta heti keväällä 1918, eivätkä ainoastaan suomalaiset osoittaneet ”katkeruutta” kysymyksessä, vaan myös oppositio vaati selitystä hallituksen, so. Palmstiernan, toimiin. Tämän seurauksena hallitus julkaisi niin kutsutun sinisen kirjan (tähän aikaan hallitukset

Stjernfelt on kirjoittanut yksityiskohtaisen kuvauksen Ahvenanmaan retken tapahtumista teoksessaan *Ålands hav och öar –brygga eller barriär?* (1991).²⁷² Tapahtumakuvauksesta ei sinällään saa käsitystä Ahvenanmaan retken luonteesta, joka oli kiivaiden keskusteluiden kohde heti retken alkamisesta lähtien. Ahvenanmaan retkestä keskusteltiin kriittiseen sävyyn molemmissa kamareissa ja hallituspuolueet joutuivat jälleen puolustautumaan opposition syytöksiä vastaan. Hallitus väitti retken olleen puhtaasti humanitäärinen ja tapahtuneen ahvenanmaalaisten tukalan tilanteen helpottamiseksi. Sen sijaan erityisesti vasemmistososialistit ja suomalaiset syyttivät Ruotsin hallitusta sotilaallisesta toimesta. Oikeiston kantana oli, että hallituksen olisi pitänyt ryhtyä voimakkaampaan toimintaa Suomen hyväksi, kun toimiin kerran ryhdyttiin.²⁷³ Esimerkiksi ensimmäisen kamarin puheenjohtaja Hugo Hamilton on omissa päiväkirjamerkinnöissään syyttänyt hallitusta heikkoudesta ja todennut sen toimineen ”naamioituneena poliittisena agenttina” toisin sanoen humanitaarisen maskin takana.²⁷⁴

4.2 Humanitaarisesti vai poliittisesti Suomen alueella?

Virallisesti hallitus siis kielsi Ahvenanmaan retken poliittisen ja puolueettomuuden vaarantavan luonteen. Palmstiernan omista päiväkirjamerkinnöistä voi kuitenkin päätellä, että retkellä oli hänelle itselleen myös muita syitä kuin virallisissa yhteyksissä esiin tulleet. Kuten tunnettua, sisällissodan loppuvaiheessa saapuivat saksalaiset Suomeen yhtyäkseen valkoisiin Etelä-Suomen kautta. Maihinnousupaikkanaan saksalaiset käyttivät Ahvenanmaata ja tapahtuman seurauksena Palmstiernan Ahvenanmaalle lähettämät ruotsalaiset joukot jättivät saaren. Palmstierna kiivastui tästä saksalaisten saapumisesta Ahvenanmaalle siinä määrin, että Ahvenanmaan retken taustalla ainakin tässä vaiheessa voitaneen olettaa olleen muitakin kuin humanitaarisia syitä.²⁷⁵

julkaisivat ”erivärisiä” kirjoja perustellessaan avoimuuden hengessä toimiaan), jossa käytiin muun muassa läpi koko viestien vaihto Vaasan ja Ahvenanmaan välillä. Samaa tarkoitusta varten julkaistiin muun muassa *Nystads skyddskår på Åland 1918 och den svenska ålandsexpeditionen 1918, 1921*. Päiväkirjassaan, joka on siis julkaistu vasta 1950-luvun alussa, Palmstierna myöntää hukanneensa Mannerheimin viestin. ; Gihl 1951, 368–369;

Stjernfelt 1991, 23–24.

²⁷² Stjernfelt 1991, 24–29.

²⁷³ Protokoll 1918, AK, Nr.21, 14–19, 23–24; Nr.63, 65–70; Nr.64, 13–14, 39–43; Nr.68, 28.

²⁷⁴ Hamilton 1956, 229.

²⁷⁵ Palmstierna 1953, 136–137, 149; Stjernfelt 1991, 32–43.

Sen sijaan ulkoministeri Hellner lienee uskonut humanitaarisiin perusteluihin ja hän ajautuikin törmäyskurssille Palmstiernan ja kuninkaan kanssa Ahvenanmaan retken loppuvaiheissa. Hellner oli luvannut suomalaisille, että ruotsalaiset joukot lähtisivät saarelta, kun tilanne olisi rauhoittunut ja venäläiset joukot saarelta poistuneet.²⁷⁶ Palmstierna vastusti kuitenkin joukkojen poistamista,²⁷⁷ vaikka ei sitä hallituksessa tuonutkaan ilmi. Tämän seurauksena Hellner sai kuninkaalta ryöpytyksen, kun joukot lopulta sovitusti vedettiin pois Ahvenanmaalta.²⁷⁸

Hellnerin toimet kuitenkin osoittivat, että Palmstiernan toiminta oli erityisesti sosiaalidemokraattien edustajalle poikkeavaa. Hellner totesikin päiväkirjalleen, että Palmstiernan suhtautuminen Ahvenanmaan kysymykseen poikkesi hänen omastaan ja Edénin näkemyksestä, jonka mukaan kysymys olisi pitänyt ratkaista yhteistyössä suomalaisten kanssa.²⁷⁹ Myös Gihlin teoksessa syytöksiä hallituksen motiiveja kohtaan pidetään perusteettomina ja todetaan hallituksen halunneen ratkaista Ahvenanmaan kysymyksen yhteistyössä Suomen kanssa.²⁸⁰ On kuitenkin luultavaa, että Gihl perustaa väitteensä Hellnerin päiväkirjamerkintöihin. Joka tapauksessa Hellner itse, samoin kun pääministeri Edén lienevät olleen vilpittömiä Ahvenanmaan retken suhteen. Retken moottorina toimi kuitenkin Palmstierna, joka oli näkyvä organisaattori ruotsalaisten toimissa Ahvenanmaan kysymyksessä myös sisällissodan jälkeen.

Kirjallisuudessa sekä Stjernfelt että Rystad ovat tulleet siihen tulokseen, että Palmstierna toimi poliittisessa tarkoituksessa ja tarkoituksena oli nimenomaan liittää Ahvenanmaa Ruotsiin.²⁸¹ Itse asiassa Rystadin mukaan toimien tarkastelu osoittaa Ruotsin johdon toimien olleen poliittisia.²⁸² Taustalla on saattanut olla pelko siitä, mitkä olisivat olleet seuraukset Ruotsin puolustuspolitiikalle, jos Ahvenanmaa olisi kuulunut Suomelle ja punainen puoli voittanut Suomen sisällissodan.²⁸³ Hallituksen motiiveja epäiltiin jo kevään 1918 aikana, esimerkiksi toisen kamarin istunnossa toukokuun lopulla.²⁸⁴

²⁷⁶ Hellner 1960, 424–425.

²⁷⁷ Palmstierna 1953, 139, 141–142.

²⁷⁸ Hellner 1960, 492–495.

²⁷⁹ Hellner 1960, 493.

²⁸⁰ Gihl 1951, 370.

²⁸¹ Stjernfelt 1991, Rystad s.a, 65.

²⁸² Rystad s.a, 65.

²⁸³ Stjernfelt 1991, 32–43.

²⁸⁴ Protokoll 1918, AK, Nr.64.

Palmstierna itse on lisännyt omaan päiväkirjaansa merkinnän vuonna 1952, jossa hän toteaa retken alkaneen, koska ahvenanmaalaiset tarvitsivat apua.²⁸⁵ Saattaa olla, että Ahvenanmaan retki alkoi humanitaarisena operaationa mutta muutti luonnettaan tapahtumien muuttuessa. Palmstierna itse lienee uskonut toimiensa oikeutukseen läpi elämänsä. Toisaalta myös ahvenanmaalaisten joukossa oli niitä, jotka kritisoivat ruotsalaisten puuttumista tapahtumiin ja jotka olivat mielissään saksalaisten saapuessa saarelle.²⁸⁶ Todennäköistä on, että Palmstierna ei toiminut täysin omavaltaisesti Ahvenanmaan retken käynnistäessään, vaan hän sai tukea Ruotsin kuningasparilta. Kuninkaan intresseissä hän oli valloittaa Ahvenanmaa sopimuksella saksalaisten kanssa.²⁸⁷ Palmstiernan merkintöjen mukaan kuningas myös totesi hänelle Mannerheimin viestin salaamisen yhteydessä, että hänen taskuihinsa mahtuu viesti jos toinenkin, mikäli meriministerin taskuissa ei olisi tilaa.²⁸⁸

Vaikka kysymys Ahvenanmaan retken luonteesta jääkin avoimeksi, voidaan Palmstiernan toimia joka tapauksessa pitää poikkeuksellisina. Ministeri edusti sosiaalidemokraattista puoluetta, joka oli maailmansodan alun ja Ahvenanmaan kysymyksen syntyhetkistä lähtien pitänyt kiinni Ruotsin puolueettomuudesta; Ruotsi ei saanut missään tapauksessa ajautua kahnaukseen saksalaisten kanssa tai niin, että näyttäisi siltä kuin ruotsalaiset taistelisivat saksalaisten rinnalla. Palmstierna oli myös suhtautunut Suomen itsenäistymiseen positiivisemmin kuin puoluetoverinsa ja korostanut sosiaalidemokraattien asemaa Ruotsin rauhallisten olojen takaajina.²⁸⁹ Ahvenanmaan tapahtumat saivat meriministerin kuitenkin pohtimaan mahdollisen avoimen yhteenoton seurauksia suomalaisten kanssa.²⁹⁰

Meriministeriä voidaan pitää hyvänä ääripään esimerkkinä siitä, kuinka suomalaisten ajautuminen sisällissotaan ja yhteistyö saksalaisten kanssa vaikutti suhtautumiseen suomalaisiin. Palmstiernaa selvästi ärsytti suomalaisten saksalaisuuntaus ja sitä myötä suomalaiset, jotka eivät Palmstiernan mukaan ymmärtäneet ruotsalaisten motiiveja. Meriministerin toimien taustalla olivat kuitenkin hänen omat tavoitteensa Ahvenanmaan suhteen.

²⁸⁵ Palmstierna 1953, 129.

²⁸⁶ Andersson 1920, passim.

²⁸⁷ Rystad s.a, 58–59.

²⁸⁸ Palmstierna 1953, 138.

²⁸⁹ Palmstierna 1953, 118, 128.

²⁹⁰ Palmstierna 1953, 150.

Palmstiernan toimintaan Ahvenanmaan kysymyksessä vaikuttivat epäilemättä myös melko vahvat, henkilökohtaiset suhteet ahvenanmaalaisten separatistien kanssa. Ahvenanmaalaiset kävivät kirjeenvaihtoa meriministerin kanssa ja myös vierailivat Ruotsin puolella,²⁹¹ jolloin asioista keskusteltiin meriministerin kanssa usein kasvokkain.²⁹² Eräskin Ahvenanmaan separatisteista oli maininnut Palmstiernalle elävänsä mieluummin jopa bolshevikkien kuin suomalaisten kanssa.²⁹³ Tällaiset keskustelut eivät liene ainakaan vähentäneen Palmstiernan käsitystä siitä, että hän toimi oikean asian puolesta. Palmstiernan ja ahvenanmaalaisten lämmin suhde ei myöskään jäänyt suomalaisilta huomaamatta.²⁹⁴

Lukuun ottamatta Ahvenanmaan retkessä aktiivisia ministereitä, sosiaalidemokraattien ja liberaalien piirissä ajatus Ahvenanmaan valloittamisesta lienee ollut kaukainen, vaikka hallituspuolueiden edustajat meriministerin toimia oppositiota vastaan kamarien istunnoissa puolustivatkin. Social-Demokraten ei ainakaan aavistanut puolueensa meriministerin aikeita, saati ajanut Ahvenanmaan valloittamista. Vielä kaksi päivää ennen Ahvenanmaan retken toteuttamista lehti kirjoitti pääkirjoituksessaan: ”det torde vara tekniskt omöjligt för svenska örlogsmän att nu taga sig fram till Åland. Och att skicka dem ut på en lika riskabel som utsiktslös expedition borde även för den hetaste aktivist te sig som en dumhet”²⁹⁵. Ahvenanmaan valloitusta pidettiin toisin sanoen muiden kuin hallituksen ajamana politiikkana.

Valitettavasti päiväämättömässä mutta sisällissodan alun jälkeen julkaistussa liberaalien vuosikokouksesta tehdyssä julkaisussa todetaan Ahvenanmaasta, ettei sitä saa miehittää väkivaltaisesti. Kirjoituksessa sanotaan myös, että vaikka Ahvenanmaa luovutettaisiin Ruotsille vapaaehtoisesti, saattaisi aiheessa suurvaltojen kiinnostuksen vuoksi silti seurata vaikeita ”komplikaatioita”.²⁹⁶ Dagens Nyheterin ennen Ahvenanmaan retkeä julkaistuissa kirjoituksissa Ahvenanmaan strategisen merkityksen mielekkyys Ruotsille kyseenalaistettiin. Vielä sisällissodan alettua Dagens Nyheterin eräessä kirjoituksessa todettiin, että Ahvenanmaa kuului mitä suurimmassa määrin Suomelle. Ahvenanmaa kuului Suomelle muun muassa juridisten seikkojen vuoksi ja lisäksi muistutettiin Suomen ja Ahvenanmaan yhteisestä

²⁹¹ Palmstierna 1953, ks. esim. 168, 201, 235.

²⁹² Palmstierna 1953, 129, 142–143, 151, 153.

²⁹³ Palmstierna 1953, 163.

²⁹⁴ Gummerus 1936, 25–26.

²⁹⁵ SD, Pääkirjoitus, 12.2.1918.

²⁹⁶ Rapport, FL, RA.

hallinnosta, raha- ja postilaitoksesta ja yhteisistä laeista.²⁹⁷ Mielenkiintoista on myös liberaalien edustajien argumentointi ennen sisällissotaa ja myöhemmin Ahvenanmaan retken käynnistyttyä. Ennen sotaa puolueen edustajat totesivat Ahvenanmaan kysymyksen olevan kiinnostava mutta heidän mukaansa asia tuli käsitellä vuodattamatta verta tai astumatta vieraalle maaperälle.²⁹⁸ Meriministeri Palmstiernan käynnistettyä Ahvenanmaan retken ei liberaalien joukosta tätä kuitenkaan arvosteltu tai vastustettu, vaan päinvastoin esimerkiksi edustaja Hamilton kiitti hallitusta sen toimista ja totesi, että myös muualla maassa toimintaa oli kiitelty.²⁹⁹

Tämä on yksi esimerkki, joka osoittaa sen vaikeuden, mihin kamarien istuntojen pöytäkirjoja ja muita ”virallisia” aineistoja lukiessa törmää: hallituksen linjasta poikkeavia mielipiteitä on varsin vaikea löytää. Kuten aikaisemmin on todettu, Edénin hallitus ei ollut vakaalla pohjalla valtaan astuessaan ja sekä oikeiston edustajat että suomalaiset pyrkivät hallituksen kaatamaan. Ulkoministeri Hellner oli todennut omissa muistiinpanoissaan, että jos liberaalit olisivat suostuneet puuttumaan aseiden Suomen taisteluihin, olisi se todennäköisesti kaatanut hallituksen. Tilanne ei ollut otollinen ryhmästä poikkeaville mielipiteille.

Epäilyksiä Palmstiernan ja käytännössä hänen kanssaan yhteistyössä toimineen Brantingin Ahvenanmaan politiikan suhteen kuitenkin oli myös puolueen omissa piireissä. Sosiaalidemokraattien Torsten Nothin toteaa muistelmissaan esittäneensä Palmstiernalle ja Brantigille muutamaankin otteeseen epäilynsä siitä, kannattiko Ruotsin sekaantua ahvenanmaalaisten pyynnöistä huolimatta kysymykseen saaren omistamisesta. Nothin ei myöskään ollut ainoa epäilyjensä kanssa. Ilmeisesti Nothin itse oli Hellnerin kanssa samoilla linjoilla siitä, että saaren siirtyminen Ruotsin omistukseen ei lisäisi Ruotsin turvallisuutta vaan päinvastoin. Nothin myös väittää, että yleinen mielipide Ruotsissa ei suinkaan ollut Palmstiernan-Brantingin Ahvenanmaan politiikan takana. Epäilyjä herätti myös Palmstiernan hieman salamyhkäinen käytös. Tämä pyrki vähättelemään omaa osuuttaan ahvenanmaalaisten kanssa käytyjen keskustelujen suhteen ja vierittämään vastuuta Brantingin harteille.³⁰⁰

Brantingista tuli Ahvenanmaan kysymyksessä, erityisesti maailmansodan päättymisen jälkeen, näkyvämpi toimija kuin Palmstierna. Vielä tammikuussa Branting oli kirjoittanut Social-

²⁹⁷ DN, Kirjoitus Ålandsfrågan, 3.2.1918; Ks. myös Tingsten 1944, 126–128.

²⁹⁸ Riksdagen 1918, AK, protokoll, Nr.7, 60.

²⁹⁹ Riksdagen 1918, AK, protokoll, Nr.64, 13–14.

³⁰⁰ Nothin 1955, 35–38; Tingsten 1944, 149.

Demokrateniin kirjoituksen, jossa piti oikeiston vaatimuksia Ahvenanmaan valloittamiseksi turhina; Ruotsin turvallisuuden takaisi myös itsenäinen Suomi.³⁰¹ Myös liberaalien joukossa esiintyi niitä, jotka kyseenalaistivat Ahvenanmaan politiikan järkevyyden vielä vuoden 1918 loppupuolella. Esimerkiksi Theodor Adelswärd, liberaalien ulkomaanpolitiikkaan suuntautunut eturivin poliitikko ja entinen ministeri esitti julkisesti syksyllä 1918 epäilyksensä Ahvenanmaan politiikan suhteen.³⁰²

Myös hallituksen voidaan todeta jakaantuneen Ahvenanmaan retken yhteydessä, vaikka ulkonaisesti yksimielisyys säilytettiin. Hellner kirjoitti joutuneensa paikkailemaan Ruotsin ja Suomen suhdetta Palmstiernan toiminnan seurauksena. Palmstierna puolestaan kritisoi Edéniä saamattomaksi, kun olisi pitänyt uskaltaa toimia.³⁰³ Palmstierna vetikin toimillaan käytännössä lähes kaikki hallituspuolueiden edustajat, ainakin juuri virallisissa yhteyksissä, mukaansa aiempaa hyökkäävämpään Suomen politiikkaan. Suomalaiset tutkijat ovat kuvanneet Ahvenanmaan retkeä yhdeksi inhottavimmista luvuista Ruotsin ulkopoliittisessa historiassa.³⁰⁴ Ahvenanmaan retki jättikin suomalaisiin katkeruuden ruotsalaisia kohtaan ja huononsi näin maiden välejä usean vuoden ajan,³⁰⁵ vaikka Hellner oli toivonut, että Ruotsia vastaan käyty kampanja voisi loppua Suomessa, kun ruotsalaiset olivat poistuneet Ahvenanmaalta.³⁰⁶

4.3 Suomeen suhtaudutaan toisin kuin Ahvenanmaahan

Ruotsalaisten Ahvenanmaan retken motiivien lähempi tarkastelu on sikäli mielenkiintoista, että siitä voi tulkita käsityksiä suomalaisista. Retkessä näkyy hyvin suhtautuminen Ahvenanmaan asemaan sellaisena alueena, joka ei täysin kuulunut kenellekään. Oppositiossa tämä huomioitiin kysymällä, olisiko Ahvenanmaan retken kaltaista tointa voitu tehdä esimerkiksi Oulun alueelle.³⁰⁷ Ahvenanmaan poikkeuksellisen aseman lisäksi Ahvenanmaan retkessä näkyy myös suomalaisten ja ahvenanmaalaisien erottaminen toisistaan. Voisi jopa sanoa, että suomalaisia ja ahvenanmaalaisia pidettiin eri kansana.³⁰⁸ Nykypäivän näkökulmasta tämän voi ymmärtää, ahvenanmaalaisilla on Suomen alueen sisäpuolellakin

³⁰¹ Hj. B–ng, SD, Pääkirjoitus, 14.1.1918.

³⁰² Tingsten 1944, 166.

³⁰³ Hellner 1960, 492-495; Palmstierna 1953, 136.

³⁰⁴ Ks. Rystad s.a, 64–65.

³⁰⁵ Gummerus 1936, passim; Kalela 1971, 11.

³⁰⁶ Gihl 1951, 377.

³⁰⁷ Protokoll 1918, FK, Nr.40, 87.

vahva erillinen status. Ahvenanmaalaiset itse myös lukevat itsensä selkeästi ahvenanmaalaisiksi. 1910-luvun alkupuolella tämä ei kuitenkaan ollut yhtä selvää.³⁰⁹

Ruotsalaiset olivat tehneet omia kansalaisiaan suojelevia operaatioita myös manner-Suomen puolelle, esimerkiksi Mäntyluotoon, helmikuun alussa. Näiden retkien tarkoituksena oli ollut hakea ruotsalaisia pois punaisen Suomen puolelta ja tarkoitus oli nimenomaan humanitaarinen.³¹⁰ Ahvenanmaan retkeä pidettiin hallituksessa samanlaisena operaationa,³¹¹ ja esimerkiksi Dagens Nyheter kirjoitti operaatioiden luonteen olleen samanlainen.³¹² Tarkoituksena oli hakea Ruotsin kansalaiset pois väkivaltaisuuksien jaloista ja mukaan otettiin myös ne ahvenanmaalaiset, jotka sitä halusivat. Operaatiosta saa sen käsityksen, että ahvenanmaalaisia pidettiin enemmän ruotsalaisina kuin suomalaisina. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että ahvenanmaalaiset nähtiin ei-suomalaisina. Väittämää tukeva toinen hyvä esimerkki oli Ahvenanmaan retken tarkoituksena ollut tavoite saada kaikki vieraat joukot poistumaan saarelta. Näihin vieraisiin luettiin myös Suomen laillisen(a) pidetyn) hallituksen joukkoihin kuulunut Uudenkaupungin suojeluskunta.³¹³

Social-Demokrateniin kirjoittanut Hjalmar Branting puolestaan piti ahvenanmaalaisia suomenruotsalaisina.³¹⁴ Palmstierna puolestaan totesi ivalliseen sävyyn Suomen asiainhoitajalle: ”Ni önska ju vår hjälp i Finalnd. Vi ge den till Ålands befolkning. Är Åland icke finsk territorium?”³¹⁵ Kansallisuuksista käytetyllä retoriikalla olikin usein poliittiset tarkoituksensa. Esimerkiksi Brantingin ahvenanmaalaisista käyttämä suomenruotsalaiset kalskahtaa oudolta, koska sanamuotoa ei nähtävästi esiintynyt muualla, esimerkiksi sanomalehtien kirjoittelussa. Vasemmiston lehdissä Ahvenanmaan ja Suomen välille alettiin myös tehdä retorista eroa huolimatta aiemmista kirjoituksista, joissa Ahvenanmaan oli todettu kuuluneen Suomelle.

Ruotsin hallituspuolueiden lehtien mukaan tilanne Ahvenanmaalla oli toinen kuin Suomessa ja Ahvenanmaan asema myös erilainen kuin Suomen. Ahvenanmaan retken käynnistyttyä todettiin Social-Demokratenin pääkirjoituksessa, ettei saarella ollut kysymys sisällissodasta,

³⁰⁸ Ks. esim. Palmstierna 1953, 158–160, 162, 168.

³⁰⁹ De-Geer Hancock 1986, 9–10.

³¹⁰ Stjernfelt 1991, 18; Hildebrand 1926, 389–390.

³¹¹ Stjernfelt 1991, 18–21.

³¹² DN, Pääkirjoitus, 2.6.1918.

³¹³ Stjernfelt 1991, 34; Rystad 1990, 258.

³¹⁴ Hj. B-ng, SD, Pääkirjoitus, 4.3.1918.

sillä vastakkain ei ollut kahta luokkaa. Lehden mukaan venäläiset terrorisoivat aseetonta väestöä.³¹⁶ Dagens Nyheter totesi samaan tapaan Ahvenanmaan olleen vapaa asettelusta, joka oli vallinnut manner-Suomessa.³¹⁷

Uudenkaupungin suojeluskunnan kuljettaminen pois Ahvenanmaalta Ruotsin puolelle herätti vastustusta oppositiossa. Oikeisto ihmetteli, miksi valkoisilta kerättiin aseistus pois ja suojeluskunta lisäsi vettä myllyyn kritisoimalla Ruotsin hallituksen toimintaa.³¹⁸ Myös Suomessa oltiin kiivastuneita hallitukselle nimenomaan Uudenkaupungin suojeluskunnan kohtelusta.³¹⁹ Hallituspuolueiden edustajat sen sijaan olivat alun alkaen hämmästyneitä Ahvenanmaan retken nostattamasta reaktiosta. Dagens Nyheterin argumentoinnista löytyy esimerkki, jolla suomalaisten reaktioita pyrittiin selittämään. Maaliskuun alun pääkirjoituksessaan Dagens Nyheter nimittäin totesi hallitusta arvostelleiden suojeluskuntalaisten olleen niin katkeroituneita Ahvenanmaan retken tapahtumista, että se esti heitä näkemästä ja arvioimasta kokonaistilannetta.³²⁰ Katkeroituminen ja Ruotsin arvioiminen väärin olivatkin Dagens Nyheterin mukaan Suomessa yleisiä käsityksiä ruotsalaisista.³²¹

Social-Demokraten kirjoitti suomalaisten sanallisen hyökkäyksen ruotsalaisia kohtaan olleen epäoikeudenmukainen (oberättigad).³²² Lisäksi molemmissa sanomalehdissä todettiin yllättyneenä, että Ruotsia kohtaan tunnettu ärtymys nousi molemmilta sisällissodan osapuolilta.³²³ Palmstierna totesi päiväkirjassaan, että suomalaisten olisi pitänyt olla Ahvenanmaan retkestä kiitollisia ja ymmärtää, että ruotsalaiset halusivat retkellä auttaa suomalaisia vapautumaan venäläisten vallasta.³²⁴ Dagens Nyheterin pääkirjoituksessa korostettiin vielä elokuussa, että Ahvenanmaan retken tarkoituksena oli ollut auttaa saaren asukkaita, koska Suomi oli sellaisessa tilanteessa, ettei siihen kyennyt.³²⁵

Dagens Nyheterissä todettiin Ahvenanmaan retken olleen hyvä esimerkki interventtiosta, joka ei vaarantanut puolueettomuutta ”utan allenast bär vittne om att Sverige vill vara en välvilig

³¹⁵ Palmstierna 1953, 136.

³¹⁶ SD, Pääkirjoitus, 14.2.1918.

³¹⁷ DN, Pääkirjoitus, 15.2.1918.

³¹⁸ Hildebrand 1926, 407–408.

³¹⁹ Gummerus 1931, 69.

³²⁰ DN, Pääkirjoitus, 5.3.1918.

³²¹ Ibid.

³²² SD, Pääkirjoitus, 7.3.1918.

³²³ SD, Pääkirjoitus, 8.3.1918.

³²⁴ Palmstierna 1953, 408–412.

³²⁵ DN, Pääkirjoitus, 5.8.1918.

och hjälpsam granne”. Lehdessä perusteltiinkin interventiota Ahvenanmaalle sillä, että oli olemassa interventio ja ”interventio”, joista ruotsalaiset olivat Ahvenanmaan retken aikana toteuttaneet ainoastaan humanitaarista vaihtoehtoa.³²⁶ Helmikuun lopussa Dagens Nyheterissä oli todettu, että koko interventioon ei olisi tarvinnut ryhtyä, jos Uudenkaupungin suojeluskunta ei olisi tehnyt ”hyökkäystä” (angrepp) saarelle.³²⁷ Toisin sanoen tarkoitus oli ollut auttaa Suomea.

Dagens Nyheterin pääkirjoituksissa suomalaisia kritisoitiinkin kovasanaisesti siitä, että nämä syyttivät ruotsalaisia selkään puukottamisesta hätänsä hetkellä. Liberaalien lehti kumosi tällaiset väitteet ja totesi hieman ivalliseen sävyyn, että päämäärä Suomen ja Ruotsin joukoilla oli ollut sama: tilanteen rauhoittaminen saarella. ”– ehuru de använde olika model: de svenska officerarna hade till uppgift att söka i gode förmå den ryska styrkan att avlägsna sig, medan Nystadskåren ville tvinga den med våld”.³²⁸ Suomalaiset olivat osoittaneet heikkoutensa diplomaattisissa taidoissaan pyrkimällä ratkaisemaan tilanteen Ahvenanmaalla väkivallalla, toisin kuin ruotsalaiset.

Liberaalien lehdessä katsottiin edelleen, että Ahvenanmaan kohtalon ratkaiseminen tuli tehdä yhdessä Suomen kanssa,³²⁹ mutta selvästi on nähtävissä, että suomalaisiin oltiin ärtyneitä ja Ahvenanmaahan suhtauduttiin erillisenä yksikkönä verrattuna Suomeen. Miten muuten Suomen laillisena pidetyn hallituksen joukkojen kulkemista oman maan sisällä olisi voitu pitää hyökkäyksenä? Suomalaisia alettiin pitää katkeroituneena kansana, jonka olisi pitänyt olla kiitollinen ruotsalaisten toimista. Myös Social-Demokraten piti Ahvenanmaan retken tapahtumia Uudenkaupungin suojeluskunnan syynä. Lehden mukaan valkoiset yrittivät pakottaa ahvenanmaalaiset taistelemaan, vaikka vastakkainasettelu saaren asukkaiden ja suojeluskunnan kesken oli lehden mukaan selvä.³³⁰ Molempien hallituspuolueiden äänenkannattajien kirjoittelusta saa kuvan, että ahvenanmaalaisten asema nähtiin selvästi erilaisena verrattuna manner-Suomeen. Kaikki yritykset sekoittaa ahvenanmaalaiset ”Suomen” tapahtumiin torjuttiin.

³²⁶ DN, Pääkirjoitus, 20.2.1918.

³²⁷ DN, Kirjoitus Bitterhet, 26.2.1918.

³²⁸ DN, Pääkirjoitus, 26.4.1918; 16.5.1918.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ SD, Pääkirjoitus, 7.3.1918.

Koska Suomen ja Ahvenanmaan eroa alettiin lehdissä tehdä vasta Ahvenanmaan retken myötä, voidaan sitä pitää osoituksena siitä, että tarkoituksena oli lähinnä tukea hallituksen toimia ja ajaa reaalipoliittista näkemystä. Taisteluiden leviäminen Ahvenanmaalle oli ollut mahdollista estää ja se oli myös Ruotsin kannalta edullista. Ruotsissa ei kuitenkaan esiintynyt vastaavanlaisia reaktioita esimerkiksi Suomessa olevien suomenruotsalaisten pelastamiseksi. Ilmeisesti sen vuoksi, että nämä olivat niin selkeästi fyysisen Suomen alueella, eikä heidän ahdinkonsa toisaalta suoraan koskettanut Ruotsin omaa turvallisuutta.

4.4 Venäläisvaarasta saksalais–suomalaiseen

Ruotsin hallituksen suuntautuessa yhä enemmän länsivaltojen suuntaan, pois päin Saksasta, korostui Suomen yhteistyö Saksan kanssa piirteenä, josta ruotsalaiset eivät pitäneet. Saksalaisten nousu Ahvenanmaalle ei helpottanut tilannetta. Ruotsissa maihinnousua pidettiin Suomen sodan kannalta tarpeettomana. Social-Demokraten totesi, että saksalaiset olisivat aivan hyvin voineet hyödyntää Eestin rannikkoa.³³¹ Dagens Nyheter piti samaan tapaan saksalaisten nousua juuri Ahvenanmaalle tarpeettomana. Lehdessä todettiin melko dramaattiseen sävyyn tiedon saksalaisten saapumisesta Ahvenanmaalle aiheuttaneen shokin, joka kulki läpi koko Ruotsin.³³² Maihinnousu nähtiinkin lähinnä kostonäköisyydellä ruotsalaisille siitä, että nämä eivät olleet huolineet Ahvenanmaata saksalaisten sitä Ruotsille tarjottua.³³³ Saksalaisten maihinnousu Ahvenanmaalle sai Ruotsissa aikaan vahvan saksalaisvastaisen reaktion. Palmstierna kirjoitti raivostuneena, että Ahvenanmaa olisi ollut pakko saada saksalaisten antamana, eivätkä ruotsalaiset itse olisi saaneet tehdä mitään.³³⁴

Rystad toteaa, että erityisesti niissä, joille Ahvenanmaan retkellä oli muitakin tarkoituseriä kuin humanitaariset, saksalaisten saapuminen saarelle aiheutti voimakkaita reaktioita. Näihin Rystad lukee Palmstiernan ja kuningasparin.³³⁵ Kuningatar neuvotteli suoraan saksalaisten kanssa sopimuksen, jonka mukaan ruotsalaisten ei tarvinnut poistua saarelta, vaikka saksalaiset sinne saapuivat. Ruotsin ja Saksan joukkojen tuli ainoastaan sopia rajasta, toisin sanoen jakaa Ahvenanmaa käyttöönsä.³³⁶ Sen sijaan ulkoministeri Hellner ja pääministeri

³³¹ SD, Pääkirjoitus, 4.3.1918.

³³² DN, Pääkirjoitus, 3.3.1918.

³³³ Hellner 1960, 419–420.

³³⁴ Rystad s.a, 67; Palmstierna 1953, 139.

³³⁵ Rystad 1990, 258.

³³⁶ Gihl 1951, 372–373.

Edén olivat kannattaneet ruotsalaisten joukkojen vetämistä pois Ahvenanmaalta saksalaisten saavuttua.³³⁷

Saksalaisten toiminta Ahvenanmaan kysymyksessä oli herättänyt Ruotsissa kritiikkiä jo ennen näiden mairinnousua saarelle. Social-Demokraten arvosteli saksalaisia kaksinaamisesta politiikasta, jossa nämä ensin antoivat ymmärtää ajavansa Ruotsin etuja Ahvenanmaan kysymyksessä ja samaan aikaan lupaavat muualle toista.³³⁸ Samaa perustelua käyttäen Dagens Nyheterissä todettiin, että ruotsalaisilla oli vaikeuksia pitää saksalaisia todellisina ystävinään Ahvenanmaan kysymyksessä.³³⁹

Saksalaiset vahvistivat asemaansa Ahvenanmaan suhteen koko ajan kevään 1918 kuluessa. Maaliskuun alussa Suomi ja Saksa solmivat rauhansopimuksen ja kauppasopimuksen, jonka perusteella Suomi tuli Saksasta riippuvaiseksi poliittisesti ja taloudellisesti pitkäksi aikaa. Suomi sitoutui neuvottelemaan Saksan kanssa ennen kuin mikään valtio saisi käyttää Suomen alueita hyväkseen. Tämä lisäsi saksalaisten vaikutusvaltaa Ahvenanmaan suhteen ja pakotti myös ruotsalaiset huomioimaan tämän.³⁴⁰ Sitoutumisellaan Saksaan Suomi toivoi itsenäisyytensä turvaamisen lisäksi saavuttavansa lopulta puuttuvien maiden tunnustuksen itsenäisyydelleen sekä tavoitteensa Itä-Karjalan suhteen.³⁴¹

Kamareissa saksalaisten saapumista sinällään ei käsitelty, vaikka Ahvenanmaan retki muuten herätti keskustelua istunnoissa. Käsitelyssä oli kuitenkin lähinnä retken motiivien selvittäminen.³⁴² Sen sijaan molempien hallituspuolueiden lehdet ottivat kantaa Suomen saksalaissuuntaukseen. Molemmissa lehdissä katsottiin Suomen itsenäisyyden vaarantuneen Saksan kanssa yhteistyössä toimimisen myötä. Viimeistään Saksan kanssa solmitun sopimuksen jälkeen maa oli ajautunut Saksan vasallivaltioksi. Social-Demokratenin otsikot kirkuivat ”Finland ställer sig som Tysklands skyddstat”³⁴³ ja ”Revolutionsledningen i Finland avvisar svensk medling och förhandlar i stället med Tyskland”³⁴⁴.

³³⁷ Gihl 1951, 375.

³³⁸ SD, Pääkirjoitus, 8.2.1918.

³³⁹ DN, Pääkirjoitus, 8.2.1918.

³⁴⁰ Gihl 1951, 376.

³⁴¹ Kalela 1971, 25.

³⁴² Protokoll 1918, FK, Nr.40, AK, Nr.63–64.

³⁴³ SD, Etusivu, 9.3.1918.

³⁴⁴ SD, Etusivu, 13.3.1918.

Lehdet arvostelivat Suomea siitä, että maassa nähtiin vaara ainoastaan Venäjän suunnalta mutta ei lainkaan Saksan.³⁴⁵ Nyt Suomi oli houkuttellut Itämerelle suurvallan neuvottelematta ensin muiden Pohjoismaiden kanssa. Hjalmar Branting totesi kirjoituksessaan Social-Demokrateniin Suomen ja Saksan välien olevan jo niin tiiviit, että Ruotsi ei millään mahtuisi siihen väliin. Muun muassa suomalaisten toteamus ”våra trupper har segrat igen” saksalaisten voittaessa taistelun maailmansodassa, oli Brantingin mukaan osoitus siitä, että maiden välinen yhteys sekä kulttuurillisesti ja taloudellisesti että tunteiden tasolla oli hyvin tiivis.³⁴⁶

Dagens Nyheter totesi Suomen ja Saksan sopimuksen syntymisen jälkeen pääkirjoituksessaan Pohjoismaita huolestuttaneen venäläisvaaran Itämerellä vaihtuneen saksalais-suomalaisvaaraksi. Suomalaisia syytettiin Norjan maille tunkeutumisesta (”finska faran för Norge”) ja todettiin suomalaisten haaveilevan Suur-Suomesta. Pohjoismaat eivät lehden mukaan voineet olla saamatta osaansa saksalais-suomalaisen yhteistyön vaikutuksista taloudellisesti ja sotilaspoliittisesti.³⁴⁷ Jos Social-Demokraten oli ollut kriittisin Suomen punaisia kohtaan näiden aloitettua sisällissodan Suomessa, osoittautui Dagens Nyheter kriittisimmäksi Suomen valkoisia kohtaan näiden Saksan politiikan vuoksi. Dagens Nyheterissä epäiltiin, että yhteistyöstä Suomen kanssa saattaisi koitua Saksallekin ongelmia, ”ruoansulatushäiriöitä”, kuten lehdessä todettiin: ” Men den som något känner speciellt den finska raskaraktären kan knappt betvivla att Tyskland kan råka ut för indigestionsrubbingar”.³⁴⁸

Ruotsalaiset eivät pitäneet Suomen yhteistyötä Saksan kanssa luonnollisena. Päinvastoin esimerkiksi Social-Demokraten kirjoitti odottavansa Suomen kääntymistä Ruotsin puoleen, koska yhteys Saksan kanssa toivottavasti alkaisi ennen pitkää löystyä. Olihan yhteys luonnon (onaturlig).³⁴⁹ Dagens Nyheter epäili, että sekä suomalaisille että saksalaisilla täytyi olla huono omatunto yhteistyöstään, Ruotsia vastaan, kuten epäsuorasti voi lukea.³⁵⁰ Suomen kääntyminen pois luonnollisemmasta Pohjoismaiden suunnasta herätti tunteita, lähinnä hämmästyä ja ärtymystä. Yhteistyö nähtiin luonnottomana ja se vaaransi lisäksi Ruotsin oman turvallisuuden tai ainakin turvallisuudentunteen.

³⁴⁵ SD, Kirjoitus Finlands regering söker tysk protektorat, 1.3.1918.

³⁴⁶ Hj. B-ng, SD, Kirjoitus Finland-Tyskland, 2.3.1918.

³⁴⁷ DN, Pääkirjoitus, 8.3.1918.

³⁴⁸ DN, Pääkirjoitus, 9.3.1918.

³⁴⁹ SD, Pääkirjoitus,

Mannerheim oli saanut osansa ruotsalaisten kritiikistä valkoisen terrorin käsittelyn yhteydessä. Yhteistyöstä saksalaisten kanssa sen sijaan syytettiin hallituspuolueiden lehdissä pääasiassa Svinhufvudia. Myös senaattorit Renvall ja Sario nähtiin osasyllisiksi siihen, että Suomi ja Saksa olivat liittoutuneet yhteen.³⁵¹ Svinhufvudia syytettiin siitä, että hän ei vapaaehtoisesti suostunut kiittämään Ruotsia toimista Ahvenanmaan suhteen. Pidettiin käsittämättömänä sitä, että mies, joka puhui laillisen Suomen puolesta, oli niin täysin ymmärtänyt väärin ruotsalaisten motiivit.³⁵² Mannerheimin saksalaisvastaisuuden taas nähtiin johtuvan siitä, että hän oli tottunut toimimaan ylimpänä komentajana ja oli nyt vaarassa joutua vastaanottamaan käskyjä muilta.³⁵³

Suomen Saksan politiikan perusteluna pidettiin Suomen tuntemaa pelkoa Venäjää kohtaan, eikä uskottu kaikkien suomalaisten hyväksyvän maan saksalaissuuntausta. Suomen piti saada riittävän vahva suojelija, eikä esimerkiksi Ruotsista olisi siihen ollut. Ruotsi olisi ainoastaan kyennyt toimimaan kanssa-auttajana Saksan rinnalla. Kuten Dagens Nyheterissä katkeran tuntuisesti todettiin, olisi Suomen toinen käsi ollut aina ojennettuna Saksan suuntaan ruotsalaisten avusta huolimatta. Suomen ja Saksan yhteistyötä pidettiinkin Ruotsin kannalta onnettomuutena. Toisin sanoen asiana, joka tapahtui ilman, että Ruotsi itse olisi voinut asialle mitään tehdä. Toiveena kuitenkin oli, että Suomi kääntyisi Ruotsin puoleen vielä joskus, Saksan siteen höllyttyä. Svinhufvudin aikana tämän ei kuitenkaan odotettu tapahtuvan.³⁵⁴ Suomen itsenäisyyden tulevaisuus näyttäytyikin melko huonona: Suomen kohtalona sodan päätyttyä olisi kuulua joko jälleen Venäjälle tai, jos valkoiset voittaisivat, itsenäisyyden kohtalo olisi yhtä synkkä Saksan yhteistyön vuoksi.³⁵⁵

4.5 Ahvenanmaan kysymys palaa alkuperäiseen muotoonsa

Ahvenanmaan kysymys oli aktivoitunut maailmansodan alettua, koska venäläiset olivat linnoittaneet saaren. Ruotsalaiset tahtoivat tällöin linnoitusten purkamista. Ennen kuin linnoitukset Ahvenanmaalta vuoden 1919 aikana saatiin lopulta purettua, joutuivat sekä ruotsalaiset, suomalaiset että saksalaiset käymään useita neuvotteluita keskenään ja erityisesti Ruotsi joustamaan omista vaatimuksistaan. Ahvenanmaan retken käynnistyttyä suomalaiset

³⁵⁰ DN, Pääkirjoitus, 12.3.1918.

³⁵¹ SD, Pääkirjoitus, 9.3.1918.

³⁵² DN, Pääkirjoitus, 14.3.1918.

³⁵³ DN, Pääkirjoitus, 5.3.1918.

³⁵⁴ SD, Pääkirjoitus, 9.3.1918; 19.3.1918; DN, Pääkirjoitus, 9.3.1918; 10.3.1918.

vastustivat kiivaasti ruotsalaisten joukkojen oleskelua saarella ja vaativat joukkojen vetäytymistä muun muassa maaliskuun alussa lähetetyssä nootissa. Suomalaisten vaatimuksia tuki Saksa.³⁵⁶ Tilanne oli ruotsalaisten kannalta kiusallinen, sillä vetäytyminen saarelta olisi vienyt Ruotsin huonoihin asemiin tulevissa Ahvenanmaan neuvotteluissa ja lisäksi ollut paha takaisku maan arvovallalle.³⁵⁷

Meriministeri Palmstierna sai ajatuksen ruotsalaisten kasvojen pelastamiseksi. Palmstierna ehdotti sopimista Ahvenanmaalla olleiden venäläisten linnoitusten purkamisesta Suomen, Saksan ja Ruotsin kesken. Meriministeri halusi pitää ruotsalaiset Ahvenanmaalla mahdollisimman pitkään ja osti ehdotuksellaan lisää aikaa joukkojen pitämiseksi saarella.³⁵⁸ Näin meriministeri palautti hetkeksi Ahvenanmaan kysymyksen siihen muotoon, joka sillä oli ennen syksyä 1917. Palmstiernalle Ahvenanmaan kysymys oli muuttunut henkilökohtaiseksi ja hän totesikin päiväkirjalleen, että ruotsalaiset poistuisivat saarelta ainoastaan, jos väkivaltaisuuDET kävisivät liian voimakkaiksi. Palmstiernan mukaan Ruotsi olisi muulla tavalla toimien pettänyt sekä ahvenanmaalaiset että omat kansalaisensa. Ruotsin arvoaltakysymys oli meriministerille tärkeä, ja hän kirjoitti Ruotsin ajavan omaa tuhoaan, jos ei huolehtisi kansalaistensa kunniaista.³⁵⁹

Ulkoministeri Hellner ja pääministeri Edén olivat jälleen hienoisesti eri linjalla kuin Palmstierna. Hellner tuli siihen tulokseen, että ruotsalaisten oli syytä vetää joukkonsa pois Ahvenanmaalta saksalaisten saavuttua saarelle ja Ahvenanmaan retken ylipäättään aiheutettua suurta vastustusta Suomessa ja myös Ruotsissa.³⁶⁰ Salaisen valiokunnan kokouksessa myös Edén ilmaisi olevansa sitä mieltä, että retken päämäärä oli täytetty, sillä venäläiset joukot olivat poistumassa saarelta.³⁶¹ Hellner toteaa päiväkirjassaan saaneensa yllättäen kuninkaalta vihan ryöpyn niskansa toimistaan joukkojen pois vetämiseksi. Kukaan ei ollut salaisen valiokunnan kokouksessa vastustanut Hellnerin ehdotusta, mutta ulkoministeri epäili Palmstiernan toimineen hänen selkensä takana kuninkaan kanssa yhteistyössä.³⁶² Palmstiernan omat merkinnät vahvistavat ainakin sen, että hänen aikomuksenaan oli saada pidettyä ruotsalaiset joukot Ahvenanmaalla.

³⁵⁵ DN, Pääkirjoitus, 5.3.1918.

³⁵⁶ Rystad s.a, 77; Rystad 1990, 258.

³⁵⁷ Rystad 1990, 258.

³⁵⁸ Palmstierna 1953, 139, 141–142, 148–149; Rystad 1990, 258.

³⁵⁹ Palmstierna 1953, 139, 141–142.

³⁶⁰ Hellner 1960, 492–493, Ks. myös Gihl 1951, 375

³⁶¹ Gihl 1951, 375.

Suomalaiset suhtautuivat ruotsalaisten ehdotukseen linnoitusten purkamisesta kuitenkin varautuneesti. Ruotsalaiset nähtiin puuttuneen Suomen sisäisiin asioihin ja myös ahvenanmaalaiset käyttäytyneet epälojaalisti. Suomalaiset totesivat neuvottelevansa linnoitusten purkamisesta vasta kun ruotsalaiset joukot olisi vedetty saarelta pois ja naapurimaasta luvattu, ettei Ruotsilla ollut vaatimuksia Ahvenanmaan suhteen.³⁶³ Hellner piti näitä suomalaisten vaatimuksia kohtuullisina, mutta Palmstierna sen sijaan tuskastui suomalaisten asetuttua vastustamaan hänen ehdotustaan. Myös Social-Demokraten piti linnoitusten purkamista sopivana jatkona Ruotsin aloittamalle humanitaariselle operaatiolle.³⁶⁴ Kun suomalaiset toukokuun lopulla yhteistyöhön suostuivat, totesi Palmstierna päiväkirjalleen, että ”—fästningarnas faktiska rasing kan antecknas som den första vinsten av vår Ålandspolitik.”³⁶⁵

Ruotsalaisten Ahvenanmaan politiikalla Palmstierna tarkoitti linjaa, jossa tarkoituksena oli odottaa ja seurata tapahtumien kehitystä Suomessa. Palmstierna olisi mielellään ryhtynyt toimiin ahvenanmaalaisten liittymistöiveiden täyttämiseksi mutta tiesi, että elleivät saaren asukkaat joutuisi varsinaisen sarron kohteiksi, eivät Ruotsin kansalaiset hyväksyisi Ruotsin tarttumista toimeen.³⁶⁶ Hellner totesi, että ruotsalaiset antoivat Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisun odottaa, koska eivät halunneet lisätä suomalaisten taakkaa maan vasta saatua sisällissotansa ratkaistua.³⁶⁷ Sekä Palmstierna että Hellner olivat sitä mieltä, että Ahvenanmaan kysymys tuli ratkaista yhdessä Suomen kanssa.³⁶⁸ Ministerien toimintamallit olivat kuitenkin erilaiset.³⁶⁹

Suomalaiset joutui taipumaan Palmstiernan ehdotukseen linnoitusten purkamisesta, sillä myös saksalaiset painostivat heitä siihen oltuaan yhteydessä Ruotsin kuningattareen hallituksen tätä tietämättä. Suomalaiset myös ilmaisivat haluavansa tulla läheisempään suhteeseen Ruotsin ja muun Skandinavian kanssa.³⁷⁰ Ruotsalaiset poistivat loput joukkonsa Ahvenanmaalta toukokuun lopussa ja saman kuun alussa julkaistiin myös saksalaisten, suomalaisten ja

³⁶² Hellner 1960, 493.

³⁶³ Rystad 1990, 259; Gihl 1951, 378.

³⁶⁴ SD, pääkirjoitus, 30.4.1918.

³⁶⁵ Palmstierna 1953, 173.

³⁶⁶ Palmstierna 1953, 164, 168, 172–173, 176.

³⁶⁷ Hellner 1960, 420.

³⁶⁸ Palmstierna 1953, 139–142, 149; Hellner 1960, 420.

³⁶⁹ Ks. myös Hellner 1960, 494. Kuningas herjasi Hellneriä tämän varovaisuudesta Ahvenanmaan kysymyksessä. Piirre, jota Palmstiernassa ei (kuninkaan mukaan) ollut.

ruotsalaisten kesken yhteinen kommunikea Ahvenanmaan linnoitusten purkamisesta.³⁷¹ Huomattavaa on, että venäläisiä ei otettu mukaan edes neuvotteluihin, näiden protesteista huolimatta.³⁷²

Dagens Nyheter julisti sopimuksen syntymisen linnoituskysymyksessä olevan Ruotsille suuri voitto. Lehden mukaan kysymys oli ollut ruotsalaisille ”En nagel i ögat”, mikä voidaan suomeksi kääntää ”tikku silmässä” tai ”piikki lihassa”. Sopimuksen syntyminen Saksan kanssa siten, että Ahvenanmaalle ei enää rakennettaisi linnoituksia, merkitsi lehden mukaan Ruotsille huomattavan paljon.³⁷³ Myös Social-Demokratenissa sopimus nähtiin erittäin tärkeäksi ja lehden mukaan se osoitti hallituksen Ahvenanmaan politiikan olleen onnistunutta. Linnoitukset olisivat olleet uhka ruotsalaisille, jopa suomalaisomistuksessa. ”– – de misstankar, som framkastats från finskt håll, men som nu dess bättre kunnat tillbakavisas såsom ogrundade”, kirjoitti Social-Demokraten ja tarkoitti siis, että ruotsalaisten nyt lähdettyä saarelta, suomalaiset saattoivat lopettaa epäilynsä ruotsalaisten motiiveja kohtaan.³⁷⁴ Loppu hyvin, kaikki hyvin.

Ruotsi joutui kuitenkin vielä kiusalliseen tilanteeseen saksalaisten yllättäen kieltäytyttyä pysymästä sopimuksessa, koska Ruotsi edelleen tunnusti Pariisin vuoden 1856 sopimuksen. Saksan mukaan länsivalloilla ei ollut mitään tekemistä Itämerellä ja Pariisin sopimus oli lakannut olemasta pätevä venäläisten – länsivaltojen tuella – linnoitettua Ahvenanmaan maailmansodan alussa. Vaikka ruotsalaiset vakuuttivat, ettei heillä ollut aikomusta sotkea länsivaltoja linnoitusten purkutöihin, joutuivat he solmimaan salaisen ja puolueettomuuspolitiikalleen poikkeuksellisen sopimuksen saksalaisten kanssa.³⁷⁵ Ruotsalaiset pitivät Ahvenanmaan linnoitusten purkamista niin tärkeänä, että sitoutuivat sopimuksessa olemaan maailmansodan aikana tai sen jälkeen sekoittamatta Ahvenanmaan kysymykseen länsivaltoja neuvottelematta Saksan kanssa. Ruotsin hallitus pelkäsi muuten menettävänsä siihen asti saavutetut tavoitteensa Ahvenanmaan kysymyksessä.³⁷⁶

³⁷⁰ Gihl 1951, 379; Rystad 1990, 259.

³⁷¹ Rystad 1990, 259.

³⁷² Jungar 1986, 165.

³⁷³ DN, Pääkirjoitus, 17.6.1918; 27.6.1918.

³⁷⁴ SD, Pääkirjoitus, 6.5.1918; 10.5.1918; 17.5.1918.

³⁷⁵ Gihl 1951, 380–382.

³⁷⁶ Gihl 1951, 380–382; Ruotsin ja Saksan salaisen sopimuksen syntymisestä on kirjoittanut enemmän esimerkiksi Rystad artikkelissaan Ålandsbefästningarnas demolering och kampen om Åland 1918-1919 (1990).

Loppujen lopuksi linnoitusten purkamisesta päästiin sopuun vasta aivan vuoden 1918 lopussa. Suurimpina kompastuskivinä oli juuri kysymys siitä, kuka työn suorittaisi sekä kysymys siitä, miten työ tehtäisiin. Esimerkiksi Ruotsin kamareissa keskusteltiin siitä pitäisikö linnoitukset jättää paikoilleen ikään kuin historialliseksi muistomerkiksi.³⁷⁷ Myös taloudellisten kustannusten jakamisesta käytiin neuvotteluja ja siitä oliko ylipäätään järkeä sopia linnoitusten purkamisesta niin kauan kun Ahvenanmaan asema oli epävarma. Hallituksen kiirettä linnoitusten purkuun ihmeteltiin ja sitä verrattiin Ahvenanmaan retkeen.³⁷⁸ Keskustelua herätti myös ehdotus lähettää siviilejä hoitamaan linnoitusten purku. Ulkoministeri Hellner tyrmäsi tämän ajatuksen vaatimalla ammattitaitoisen työvoiman käyttöä. Hellner puolusti muutenkin Ruotsin tarvetta linnoitusten purkamiseksi.³⁷⁹ Hallitusta syytettiin salamyhkäisyydestä linnoitusten purun yhteydessä,³⁸⁰ mutta ulkoministeri sai myös tukea argumenteilleen muilta hallituspuolueiden edustajilta.³⁸¹

Töiden piti alkaa huhtikuussa 1919. Tällöin Saksa oli kuitenkin hävinnyt maailmansodan ja joutunut tilanteeseen, jossa sillä ei ollut lähettää joukkoja Ahvenanmaalle linnoituksia purkamaan ja suomalaiset ja ruotsalaiset hoitivat työn keskenään lokakuuhun 1919 mennessä.³⁸² Samaan aikaan, kun käytiin neuvotteluja linnoitusten purkamiseksi, ottivat ruotsalaiset jälleen esiin kysymyksen Ahvenanmaan aseman ratkaisemiseksi.

5. SUOMEN JA RUOTSIN SUHDE PYSYY VAIKEANA

5.1 Vaihtaisivatko suomalaiset Ahvenanmaan Itä-Karjalaan?

Linnoitustöitä koskevien neuvotteluiden yhteydessä tuli jälleen ajankohtaiseksi lepäämään jätetty kysymys Ahvenanmaan tulevaisuudesta. Saksalaiset kävivät neuvotteluja suomalaisten kanssa ja pyrkivät painostamaan näitä luovuttamaan Ahvenanmaan Ruotsille. Saksalaiset eivät kuitenkaan halunneet liikaa vaarantaa omia hyviä suhteitaan suomalaisiin, jotka nähtävästi olivat päättäneet pitää Ahvenanmaan itsellään.³⁸³

³⁷⁷ Protokoll 1919, FK, Nr.18, 19–21.

³⁷⁸ Protokoll 1919, FK, Nr.19, 2–4, 8–9; AK, Nr.27, 7–10; ks. myös Barros 1968, 98–99.

³⁷⁹ Protokoll 1919, FK, Nr.19, 4–7; 9–10.

³⁸⁰ Protokoll 1919, AK, Nr.12, 12–19.

³⁸¹ Ks. esim. Protokoll 1919, AK, Nr.28, 61; Nr.12, 27–29.

³⁸² Gihl 1951, 384.

Ruotsin Suomen lähettiläs C. G. Westman sai nyt ajatuksen yhdistää Ahvenanmaan kysymyksen Itä-Karjalan kysymykseen. Jos Suomi saisi Ruotsin avulla Itä-Karjalan itselleen kansojen itsemääräämisoikeuteen vedoten, olisi Ahvenanmaan liittäminen Ruotsiin samalla perusteella ehkä mahdollista.³⁸⁴ Suomessa oli jo sisällissodan aikana herännyt ajatus valloittaa Venäjälle kuulunut Itä-Karjalan alue, jolla asui suomensukuista kansaa ja joka olisi tarjonnut hyvän strategisen rajan Venäjää vastaan. Ruotsissa ilmeisesti kannatettiin yleisesti kompensatiota Suomelle Ahvenanmaasta. Palmstierna kirjoitti päiväkirjassaan melko pilkalliseen sävyyn Suomen nationalistisista Karjala-ajatuksista, mutta kannatti niitä juuri Ahvenanmaan kysymyksen vuoksi.³⁸⁵

Kesällä tilanne Venäjän puolella kiristyi. Englantilaiset toivat joukkojaan Pohjois-Venäjälle, mikä herätti saksalaisissa huolta uuden ja vahvemman itärintaman syntyisestä, mikäli englantilaiset olisivat liittyneet etelämpänä oleviin venäläisiin. Näytti siltä, että myös Suomi osallistuisi toimeen ainakin Saksan tukikohtana, jolloin sen välit ympärysvaltujen kanssa olisivat katkenneet. Tämä taas olisi ollut Ruotsin ja Norjan puolueettomuuden kannalta vaarallista. Ruotsi tarjoutui vaikuttamaan tilanteeseen niin, että Suomella olisi ollut mahdollisuus saada Itä-Karjala itselleen diplomaattisin keinoin.³⁸⁶

Ruotsin vasemmistolle Suomen ajautuminen lähelle sotaa Saksan rinnalla oli viimeinen merkki siitä, että Suomi oli luopunut itsenäisyydestään. Social-Demokratenin pääkirjoituksessa todettiin veljeskansan ajautuneen kamppailuun Saksan vasallina. Toivottiin, että suomalaiset voittaisivat *takaisin* vapautensa, minkä nähtiin voivan tapahtua vasta kun silloiset vallanpitäjät vaihtuisivat sellaisiin, jotka eivät enää toimineet jonkin ulkopuolisen vallan marionetteina.³⁸⁷

Molemmat hallituspuolueiden lehdet kirjoittivat kesän loppupuolella pääkirjoituksen otsikolla ”Nordens fjärde stat” (SD), ”Den fjärde nordiska staten” (DN). Ensireaktiona voisi odottaa lehtien kirjoittaneen Suomesta, mutta kyseessä olikin Islanti, joka sopi tällöin personaaliunionista Tanskan kanssa. Dagens Nyheterissä todettiin, että suvereeni Islanti tuli Pohjolan maiden joukkoon neljänneksi ja Social-Demokratenissa toivotettiin neljäs

³⁸³ Gihl 1951, 384-385.

³⁸⁴ Gihl 1951, 385.

³⁸⁵ Palmstierna 1953, ks. 168-176, 178-184, 185-188.

³⁸⁶ Gihl 1951, 385-386.

³⁸⁷ SD, Pääkirjoitus, 31.7.1918.

Pohjoismaa tervetulleeksi jatkamaan pohjoismaista kulttuurityötä.³⁸⁸ Mielenkiintoista olisi tietää olivatko Dagens Nyheter ja Social-Demokraten sopineet otsikoinnista jollakin tavalla keskenään. Lehtien kirjoittelusta voitaneen joka tapauksessa vetää se johtopäätelmä, että Suomea ei enää nähty ja käsitelty – tai haluttu nähdä ja käsitellä – itsenäisenä valtiona, vaan sen ajateltiin sen kuuluvan Saksalle. Ei liene vikapäätelmä arvella, että otsikko ”Nordens fjärde stat” oli harkitun ajattelun tuloksena syntynyt nimenomaan herättämään ajattelemaan myös Suomen tilannetta.

Suomen ja Englannin välien ollessa katkolla englantilaiset kääntyivät Ruotsin hallituksen puoleen kysyen, mitä nämä aikoivat tehdä, mikäli Suomen ja ympärysvaltioiden välillä syttyisi aseellinen konflikti. Hellner totesi Ruotsin pitävän kiinni puolueettomuudestaan. Ruotsalaiset pyrkivät toimimaan lähinnä Englannin ja Suomen välittäjinä, mikä ei miellyttänyt saksalaisia. Tilanne alkoi näyttää kriittiseltä, mutta ratkesi saksalaisten ja venäläisten neuvoteltua keskenään elokuun lopussa 1918 Brest-Litovskin rauhansopimukseen lisäkohdan. Näin saksalaisten ei tarvinnut pelätä englantilaisten hyökkäystä itärintaman suunnalta, eikä Suomen osallistuminen maailmansotaan ollut enää akuutti kysymys.³⁸⁹

5.2 Ruotsalaiset vetoavat kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteeseen

Ahvenanmaalaiset jättivät ympärysvalloille marraskuussa tiedon halustaan liittyä jälleen osaksi Ruotsia. Saaren asukkaat olivat Palmstiernan kehotuksesta muodostaneet maakäräjät (landsting), jota Suomi tosin piti laittomana,³⁹⁰ jonka valmistelevalle valiokunta (verkställande utskott) oli valmistellut vetoamisen. Suomalaiset olivat ilmeisesti pahentaneet ahvenanmaalaisien suomalaisia kohtaan tuntemaa epäluuloa tuomalla suomalaisia joukkoja saarelle toukokuussa. Ahvenanmaalla tämä nähtiin epäluottamuksen osoituksena. Tilanteen taitavasta hoidosta ei kerro sekään, että suomalaiset sotilaat komensivat ahvenanmaalaisia suomen kielellä.³⁹¹

Ruotsalaiset ehdottivat kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteeseen vedoten marraskuussa 1918 kansanäänestystä Ahvenanmaalla, sen selvittämiseksi kumpaan valtioon

³⁸⁸ SD, Pääkirjoitus, 3.8.1918; DN, Pääkirjoitus 21.7.1918.

³⁸⁹ Gihl 1951, 387

³⁹⁰ De-Geer Hancock 1986, 40.

³⁹¹ Högman 1986, 131–132.

ahvenanmaalaiset haluaisivat kuulua. Ruotsalaiset myös tarjosivat Suomelle tukeaan Karjalan kysymyksessä ja lupasivat vaikuttaa siihen, että länsivallat tunnustaisivat Suomen. Tätä silmällä pitäen ruotsalaiset myös hankkiutuivat eroon toimintaansa rajoittaneesta salaisesta sopimuksesta saksalaisten kanssa.³⁹²

Tunnustuskysymys oli Suomelle tärkeä. Lisäksi Suomelle luvattiin mahdollisuus osallistua Skandinaaviseen yhteistyöhön vastapalvelukseksi kansanäänestykseen suostumisesta. Suomessa ei kuitenkaan pidetty ruotsalaisten yrityksestä hyötyä asiassa. Suomalaiset eivät myöskään uskoneet ruotsalaisten mahdollisuuksiin auttaa Karjalan kysymyksessä. Suomessa nähtiin, että maan itsenäisyyden vahvistuminen olisi myös Ruotsin edun mukaista. Tämän vuoksi ruotsalaisten esittämä ehdollisuus Suomen tunnustamiseksi ei herättänyt positiivista vastakaikua maassa. Suomessa ei myöskään uskottu kansojen itsemääräämisoikeuden olleen oikea syy siihen, miksi ruotsalaiset kansanäänestystä Ahvenanmaalla ajoivat. Enemmän vaakakupissa uskottiin painavan strategisten syiden. Suomen vastaus Ruotsin ehdotukseen kestitkin kesään 1919 asti.³⁹³

Kansojen itsemääräämisoikeus oli edelleen ruotsalaisten pääargumentti sille, miksi Ahvenanmaan olisi pitänyt voida liittyä Ruotsiin. Dagens Nyheter kirjoitti jo joulukuussa Ahvenanmaan kysymyksestä kansojen itsemääräämisoikeuteen viitaten.³⁹⁴ Sodan alettua lehdessä kritisoitiin sitä, että ruotsalaisia lähetettiin Suomeen sotimaan vastapalvelukseksi Ahvenanmaasta. Sen sijaan toivottiin, että suomalaiset toimisivat saman ”tärkeän ja merkityksellisen” periaatteen, kansojen itsemääräämisoikeuden, mukaan, jonka perusteella he itse olivat saaneet vapautensa.³⁹⁵

Samaa mieltä oli sosiaalidemokraatti, meriministeri Erik Palmstierna, joka päiväkirjassaan piti Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisemista kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteen mukaisesti parempana kuin, että Ruotsi olisi jollakin tavalla ostanut saaren Suomelta.³⁹⁶ Sosiaalidemokraattien sitoutuminen kansojen itsemääräämisoikeuteen oli ideologisesti luonnollinen valinta puolueelle.³⁹⁷ Tosin sosiaalidemokraattien toinen lehti Arbetet kirjoitti Ahvenanmaan kysymykseen liittyen talvella 1918, ettei kansojen itsemääräämisoikeuden

³⁹² Gihl 1951, 390-391; Tingsten 1944, 134.

³⁹³ Wahlbäck 1968, 57; Kalela 1971, 27-28; ks. myös Tingsten 1944, 131-134.

³⁹⁴ DN, pääkirjoitus, 10.12.1917.

³⁹⁵ DN, Pääkirjoitus, 14.2.1918; 17.2.1918.

³⁹⁶ Palmstierna 1953, 260-263.

prinsiippi varsinaisesti koskettanut Pohjoismaita. Lehden mukaan Skandinavian maat olivat niin läheisiä, etteivät kansallisuuksien väliset erot vaikuttaneet samaan tapaan kuin kansoilla, joilla oli esimerkiksi eri kieli ja uskonto. Lehden mukaan Ruotsin vaatimukset Ahvenanmaan suhteen johtivat pahimmassa tapauksessa siihen, että Suomi alkaisi vaatia itselleen alueita Pohjois-Ruotsista.³⁹⁷ Dagens Nyheterin vastauksen mukaan ruotsalaisten asemaa Suomessa ei voitu verrata Pohjois-Ruotsissa asuvien suomalaisten tilanteeseen, muuten kuin ehkä teoreettisella tasolla.³⁹⁸ Arbetetin kirjoitusta voidaan yhtä kaikki pitää oireena siitä, että vasemmiston mielipide ei ollut Ahvenanmaan kysymyksessä yhtenäinen.

Ruotsissa Ahvenanmaan tilannetta verrattiinkin kuitenkin yleisesti tilanteeseen, jossa Suomi oli irtaantuessaan Venäjästä: ”När en grupp på 30 000 söker sin egen väg talar man överläggset om ’separatism’ när 3 miljoner gör samma sak spelar man Finlandia”.⁴⁰⁰ Kesän lopulla Dagens Nyheter julisti pääkirjoituksessaan, että Suomen tulisi antaa saaren asukkaiden saada kiinnittyä siihen maahan, johon historiallisesti kuuluivat. Suomalaisten oli aika *todella* tunnustaa kansojen itsemääräämisoikeuden prinsiippi.⁴⁰¹ Lehdessä myös todettiin, että Suomen omalla itsenäisyydellä ei ollut paljon arvoa, jos maa ei pystyisi samaa periaatetta soveltamaan muissa yhteyksissä. ”Sverges intresse i frågan är så naturligt som den kan vara”.⁴⁰²

Eryityisesti Dagens Nyheter kunnostautuikin Ahvenanmaan kysymystä koskevissa pääkirjoituksissaan vetoamaan Suomen omaan itsenäistymiseen kansojen itsemääräämisoikeuden perusteella. Lehdessä uskottiin, että ruotsalaisten politiikka saisi myös suomalaisten tunnustuksen, kunhan suomalaiset ymmärtäisivät tilanteen kunnolla: ”– den skall vinna även finnskt erkännande, i mån som den blir känd och förstådd”.⁴⁰³ Myös Social-Demokratenin mukaan Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisun oli tapahduttava kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteiden mukaisesti. Lahjana saarta ei edelleenkään haluttu. Ei erityisesti ”som en skänk av Makten”, millä lienee viitatus Saksaan.⁴⁰⁴

³⁹⁷ Tingsten 1941, 218–219.

³⁹⁸ Ks. Tingsten 1944, 126–127.

³⁹⁹ DN, Pääkirjoitus, 8.7.1918; 20.8.1918.

⁴⁰⁰ Ks. Sjernfelt 1991, 40, 122.

⁴⁰¹ DN, Pääkirjoitus, 30.7.1918.

⁴⁰² DN, Pääkirjoitus 5.8.1918.

⁴⁰³ DN, Pääkirjoitus, 5.8.1918.

⁴⁰⁴ SD, pääkirjoitus, 16.8.1918.

5.3 Dagens Nyheter ja ylivoimainen Saksa

Suomen ja Saksan liittoutuminen kaiheri ruotsalaisten mieliä, vaikka linnoitusten purkamisesta oli päästy sopuun. Anna Lindhagen kirjoitti Social-Demokrateniin kohtalaisen ymmärtäväiseen sävyyn suomalaisten kääntymisestä saksalaisten puoleen ja sai heti vastineen, jossa häntä syytettiin venäläisten demonisoinnista. ”Medvetet eller omedvetet står begreppet ryssen som spöke för ett bra stor antal svenska fantasier”.⁴⁰⁵ Social-Demokraten julkaisi myös etusivullaan pilakuvan Suomen ”vapauttajista”. Kuvassa seisoo saksalainen sotilas aseensa kanssa langanlaihan, pientä vauvaa sylissä pitävän naisen edessä ja toteaa tälle: ”Jag kan inte likgiltigt åse hur du svälter. Du skall få köpa en halv limpa av mej för 100 mark.” Kuva oli otsikoitu ”’befriaren’ i Finland”.⁴⁰⁶ Vaikka Social-Demokraten ottikin näin kantaa Suomen ja Saksan yhteistyöhön, keskittyi lehti kesän 1918 aikana kuitenkin kirjoittamaan enemmän valkoisesta terrorista. Sen sijaan suomalaisten ja saksalaisten suhteen käsittelyyn perehtyi Dagens Nyheter.

Dagens Nyheterissä pyrittiin kumoamaan väite siitä, että suomalaiset olisivat kääntyneet saksalaisten puoleen, koska ruotsalaiset kieltäytyivät suomalaisia auttamasta. Eräässä pääkirjoituksessaan lehti muotoili asian näin: ”Finland väntar sin befrielse och att det är Tyskland man lovar sin tacksamhet och sin anslutning. Sverges roll ligger helt i andra planet.” Lehdessä Suomen yhteistyö Saksan kanssa käsitettiin toisin sanoen niin, että Suomi oli ”luvannut liittyä” Saksaan vastapalvelukseksi Saksan avusta sisällissodan yhteydessä. Ruotsilla ei lehden mukaan ollut tähän väliin tuleamista, vaikka oppositio toista väitti. Jos Ruotsin hallitus olisi toiminut toisin, maan kohtaloksi olisi lehden mukaan saattanut tulla Suomen kohtalo, toisin sanoen Saksaan sitoutunut valtio, jonka demokraattisuus oli taantunut.⁴⁰⁷

Myös suomalaiset syyttivät Ruotsia siitä, että he joutuivat turvautumaan Saksaan. Esimerkiksi Edvard Hjelt julkaisi vuonna 1920 painetun kirjansen, jossa todetaan: ”Om icke den svenska armén fick marschorder, så tvingade vi finnarna att kasta sig i Tykländs armar. När detta sedan skett, vilade hela ansvaret härför på den svaga svenska regeringen.” Hjeltin mukaan Saksa ei olisi liittynyt auttamaan Suomea sisällissodassa, jos ruotsalaiset olisivat sen tehneet. Hjelt myös piti omituisena, että Ruotsin hallitus yllättyi siitä, että se nähtiin Suomessa

⁴⁰⁵ SD, Kirjoitus I tyska och finska frågan, 30.4.1918; Kirjoitus, Är det möjligt, 4.5.1918.

⁴⁰⁶ SD, Etusivu, 1.8.1918.

sylliseksi saksalaissuuntaukseen.⁴⁰⁸ Suomessa saksalaisten sekaantumista sisällissotaan pidettiin Ruotsin heikon hallituksen syynä nähtävästi vielä useamman vuosikymmenen päästäkin.⁴⁰⁹ Sekä suomalaisten että oikeiston syytökset antoivat Dagens Nyheterille kimmokkeen hallitusta puolusteleviin pääkirjoituksiin.

Ruotsin vaihtoehdot Suomen suhteen nähtiin vähäisiksi,⁴¹⁰ sillä Dagens Nyheterin mukaan Suomi oli jo aikaa sitten päättänyt yhteistyöstään Saksan kanssa, jo paljon ennen kuin saksalaiset nousivat Ahvenanmaalle. Suomen toiminnan seurauksen Itämeren uskottiin muuttuvan saksalaiseksi sisämereksi. Saksan yhteistyön seurauksena Suomi oli menettänyt demokraattisuutensa ja Suomea kannattaisi käyttää Venäjän tavoin varoittavana esimerkkinä siitä, mitä tapahtuu, kun demokratiaa vastaan lähdetään. Lehdessä kuitenkin korostettiin, että Suomen ja Venäjän tie ei ollut Ruotsin tie, vaan Ruotsi oli ollut liian demokraattinen valtio lähteäkseen Suomen apuun.⁴¹¹

Muutenkin oli selvää, että Suomi oli keväällä 1918 liukunut yhä kauemmaksi Ruotsista. Näin ainakin ruotsalaisten mielestä, vaikka esimerkiksi Hjeltin muutamaa vuotta myöhemmin ilmestyneessä kirjasessa väitettiin, että Suomen ”saksalaisystävällisyys” ei ollut vastakohta ”ruotsalaisystävällisyydelle”.⁴¹² Dagens Nyheterissä kehoitettiin hyväksymään se, että suomalaiset ja ruotsalaiset toimivat nykyisin eri foorumeilla.⁴¹³ Mielenkiintoista on kuitenkin huomata, että Dagens Nyheterissä ei uskottu, että Suomen liukuminen pois yhteistyöstä Ruotsin kanssa oli koko Suomen kansan tahto. Dagens Nyheter julkaisi muun muassa etusivullaan suomalaisen professorin haastattelun, jossa todettiin, että Suomi tarvitsi Ruotsia ja Skandinaviaa. Dagens Nyheterin kirjoituksista näkeekin, että Suomen ja Saksan välinen yhteistyö oli sen hetkinen fakta mutta uskottiin, että näin ei jatkuisi ikuisesti. Kysymys kuuluikin, kuinka pitkälle yhteistyössä mentäisiin ja kuinka kauan se kestäisi.⁴¹⁴

Dagens Nyheterin mukaan oli Suomen tehtävä tehdä aloite suhteiden parantamiseksi.⁴¹⁵ Samaa odotti Erik Palmstierna. Meriministeri oli varma, että kun Saksa tuki pettäisi, Suomi

⁴⁰⁷ DN, Pääkirjoitus, 2.4.1918; 4.2.1918.

⁴⁰⁸ Hjelt 1920, 22–24.

⁴⁰⁹ Jägerskiöld 1967, 200–201.

⁴¹⁰ DN, Pääkirjoitus 28.6.1918; 2.8.1918; 4.10.1918.

⁴¹¹ DN, Pääkirjoitus, 11.4.1918; 17.4.1918; 26.4.1918; 15.5.1918.

⁴¹² Hjelt 1920, 28.

⁴¹³ DN, Pääkirjoitus, 28.6.1918.

⁴¹⁴ DN, Artikkelit Från rykten till rapporter, 19.4.1918; Pääkirjoitus 26.4.1918, Etusivu 13.5.1918.

⁴¹⁵ Ibid.

kääntyisi jälleen Ruotsin puoleen. Palmstierna totesi päiväkirjalleen, että suomalaisten olisi hyvä antaa vähän aikaa olla yksin ja tuntea itsensä yksinäiseksi, jotta heistä tulisi helpommin käsiteltäviä.⁴¹⁶ Meriministerin ja hallituspuolueiden näkemys suomalaisista oli varsin ylimielinen. Voidaan todeta, että suomalaisiin suhtauduttiin isoveliasenteella; suomalaiset olivat toimineet vastoin parempia ohjeita ja tämä oli hermostuttanut Ruotsin vasemmiston, jonka tehtäväksi jäi näpäyttää itsepäistä pikkuveljeä. Täytyy kuitenkin muistaa, että kosto- ja ylimielisyysmentaliteetti kulminoitui sanomalehtien lisäksi muutamassa hallituksen ministerissä. Esimerkiksi pääministeri Edén ja ulkoministeri Hellner eivät suhtautuneet suomalaisiin lainkaan sellaisella raivoilla kuin esimerkiksi Palmstierna tai kuningaskysymyksessä Hjalmar Branting.

Dagens Nyheterin kirjoittelusta on nähtävissä, että lehdessä ei uskottu, että syy suomalaisten kylmään käyttäytymiseen johtui ruotsalaisista tai Ruotsin hallituksen sisällissodan aikaisesta politiikasta. Selvästi muualla Ruotsissa kuitenkin näin ajateltiin, tuskin Dagens Nyheterkään muuten olisi uhrannut niin paljon palstatilaa asian kieltämiseen. Lisäksi on totta, että Suomesta käännyttiin kaksi kertaa ensin Ruotsin ja sitten vasta Saksan puoleen, sekä jääkärikysymyksessä että valkoisten avustamisessa sisällissodassa. Itse asiassa kuningashankkeessaankin suomalaiset kääntyivät ensin Ruotsiin.⁴¹⁷

Dagens Nyheterin kirjoittelusta on myös nähtävissä, että lehdessä haluttiin tehdä eroa sekä Suomeen ja Saksaan että Venäjään. Ruotsi oli lehden mukaan näitä maita demokraattisempi, samoin ainoa, joka noudatti puolueettomuuspolitiikkaa maailmansodassa. Dagens Nyheterissä todettiin yskskantaan, että Ruotsi ei olisi voinut antaa Suomen itsenäisyydelle turvallisuustakeita ja Ahvenanmaalle suuntautunut ”humanitaarinen” operaatio oli osoittanut, millaiseen ampiaispesään Ruotsi oli ollut vähällä kätensä työntää. Ruotsin kannalta parasta oli pysytellä erossa Suomen tapahtumista: ”hålla sina fingrar ifrån den finska elden”.⁴¹⁸

Kesän loppua kohti mentäessä Dagens Nyheterin kirjoittelu Suomesta kuitenkin muuttui. Siinä missä Social-Demokraten kävi yhä kriittisemmäksi Suomea kohtaan, alkoi Dagens Nyheter puolestaan ohjata mielipiteitä pääkirjoituksissaan Suomelle myönteisempään suuntaan. Heinäkuun lopun pääkirjoituksessa lehdessä kohdistettiin kritiikki saksalaisia

⁴¹⁶ Palmstierna 1953, 188, 204, 206–207.

⁴¹⁷ Ks. esim. Enckell 1956a, 289–291.

⁴¹⁸ DN, Pääkirjoitus, 22.5.1918.

kohtaan; nämä olivat ikään kuin imaisseet suomalaiset mukaan omaan politiikkaansa. Suomalaiset olivatkin Saksan pauloihin joutuneita tahdottomia toimijoita, jotka olivat halunneet apua itsenäisyytensä turvaamiseksi ja saaneet sen lisäksi niskaansa uuden hallitsijan, joka halusi nyt puuttua myös Suomen sisäisiin kysymyksiin.⁴¹⁹ Yhtäkkiä kyseessä oli Saksa, joka halusi viedä Suomen pois demokraattisuudesta: ”ej ens friheten i sina inre angelnheter skulle Finland få behålla. – – Det passas inte Tyskland att Finlands folk självt bestämmer hur det skall styras. Tyskland kan ej tillåta ett demokratiskt Finland – –”⁴²⁰

On luultavaa, että Dagens Nyheter todella toivoi Suomen ja Ruotsin suhteiden paranemista, koska ajatus tuli esiin muissakin kirjoituksissa kuin heinäkuun lopun pääkirjoituksessa.⁴²¹ Toiveen taustalla näyttäisi kuitenkin olleen Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisuun pyrkiminen diplomaattisin keinoin. Esimerkiksi kyseisen pääkirjoituksen lopussa todettiin, että koska Saksa nyt oli nielaissut Suomen, oli se syy siihen, miksi Suomi ei voinut taata, ettei Ahvenanmaata käytettäisi Ruotsia vastaan. Koska Ahvenanmaan liittyminen Ruotsiin olisi myös kansojen itsemääräämisoikeuden mukaista, olisi Suomen kannaltakin järkevintä saaresta luopua. Näin Suomi voisi myös voittaa sen epäsuosion, johon se oli Skandinavian maiden silmissä joutunut.⁴²²

5.4 Social-Demokratenin totuus valkoisesta terroristista

Kun pohditaan esimerkiksi valkoisen terrorin osuutta ruotsalaisten mielipiteisiin, täytyy muistaa, että ruotsalaisten tiedot Suomen sotatapahtumista perustuivat sodan aikana pääasiassa valkoisen puolen lähteisiin. Ainoastaan Social-Demokraten julkaisi Ruotsissa tietoja siitä, millainen oli todella esimerkiksi punavankien kohtalo, mutta sodan aikana tiedot saatiin useimmiten valkoisilta.⁴²³ Ilmeistä on, että Suomen tilanteesta oltiin kiinnostuneita myös puolueiden ruohonjuuritasolla. Kuitenkaan puolueen johdollakaan ei aina ollut antaa tietoja Suomen tilanteesta.⁴²⁴

Kesää kohti tullessa valkoisten toiminnan ja valkoisen terrorin arvostelu kiihtyi erityisesti Social-Demokratenissa. Jo helmikuun edetessä Social-Demokraten alkoi muuttaa

⁴¹⁹ DN, Pääkirjoitus 30.7.1918.

⁴²⁰ Ibid.

⁴²¹ Ks. esim. DN, Pääkirjoitus, 27.9.1918.

⁴²² DN, Pääkirjoitus, 30.7.1918; 27.9.1918.

⁴²³ Paavolainen 1971, 315–316; Isaksson 1990, 229.

kannanottojaan siihen suuntaan, että syyllisiksi Suomen sisällissotaan ei voitu nähdä ainoastaan punaista osapuolta. Lehti kirjoitti edelleenkin kriittisesti tapahtumista Suomessa ja punaisten ”julmuuksista” (grymheten) mutta totesi nyt, että julmuuksia esiintyi sodan molemmilla osapuolilla.⁴²⁵ Naisten ääni –otsikolla tehdyssä kirjoituksessa muistutettiin, että valkoisia oli vastassa Suomen työväestö, joka nyt oltiin aikeissa hävittää.⁴²⁶

Ryhdyttiin myös etsimään syitä punaisten terroritekoihin Suomen ulkopuolelta. Sosiaalidemokraattien kannanotoissa syitä pyrittiin vierittämään venäläisten niskaan. Olihan sisällissota syttynyt venäläisten auttamana.⁴²⁷ Samantapaista argumentointia esitti Dagens Nyheter, joka muun muassa totesi, että suurin osa Suomen punaisista ei ollut todellisia bolshevikkeja.⁴²⁸ Sosiaalidemokraatit pyrkivät ylipäättään hakemaan selitystä punaisten toiminnalle yleisestä maailman tilanteesta. Arveltiin, että maailmansodan aloittama väkivaltainen tie oli houkutelut Suomen sosiaalidemokraatit kokeilemaan vallankumousta samanlaisin keinoin kuin suurvallat toteuttivat omaa politiikkaansa.⁴²⁹ Dagens Nyheter puolestaan katsoi vallankumouksellisen toiminnan Suomessa olleen, toivon mukaan ohimenevä, tartunta Venäjältä.⁴³⁰

Mielipidekehitys kriittisemmäksi valkoisia kohtaan näkyi selkeästi meriministeri Palmstiernan käsityksissä. Toki täytyy todeta, että Palmstiernalla oli omat, varsin subjektiiviset tavoitteensa nimenomaan Ahvenanmaan kysymyksen suhteen ja se sai hänen suhteensa suomalaisiin kiristymään paljon voimakkaammin kuin useimmilla muilla hallituspuolueen edustajalla. Kielteistä suhtautumista aiheuttivat kuitenkin myös muut tekijät kuin halu saada Ahvenanmaa Ruotsille. Helmikuun loppua kohti Palmstiernan päiväkirjasta voi lukea kauhistelua suomalaisten valkoisten julmuudesta ja peräänantamattomuudesta,⁴³¹ vaikka meriministerin sympatiat vielä sisällissodan syttyessä olivat olleet valkoisten puolella. Sodan edetessä Palmstiernan kannanotot suomalaisista kävivät yhä kiivaammiksi. Palmstierna syytti suomalaisia itsepäisyydestä ja koko maata juonittelusta. Suomalaiset juonittelivat jopa saksalaisia pahemmin ja tämän seurauksena ahvenanmaalaisia oli suojeltava sekä punaisilta

⁴²⁴ Ks. esim. Konzept, 22.5.1918, FL, RA.

⁴²⁵ SD, Pääkirjoitus, 9.2.1918.

⁴²⁶ SD, Kirjoitus Kvinnornas röst, 13.2.1918.

⁴²⁷ SD, Pääkirjoitus, 9.2.1918; SD, Etusivu, Sosiaalidemokraattien manifesti, 12.2.1918; SD, Kirjoitus I tyska och finska frågan än en gång, 7.5.1918.

⁴²⁸ DN, Pääkirjoitus, 18.2.1918.

⁴²⁹ SD, Kirjoitus Är medlingstanken brottslig? 18.2.1918; Pääkirjoitus 28.2.1918.

⁴³⁰ DN, Pääkirjoitus, 26.2.1918.

⁴³¹ Palmstierna 1953, 134–138.

että valkoisilta.⁴³² Meriministeri syytti sodan edetessä myös Mannerheimia siitä, että tämä lähetti etujoukkoihin 16-17 – vuotiaita nuorukaisia. Palmstierna kirjoittikin kyynisesti, että ruotsalaiset lähetettiin todennäköisesti rintamalle ensimmäisten joukossa.⁴³³

Social-Demokraten puolestaan oli ylipäättään kiusaantunut suomalaisten toiminnasta nuorten miesten värväämiseksi sotajoukkoihin valkoiselle puolelle.⁴³⁴ Social-demokraten oli Palmstiernan lisäksi taho, jonka kirjoittelu suomalaisista muuttui yhä kriittisemmäksi kesää kohti tultaessa. Valkoinen terrori sai lehdessä ylipäättään paljon palstatilaa ja kirjoituksissa pyrittiin vetoamaan sekä suomalaisiin että ruotsalaisiin, jotta Suomen punaisten yhä kurjentuvaan tilanteeseen olisi saatu muutos. Pääkirjoitussivulle kirjoitti valkoisesta terroristista useampaan otteeseen päätoimittaja Hjalmar Branting.

Punaisten tuomitsemista ilman oikeudenkäyntiä arvosteltiin Tampereen valtauksen yhteydessä. Social-Demokratenin pääkirjoituksessa todettiin, että valkoisten johdolla oli yhä vähemmän käsitystä siitä mitä kuului, ei ainoastaan kansalaisoikeuksiin (folkrätten), mutta myös ihmisyyden (mänsklighet) periaatteisiin.⁴³⁵ Sodan päätyttyä suomalaisia syytettiin orjakaupasta Saksaan. Lehden mukaan vallankumouksellisia vaihdettiin kaliala⁴³⁶ vastaan.⁴³⁷ Mitä pidemmälle kesäkuuta mentiin, sitä suuremmin etusivun otsikot kirkuivat valkoisen terrorin laajuudesta ja punaisten vankien huonosta kohtelusta.⁴³⁸ Erityisesti huomioitiin, että punainen terrori oli tapahtunut punaisten johtajien tahdon vastaisesti, kun taas valkoisten johto tiesi ja toteutti valkoista terroria. Lievennyksenä todettiin, että ”verenhimoisuus” ei sentään jakaantunut tasaisesti kaikkien valkoisten kesken.⁴³⁹

Kesäkuun 20. päivänä Social-Demokratenin etusivulla oli iso juttu otsikolla ”Hur Finlands vita behandla sina fångar”. Lehti oli haastatellut sairaanhoitajaa, joka oli läheltä päässyt seuraamaan tapahtumia vankileirillä. Etusivulla kerrottiin suomalaisten sotilaiden pahoinpitelevän vankeja ja näiden nälkiintyvän tai kuolevan nälkään. Omaiset eivät saaneet kuljettaa ruokapaketteja vankileireille. Vangit joutuivat lehden mukaan olemaan ahtaissa oloissa tautien armoilla. Vuorokaudessa kuoli esimerkiksi Tammisaaren vankileirillä 30–40

⁴³² Palmstierna 1953, 137–146.

⁴³³ Palmstierna 1953, 158–160, 162.

⁴³⁴ SD, Pääkirjoitus, 8.4.1918.

⁴³⁵ SD, Pääkirjoitus, 16.4.1918; 18.4.1918.

⁴³⁶ Kali on erityisesti maataloudessa käytetty jonkinlainen lannoite, joka on kaliumia tai kaliumoksidia.

⁴³⁷ SD, Finland efter revolutionen, 10.6.1918.

⁴³⁸ Esim. SD, etusivu, 12.6.1918; 20.6.1918; 2.7.1918.

ihmistä sen seurauksena, että vangeille ei annettu kunnollista hoitoa, joka olisi estänyt tautien leviämisen ja tappavan vaikutuksen. Täytäntöön laitetuista kuolemantuomioista ei lehden mukaan usein ilmoitettu omaiselle lainkaan. Jopa saksalaiset kauhistelivat suomalaisten julmuutta.⁴⁴⁰

Social-Demokraten olikin harmissaan, että Ruotsin oikeiston sanomalehdet eivät suostuneet valkoisen terrorin laajuutta ja kauheutta uskomaan. Lehti hyökkäsi pääkirjoituksissaan sekä suomalaisia että oikeiston sanomalehtiä vastaan ja hankki todisteeksi argumentteja myös Suomen valkoiselta puolelta.⁴⁴¹ Elokuun lopulta aina marraskuulle asti Social-Demokraten julisti suurin otsikoin vankileirien kurjista olosuhteista. Artikkeleissa esitettiin taulukoita muun muassa kuolleiden vankien määristä ja tilasta ja ilmasta per vanki. ”Dödligheten större än i tsardömet fängelser”, ”Hur rensningsarbetet ’praktiskt’ utfördes”, ”En internationell skandal”, kirkuivat lehden otsikot.⁴⁴²

Suomessa Jaakko Paavolainen on kirjoittanut kattavat teokset sekä punaisesta että valkoisesta terrorista ja lisäksi erillisen teoksen vankileireistä Suomessa vuonna 1918. Erityisesti Paavolaisen kuvaukset punaisten vankien kohtelusta vankileireillä osuvat suorastaan hämmästyttävän hyvin yhteen Social-Demokratenin artikkelin kanssa. Paavolainen toteaaakin, että Ruotsin oikeiston sanomalehdet saivat tietonsa pääasiassa Suomen valkoisista lehdistä, jotka puolestaan nojasivat senaatin antamiin lausuntoihin, joiden mukaan punaisten kohtelu oli asianmukaista.⁴⁴³ Ei ole ihme, että Social-Demokratenin toimituksessa turhaiduttiin tilanteeseen. Tämä oli myös omiaan lisäämään kriittistä asennoitumista suomalaisia kohtaan.

Valkoisen terrorin myötä nousi esiin argumentti, jolla suomalaisia arvosteltiin useampaan otteeseen: suomalaiset eivät ymmärtäneet ajan hengen vaatimuksia. Lehden mukaan oikeudenkäyntien yhteydessä voitiin puhua oikeusmurhista. Suomalaiset asettuivat sivilisaation ulkopuolelle, eivätkä ymmärtäneet ajan hengen vaatimuksia. Jopa Saksassa ymmärrettiin armahtaa vankeja, mutta Suomessa he saivat kovia tuomioita.⁴⁴⁴ Myös Mannerheimin valinta valtionhoitajaksi osoitti suomalaisten taantumuksellisuuden. Lehden

⁴³⁹ SD, Det vita skräckväldet i Finland., 5.7.1918.

⁴⁴⁰ SD, Etusivu, 20.6.1918.

⁴⁴¹ SD, Pääkirjoitus, 13.6.1918; 21.6.1918; Artikkelit De olaga häktingarne av finska riksdagsmän, 10.9.1918.

⁴⁴² SD, Etusivu, 28.8.1918; Artikkelit Den vita terrorn i Finland ett upprörande faktum, 29.8.1918 ja 30.8.1918; 2.9.1918.

⁴⁴³ Paavolainen 1971, 315–316; ks. myös Isaksson 1990, 229.

⁴⁴⁴ SD, Etusivu 30.8.1918; Pääkirjoitus, 14.10.1918; Artikkelit Från de vitas framfart i Finland, 22.11.1918.

mukaan oli valitettavaa että Mannerheimiä pidettiin Ruotsissakin sankarina, vaikka Ahvenanmaan kysymyksessä Mannerheimin todellinen suur-Suomea ajava luonne oli tullut esiin. Suomalaiset olivat valmiit myymään Ahvenanmaan sen sijaan, että olisi noudatettu kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteita.⁴⁴⁵ Tämä osoitti lehden mukaan jälleen suomalaisten taantumusta, mistä Hjalmar Branting kirjoitti pääkirjoitussivulle: ”– – fullständigt främmande här står för den nya tidens uppfattning”.⁴⁴⁶

Vertaamalla hallituspuolueiden lehtiä toisiinsa näkee selvästi, kuinka keskittynyt Social-Demokraten oli käsittelemään valkoista terroria. Hallituspuolueiden toinen lehti, Dagens Nyheter, ei sodan päätyttyä käsitellyt valkoista terroria käytännöllisesti katsoen lainkaan.⁴⁴⁷ Sen sijaan Dagens Nyheterissä keskityttiin vielä kesäkuussa puolustamaan hallituksen toimia Suomen sisällissodan yhteydessä ja arvostelemaan oikeiston kannanottoja useamman kuukauden takaa. Ikään kuin hallituspuolueiden pää-äänenkannattajilla olisi ollut työnjako, jonka mukaan Social-Demokraten taisteli oikeiston lehdistön niitä kirjoituksia vastaan, jotka kritisoivat Suomen punaisia. Dagens Nyheter puolestaan puolusti istuvan hallituksen politiikkaa. Lehtien välinen ero näkyi myös, kun Dagens Nyheter alkoi lieventää Suomen ja Ruotsin välistä kuilua. Social-Demokratenissa kannanotot sen sijaan kävivät yhä kiivaammiksi punavankien kohtelun vuoksi.

Social-Demokratenin kirjoittelusta on nähtävissä myös Brantingissa tapahtunut muutos.⁴⁴⁸ Sosiaalidemokraattien puheenjohtaja oli sisällissodan alkaessa suhtautunut jopa tunteenomaisesti valkoisten puolesta ja kokenut vääräksi sen, että punaiset saivat avustuksia Venäjältä, mutta valkoisia ei auttanut mikään taho. Branting myös oli myös vastustanut Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin. Sisällissodan aikana Branting otti kuitenkin etäisyyttä valkoiseen puoleen ja kesän kirjoituksista on selvästi nähtävissä jo melko kriittinen suhtautuminen Suomeen. Brantingin ja Palmstiernan mielipiteet noudattelivatkin melko paljon toisiaan. Toisen suhtautuminen on varmasti vaikuttanut toiseen. Erityisesti Brantingin mielipiteisiin on nähty vaikuttaneen hallituksen epävakaa asema.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ SD, Pääkirjoitus, 13.12.1918; Ks. myös artikkeli Mannerheim framlägger sitt program, 16.12.1918.

⁴⁴⁶ Hj. B–ng, SD, Pääkirjoitus, 19.12.1918.

⁴⁴⁷ Elokuun 7. Päivän pääkirjoituksessa lehti mainitsi asiasta lyhyesti ja 28. 8 lehdessä oli etusivulla artikkeli Suomen punavankien hädästä. Muuten kirjoittelua ei muutamia lyhyehköjä poikkeuksia lukuun ottamatta juuri esiintynyt.

⁴⁴⁸ Ks. myös Tingsten 1944, 161.

⁴⁴⁹ Franzén 1985, 318–319.

5.5 Suomalaisen kuningashanke demokratian vastainen

Itsenäisen Suomen valtiomuodoksi suunniteltu monarkia ja saksalaisen prinssin hankkiminen Suomen kuninkaaksi eivät nekään herättäneet myönteistä kaikua Ruotsin vasemmistossa. Kuningashanke oli jatkoa Suomen ja Saksan yhteistyölle, ”tysk-finska monarkin”,⁴⁵⁰ eikä ole vaikeaa uskoa ruotsalaisten kokeneen sen uhkana maansa turvallisuudelle. Lisäksi hanke satoi Suomen yhä vahvemmin Saksaan. Hanke oli myös osoitus suomalaisten kiinnostuksen vähenemisestä skandinaavista suuntausta kohtaan kevään 1918 tapahtumien vuoksi.⁴⁵¹

Tärkeimpänä Suomen monarkiaa vastustavana argumenttina Dagens Nyheterissä ja Social-Demokratenissa esiintyi kuitenkin hankkeen epädemokraattisuus. Dagens Nyheter totesi suomalaisten tarpeesta hankkia itselleen vahva johtaja, ettei ollut parlamentarismen vika, jos sitä pidettiin vaarana suomalaisille, vaan vika oli suomalaisissa.⁴⁵² Social-Demokratenin pääkirjoitussivulle otsikolla ”Finland – lydstaten” artikkelin kirjoittaneen Hjalmar Brantingin mukaan vanhastaan monarkististen maiden oli helppo toteuttaa uudet ajan vaatimukset hallinnon demokraattisuudesta pakottamalla hallitsijansa yksinkertaisesti noudattamaan parlamentaarista hallitustapaa. Sen sijaan maa, jolla vaihtoehtona oli valita tasavaltalainen hallitusmuoto, osoitti ainoastaan alistuvaisuutensa Saksan vaatimukseen kuningashankkeellaan.⁴⁵³ Nimittäin juuri Saksan tahdon noudattamisena Branting kirjoituksensa mukaan kuningashankkeen näki. Branting kutsui tulevaa kuningasta valtaistumentavoittelijaksi (tronpretendent) ja suomalaisia saksalaisen imperialismin brutaalien vallan alle tottelevaisesti taipuviksi alamaisiksi. Suomen demokraattisuus oli vähennetty minimiin. Olihan kuningashankkeen takanakin ainoastaan yksi neljäsosa Suomen kansalaisista.⁴⁵⁴

Saksalaisen prinssin yhteyksistä isänmaallisuutta korostaneisiin saksalaisiin piireihin Social-Demokraten löysi suorastaan ivan aiheen. ”Så att nog får det fordom demokratiska Finland ut i det yttersta smaka de bittra frukterna av sitt bolsjevikäventyr!” Muinoin demokraattiselle Suomelle ja erityisesti sen punaisille oli Social-Demokratenin mukaan kovat ajat tiedossa.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ SD, Pääkirjoitus, 17.8.1918.

⁴⁵¹ Enckell, 1956a, 291.

⁴⁵² DN, Pääkirjoitus, 27.8.1918; 1.10.1918.

⁴⁵³ Hj.- B-ng, SD, Pääkirjoitus, 17.8.1918.

⁴⁵⁴ Ibid.

⁴⁵⁵ SD, Kirjoitus Den tyska handen över Finland, 23.8.1918.

Kovat ajat oli tiedossa myöskin suomenruotsalaisille, jotka lehden mukaan ajoivat omaa tuhoaan ajamalla kuningashanketta: ”– – ty denna blir – – ultra-finsk!”⁴⁵⁶

Sosiaalidemokraattien Palmstierna oli sitä mieltä, että kuningashanke oli osoitus suomalaisten epätoivoisuudesta. Palmstiernan mukaan suomalaiset pyrkivät hankkimaan itselleen uuden tsaarin, josta epäili tulevan ainoastaan marionetin.⁴⁵⁷ Ilmeistä on, että meriministeri tarkoitti saksalaisten ohjailemaa nukkea. Palmstiena oli samalla linjalla kuin ystävänsä ja puoluetoverinsa Hjalmar Branting, joka lokakuussa tarttui jälleen aiheeseen ja kirjoitti hyvin kriittiseen sävyyn valkoisten itsepäisyydestä näiden ajaessa kuningashankettaan vielä senkin jälkeen, kun kaksi saksalaista prinssiä oli jo tehtävästä kieltäytynyt.

Hela skådespelet är groteskt, en fars – – av folk som inte har en aning om vad som rör sig i tiden och inte begriper att det dåliga skämtet att kreera kung i dessa dagar *mot* ett klart folkflertal måste kompromettera hela deras land i världens ögon, så länge de ännu ha något det minsta där att bestämma.⁴⁵⁸

Brantingin kannanotto kiteytti hyvin ne syyt, joiden vuoksi sosiaalidemokraattien joukossa kuningashanketta vastustettiin. Suomen nähtiin liukuneen nyt täysin Saksan vallan alle ja ilman, että hankkeella olisi ollut maan enemmistön tuki.⁴⁵⁹

Kuningashankkeen uskottiin vaarantavan Suomen muun kuin porvarillisen kansanosan tulevaisuuden ja lisäksi hanke oli osoitus siitä, etteivät suomalaiset ymmärtäneet ajan vaatimuksia. Valkoisesta terrorista aiheutuneen kirjoittelun yhteydessä Social-Demokratenissa syytettiin suomalaisia samasta viasta: punavankien saamat kovat tuomiot olivat osoitus siitä, etteivät suomalaiset ymmärtäneet mitä sivistyneeltä valtiolta vaadittiin. Tämä kietoutui yhteen Ahvenanmaan kysymykseen ja kansojen itsemääräämisoikeuteen. Aiheet, joissa suomalaiset toimivat myös taantumuksellisesti.

5.6 Suomalaiset kansana

Eräänlaisena yhteenvetona sosiaalidemokraattien ja liberaalien käsityksiä suomalaisista olisi hyvä tarkastella suomalaisia myös kansana ja ihmisinä, ”rotuna”, kuten joissain kirjoituksissaan käytettiin, itsenäistymisen ja sotatapahtumien ”ulkopuolella”. Luonnollisesti vuosiin 1917 ja 1918 sijoittuvien lähteiden perusteella eroa tapahtumahistoriaan on vaikea

⁴⁵⁶ SD, Kirjoitus Det nya Finland och tyskland, 24.8.1918.

⁴⁵⁷ Palmstierna 1953, 175–176, 197.

⁴⁵⁸ SD, Pääkirjoitus, 11.10.1918.

⁴⁵⁹ Ks. myös DN, pääkirjoitus, 9.8.1917.

tehdä ja toisinaan myös tarpeetonta, mutta tietynlaisen kansanhengen tarkastelu lienee silti paikallaan. Liberaali Alexandersonin piti suomalaisia arvaamattomina. Tämä huomautus saattoi kuitenkin johtua myös yksinkertaisesti tuskastumisesta oikeiston painostuspolitiikkaan tai sisällissotaan ylipäättäen. Arvaamattomuuteen saattoi myös olla syynä Venäjän läheisyys ja sen toiminta tulevaisuudessa Suomen suhteen.

Tuskastumista suomalaisiin näkyi kuitenkin muiden henkilöiden mielipiteissä. Kannanotot kävivät kriittisemmäksi kesää ja syksyä 1918 kohti mentäessä. Esimerkiksi Palmstierna syytti suomalaisia juonittelusta ja kirjoitti näiden olevan kieroja naurettavia ”lilliputtimaisine suur-Suomi ajatuksineen”.⁴⁶⁰ Vastaavasti ahvenanmaalaisia Palmstierna kuvasi sanoilla ”klokt folk” ja esimerkiksi Julius Sundblomia, joka oli Tidningen Ålandin päätoimittaja ja Palmstiernan kanssa useissa yhteyksissä henkilökohtaisessa kontaktissa, hän kuvasi sanoilla ”klar, intelligent och viljestark man”.⁴⁶¹ Toisin sanoen Palmstiernan näkemys suomalaisista ja ahvenanmaalaisista kertoo, että hän luokitteli nämä eri kansoiksi. Palmstiernan merkinnöissä esiintyy useassa kohdassa sana ”folkpsykologi”. Esimerkiksi ahvenanmaalaisia ei voitu auttaa suorilla toimenpiteillä, ellei heihin kohdistunut suoranaista sortoa, koska täytyi huomioida Ruotsin kansan psykologinen ajattelutapa.⁴⁶² Jokaisella kansalla oli toisin sanoen omanlaisensa ajattelutapa.

Ulkoministeri Hellner ei tehnyt suomalaisista kansana samanlaisia yleistyksiä kuin Palmstierna. Hellnerin lähtökohtainen suhtautuminen suomalaisiin oli lämmin. Muistelmissaan hän kuvailee lapsuuden ajan suosikkikirjailijoihin Topeliusta ja Runebergiä ja sisällissota jätti ulkoministerin mukaan häneen vuotavan haavan. Hellnerin käsitys Suomesta oli lapsuudenmuistoihin perustuen hyvinkin romanttinen.⁴⁶³ Hellner myös otti Suomen ensimmäisen asiainhoitajan oman kertomuksensa mukaan avosylin vastaan, vaikka miehellä ei diplomaattista koulutusta ollutkaan.⁴⁶⁴ Hellnerin käsitys Gripenbergistä kuitenkin muuttui myöhemmin.⁴⁶⁵ Hellner kirjoitti Gripenbergistä seuraavasti: ”Han var en smula för mycket uppfrostad i ryska metoder och älskade att använda ’underjordiska vägar’.”⁴⁶⁶ Yleistyksiä suomalaisista Hellner ei kuitenkaan päiväkirjakirjamerkinnoissään sinällään tee.

⁴⁶⁰ Palmstierna 1953, 158–160, 162.

⁴⁶¹ Palmstierna 1953, 162, 168.

⁴⁶² Palmstierna 1953, 164.

⁴⁶³ Hellner 1960, 409.

⁴⁶⁴ Hellner 1960, 408.

⁴⁶⁵ Hellner 1960, 413–414.

⁴⁶⁶ Hellner 1960, 469.

Gripenbergin kuvaileminen venäläisiä keinoja käyttäväksi on kuitenkin mielenkiintoinen. Hellner tuskin olisi ruotsalaisesta kollegasta todennut samalla tavalla, mutta suomalaisiin yhteys Venäjän kanssa oli jättänyt vaikutuksensa. Hellner ei myöskään, huolimatta runollisesta Suomi-kuvastaan, pitänyt suomalaisia ainakaan välittömästi näiden itsenäistyttyä poliittisina toimijoina.

Erityisesti vasemmiston sanomalehdistä löytyi mielenkiintoisia luonnekuvauksia suomalaisista. Toisaalta suomalaisten todettiin olleen vanhastaan lainkuuliaisia ja kärsivällisiä⁴⁶⁷ mutta toisaalta tapahtumia seurannut kiivastuminen suomalaisiin ja pelko siitä, että sota leviäisi myös Ruotsiin, sai esimerkiksi Social-Demokratenin toteamaan: ”Den söndring och tvedräkt, vilken av gammalt är karakteristisk för finskt väsen ger sig tillkänna även under nuvarande förhållanden och tränger in över vår egen mark”.⁴⁶⁸ Tämän mukaan suomalaiselle luonteelle vanhastaan ominaista olikin riitaisuus ja epäsopu. Valkoinen terrori kirvoitti myös suomalaisesta luonteesta vähemmän mairittelevia kommentteja. Suomalaiset olivat ”ett egenartad folk”, jonka yläluokka oli aiemmin toiminut sivilisaation ja kulttuurin porttina itää vastaan. Valkoisen terrorin myötä tilanne oli kuitenkin muuttunut.⁴⁶⁹ Nationalismin ja suursuomiajattelun leviämisen myötä Social-Demokraten otsikoi etusivullaan heinäkuun lopussa: ”Finland, den bristande eftertankens land”.⁴⁷⁰ Suomalaisten harkintakyvyn puutteen nähtiin leimaavan koko maata.

Dagens Nyheterin kannanotot suomalaisuudesta tulivat parhaiten esiin siinä, mitä nähtiin erityisen ruotsalaiseksi, toisin sanoen ei-suomalaiseksi. Lehdessä esimerkiksi kirjoitettiin terveestä, ruotsalaisesta oikeudentajusta (sund svensk rättskänsla) pääkirjoituksessa, jossa käsiteltiin Suomen sisällissotaa.⁴⁷¹ Suomalaiselle luonteelle tyypillinen käyttäytyminen saattoi myös koitua esimerkiksi saksalaisten turmioksi: ”Men den som något känner speciellt den finska raskaraktären kan knappt betvivla att Tyskland kan råka ut för indigestionsrubbingar”.⁴⁷²

Suomea verrattiin myös muihin valtioihin. Toukokuussa Social-Demokratenin etusivu julisti, että Suomi kulkee Ukrainan tietä. Alaotsikot selittivät hallituksen vaativan diktaattorin

⁴⁶⁷ DN, Kirjoitus Runebergs ord, 8.2.1918.

⁴⁶⁸ SD, Pääkirjoitus, 27.2.1928.

⁴⁶⁹ SD, Pääkirjoitus, 22.6.1918.

⁴⁷⁰ SD, Etusivu, 31.7.1918.

⁴⁷¹ DN, pääkirjoitus, 12.2.1918.

oikeuksia voidakseen murskata sosiaalidemokratian kokonaan.⁴⁷³ Dagens Nyheter puolestaan vertasi Suomea sellaisiin maihin kuin Puola, Liettua ja Ukraina. Kyseessä oli kuitenkin enemmän tapahtumien perusteella tehty vertailu kuin kansanluonteen. Lehden mukana Suomi kulki kyseisten maiden kanssa samaa tietä kuningashankkeen ja Saksaan sitoutumisen vuoksi.⁴⁷⁴ Palmstiernan mukaan suomalaisia sen sijaan verrattiin sellaisiin maihin kuin Venezuela ja Costa-Rica. Sosiaalidemokraattien piirissä oltiin sitä mieltä, että missään Länsi-Euroopassa ei oltu milloinkaan nähty vastaavanlaista toimintaa kuin Suomessa.⁴⁷⁵ Palmstierna toivoi suomalaisten kuitenkin liittyvän Skandinaviaan, eikä lukenut Suomea esimerkiksi osaksi Baltiaa tai Venäjää.⁴⁷⁶

Itsestään selvänä voitaneen pitää, että ruotsalaiset eivät nähneet suomalaisia venäläisinä, vaikka maiden yhteinen historia yhteisiä piirteitä oli jättänytkin. Suomen itsenäisyyden tunnustaminen oli saanut odottaa venäläisten suostumusta, mutta siihen oli syynä enemmänkin poliittiset tekijät kuin se, että suomalaiset olisivat irrottautuneet maasta, jonka osaksi se todella nähtiin. Myöskään esimerkiksi Suomen punaisia ei pidetty venäläisinä. Social-Demokratenissa todettiin helpottuneena toukokuun loppupuolella, että venäläiset olivat haastateltaessa alleviivanneet suomalaisten oikeutta itsenäisyyteensä.⁴⁷⁷

Mielenkiintoinen on myös eräässä liberaalien aineistosta löytyneessä kirjeessä esiin tullut näkemys suomalaisista puolueista. Näkemys antaa viitteitä siitä, että liberaalien sisällä Suomen ja Ruotsin välinen ero nähtiin melko suurena. Kirjoittaja vastasi erään kiinnostuneen kansalaisen lähettämään kysymykseen siitä, olisiko Ruotsissa Suomen puolueohjelmia. Näitä ei vastauksen mukaan Ruotsin liberaaleilta löytynyt. Liberaalien taholta ei ollut koettu aiheeseen suurta kiinnostusta sen vuoksi, että olot Suomen ja Ruotsin välillä nähtiin niin erilaisiksi. Sen sijaan kirjoittaja itse teki, parhaan tietämyksensä mukaan ja Suomi-asiantuntijaa käyttäen, yhteenvedon suomalaisista puolueista. Sen mukaan Suomen sosiaalidemokraattien ohjelma saattoi olla jonkin verran radikaalimpia kuin ruotsalaisten kollegoiden. Kirjoittajan mukaan Suomessa vallinnut kielikiista teki kuitenkin suomalaisten ja vastaavien ruotsalaisten puolueiden vertaamisen hedelmättömäksi.⁴⁷⁸

⁴⁷² DN, Pääkirjoitus, 9.3.1918.

⁴⁷³ SD, Etusivu, 18.5.1918.

⁴⁷⁴ DN, Pääkirjoitus, 27.8.1918.

⁴⁷⁵ Palmstierna 1953, 206.

⁴⁷⁶ Palmstierna 1953, 200, 209, 216, 222, 230.

⁴⁷⁷ SD, Finlands socialister ej bolsjeviker? 22.5.1918.

⁴⁷⁸ Konzept, 22.5.1918, FL, RA.

Odotettavissa olikin jälleen kysymys ruotsalaisten asemasta Suomessa. ”– – raskamp, som sannerligen icke är av idag, men som vi få se bryta fram med ökad styrka sedan man lyckats till en tid förlama den ena parten i klasskampen”, kirjoitti Social-Demokraten toukokuussa. Lehti oli kiinnittänyt huomiota siihen painostukseen, joka oli jälleen nousemassa ruotsalaisuutta kohtaan Suomessa ilmeisesti erityisesti Svinhufvudin hallituksen politiikan seurauksena.⁴⁷⁹ Myös Dagens Nyheter tarttui kysymykseen suomenruotsalaisten asemasta pääkirjoituksissaan. Ruotsalaisten tulevaisuus Suomessa ei näyttänyt hyvältä. Lehden mukaan fennomania oli ottanut uutta tulta alleen ja syyksi nähtiin myös Social-Demokratenin esittämä Svinhufvudin-Paasikiven hallitus. Dagens Nyheterin mukaan ruotsalaisuuden kysymys Suomessa kietoutui yhteen kuningashankkeen kanssa ja tämä lienee ollut yksi syy siihen, miksi molempien hallituspuolueiden lehdet kuningashanketta vastustivat.⁴⁸⁰

Dagens Nyheter teki myös eron ruotsalaisuuden ja suomenruotsalaisuuden välille. Koska suomenruotsalaisuus kuitenkin oli ruotsalaista alkuperää, oli ymmärrettävää, että ”vanharuotsalaisuus” oli kiinnostunut sen kohtalosta ja siitä, että sitä kohdeltiin oikein.⁴⁸¹ Suomenruotsalaiset itse kokivat ruotsalaisten agitoinnin Ahvenanmaan liittämiseksi Ruotsiin vahingollisena. Olisihan Suomesta irrotettu iso ruotsia puhuva osa, minkä pelättiin heikentävän kyseisen vähemmistön asemaa manner-Suomessa.⁴⁸²

Mielenkiintoisin argumentti oli Dagens Nyheterin kirjoituksissa pääkirjoitus, jonka lopussa oli huomautus, että suomalaisten enemmistöön kannatti kuitenkin pitää hyvät suhteet. ”Under nuvarande förhållanden är det mer än någonsin av nöden att minnas att även detta finska flertals kultur rent svensk rot och att den alltjämt är att räkna – oavsett tillfälliga sympatier och politiska meningskiljaktigheter – till den nordiska kulturkretsen”.⁴⁸³ Suomalaisilla ja ruotsalaisilla oli lehden mukaan yhteinen kulttuuriperusta. Itse asiassa Dagens Nyheterin mukaan suomalaisilla oli kulttuuripohjastaan kiittäminen ruotsalaisia.⁴⁸⁴ Suomi siis pohjimmiltaan kuului Skandinaviaan.

⁴⁷⁹ SD, Pääkirjoitus, 24.5.1918; Finland efter revolutionen, 10.6.1981.

⁴⁸⁰ DN, Pääkirjoitus, 8.7.1918.

⁴⁸¹ DN, Pääkirjoitus, 20.8.1918.

⁴⁸² Gihl 1951, 354; Tingsten 1944, 155.

⁴⁸³ DN, Pääkirjoitus, 8.7.1918; Suomalaisen kulttuurisista juurista, ks. myös Kalela 1971, 171–173.

⁴⁸⁴ DN, Pääkirjoitus, 8.7.1918.

Suomalaisten skandinaavisuudesta Ruotsin vasemmistossa esiintyi ristiriitaisia käsityksiä. Toisaalta, kuten edellä on mainittu, suomalaisten toivottiin itsenäistymisen jälkeen kiinnittyvän osaksi Skandinaviaa. Ruotsalaiset olivat erityisen harmistuneita siitä, että suomalaiset kääntyivät sellaisen maan, Saksan, puoleen, joka edusti vastakkaisuutta perinteiselle pohjoismaalaiselle maailmankatsomukselle. Tätä pidettiin merkinä siitä, että Suomi ei enää ollut itsenäinen valtio, vaan Saksan alusmaa. Suomalaisten ulkopuolisuus suhteessa muihin Pohjoismaihin tuli lehtien kirjoittelussa esiin yllättävissäkin yhteyksissä. Suomalaisten osallistumista pohjoismaiseen toimintaan pohdittiin Dagens Nyheterin artikkelissa, jossa kirjoitettiin Suomen asettamisesta pohjoismaisten maaotteluiden ulkopuolelle. Artikkelissa todettiin, että tilanne Suomessa oli ollut kuluneena vuonna sellainen, että päätöstä mukaan ottamisesta ei voitu vielä vuoden 1918 lopulla tehdä.⁴⁸⁵

Tästäkin kuitenkin näkee sen, että Suomen ajateltiin kuuluneen ja kuuluvan Skandinaviaan ja olevan pohjoismaalainen, vaikka maa nyt olikin toistaiseksi suljettuna yhteisen toiminnan ulkopuolelle. Väitettä tukee Dagens Nyheterin kirjoittelu syksyä kohti mentäessä. Syksyyn tultaessa erityisesti Dagens Nyheter alkoi korostaa Suomen ja Ruotsin samankaltaisuutta ja yhteistä historiaa ja esittää toiveita suhteiden parantamiseksi. Kuten edellä on mainittu, toiveen taustalla oli Ahvenanmaan kysymyksen ratkaiseminen ruotsalaisten haluamalla tavalla. Huomattavaa kuitenkin on, että toive suhteiden paranemisesta esiintyi useaan otteeseen. Luultavasti yhteistyön tiivistymistä myös aidosti toivottiin, oli syy sitten reaalipoliittisissa tavoitteissa tai romanttisessa Skandinavian yhteyden korostamisessa.⁴⁸⁶ Dagens Nyheter katsoi, että Suomi kuului lähtökohtaisesti länteen, ei itään ja että Suomi ja Ruotsi tarvitsivat toisiaan. ”Förhållanden är för dem naturlig och nödvändig”.⁴⁸⁷

Itse asiassa Dagens Nyheterin näkemys tuli esiin pääkirjoituksessa jo helmikuun loppupuolella. Sitaatti kyseisestä kirjoituksesta tiivistää hyvin lehden käsityksen suomalaisuudesta:

Det faktum att det är från väster som landet [Suomi] fått sin kultur, sin religion, sin rättsåskådning och sin samhällsbyggnad måste väl komma till erkännande igen, liksom det säkerligen måste så gå att de naturliga förbindelserna i fråga om handel och samfärdsel göra sig gällande ånyo, när en gång förhållandena stadgat sig.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ DN, Artikkeli Finland ställes utanför nordiska landsmatcherna, 24.11.1918.

⁴⁸⁶ Ks. esim. DN, Pääkirjoitus 25.8.1918; 4.10.1918.

⁴⁸⁷ DN, Pääkirjoitus, 7.8.1918; 4.10.1918.

⁴⁸⁸ DN, Pääkirjoitus, 26.2.1918; Suomalaisten skandinaavisuudesta ks. myös Tingsten 1944, 191.

Tilanteen rauhoituttua Suomen kansa ottaisi siis oman paikkansa pohjoismaalaisessa kulttuuriperinteessä. Myös pääministeri Edén totesi ensimmäisen kamarin istunnossa, että Suomen ja Ruotsin välit olivat ehkä kärsineet Ruotsin Suomen politiikasta, mutta pääministeri ei uskonut tilanteen olevan pysyvä. Edénin mukaan Suomen ja Ruotsin suhde oli kehittynyt niin pitkän ajan kuluessa ja side oli niin pitkän ajan takaa, että se palautuisi ennen pitkää normaaliksi ja Suomi saataisiin mukaan Pohjoismaiden yhteistyöhön.⁴⁸⁹

Sen sijaan Social-Demokraten ja myös Palmstierna kirjoittivat suomalaisista yhä kriittisemmin. Heinäkuun alussa suomalaisten todettiin toimivan järjettömästi pyrkiessään tuhoamaan sekä työväenluokan että ruotsalaisuuden maasta. Tämä saikin Social-Demokratenin toteamaan pääkirjoituksessaan ruotsalaisuutta vastaan suuntautuneesta ”suomalaisesta nationalismista”: ”Striden mellan nationaliteterna har flammats upp och med kännedom om det finska lynnet kan man motse, att detta nya inbördeskrig kommer att föras med den största hänsynlöshet – –”.⁴⁹⁰ Suomalaisten luonteen mukaista oli siis taistella epätoivottuja ilmiöitä vastaan melko radikaalisti. Palmstiernan mukaan suomalaiset olivat epäkypsiä sosiaaliseen kanssakäymiseen.⁴⁹¹

Social-Demokratenin suomalaisesta nationalismista kertova pääkirjoitus tiivisti hyvin ne tekijät, jotka saivat lehden kääntymään suomalaisia ja erityisesti valkoisia vastaan kevätkesän 1918 aikana; valkoinen terrori, suomalaisten kuningashanke ja suomenruotsalaisten aseman vaarantuminen osoittivat lehden mukaan suomalaisten luonteelle tyypillisen toiminnan. Lisäksi samassa pääkirjoituksessa todettiin, että yhteistyö Saksan kanssa riisti suomalaisilta sekä demokraattisuuden, vapauden että itsenäisyyden. ”Sannerligen är det ’vägen till fördärvet’”, todettiin pääkirjoituksen lopuksi. Suomi oli tuhon tiellä.⁴⁹²

Voidaan todeta, että Ahvenanmaan kriisi avasi suuren kuilun Ruotsin ja Suomen välille. Suomi ja Ruotsi olivat vaarassa ajautua sotaan keskenään, vaikka ajatusta pidettiin yhtä järjettömänä kuin sota Ruotsin ja Norjan välillä.⁴⁹³ Vuoden 1922 alussa suomalaisten enemmistöä kuvattiin Ruotsissa näin:

⁴⁸⁹ Protokoll 1918, FK, Nr.12, 42.

⁴⁹⁰ SD, Pääkirjoitus, 2.7.1918.

⁴⁹¹ Palmstierna 1953, 204, 206–207.

⁴⁹² SD, Pääkirjoitus, 2.7.1918.

⁴⁹³ De Geer 1926, 100.

[Suomessa] finns visserligen en kulturellt högtstående och därför länge ledande svensk minoritet, men...befolkningens stora huvudmassa tillhör en annan, mot denna minoritet f.n. av olika grunder i ganska starkt motsatsförhållande stående ras.⁴⁹⁴

Ruotsalaisista ja suomenruotsalaisista näin, ainakin käsitteellisesti, erotun suomalaisen rodun vastarinta nähtiin toisin sanoen syyksi Ruotsin silloiselle Suomen politiikalle.

6. LOPPULUKU

Tämän tutkimuksen päätehtävänä oli tarkastella niin kutsutun Ahvenanmaan kriisin aikaan Ruotsin hallituspuolueita, liberaaleja ja sosiaalidemokraatteja, ja heidän käsityksiään suomalaisista. Syksy 1917 ja erityisesti kevät 1918 oli aikaa, jolloin Suomessa tapahtui merkittäviä mullistuksia eivätkä naapurimaan tapahtumat jääneet huomaamatta Ruotsissa. Itse asiassa hetkittäin pelättiin, että Suomen tapahtumat, erityisesti tammikuussa 1918 alkanut sisällissota, saattaisivat tunkeutua myös Ruotsin puolelle.

Jos Ruotsin vasemmiston näkemystä Suomesta kuvattaisiin kaarella, olisi se lähtenyt vuoden 1917 syksyltä nousevana, saavuttanut lakipisteensä joulun 1917 aikaan ja lähtenyt tämän jälkeen yhä jyrkemmin laskemaan. Tärkeimpänä tutkimustuloksena voidaankin nähdä muutos myönteisestä ja lämpimästä Suomi-kuvasta suhteellisen kriittiseen, mikä tapahtui Ruotsin sosiaalidemokraattien ja liberaalien suhtautumisessa suomalaisiin tarkastelun kohteena olleen ajanjakson aikana.

Ruotsin vasemmiston lähtökohtainen suhtautuminen suomalaisiin oli positiivinen. Syksyllä 1917 Suomen itsenäistymistä kannatettiin ja Suomessa vallinnut puute herätti tunteen auttamisen tarpeesta. Suomi toivotettiin kauniin sanamuodoin tervetulleeksi itsenäisten valtioiden joukkoon ja hyvät suhteet uuteen naapurivaltioon asetettiin vaakakupissa painavammaksi kuin esimerkiksi Ahvenanmaan kysymys. Suomen toivottiin osallistuvan Skandinavian maiden, Ruotsin, Norjan ja Tanskan, väliseen yhteistyöhön, joka oli tiivistynyt erityisesti syksyllä 1917. Yhteistä näille maille oli puolueettomuuden korostaminen maailmansodassa, joka raivosi parhaillaan Euroopassa. Suorastaan lämmin suhtautuminen uuteen naapurivaltioon oli yhteistä kaikille toimijoille, joita tutkimuksessa on tarkasteltu: Ruotsin hallitukselle, hallituspuolueiden sanomalehdille ja ilmeisesti myös liberaalien ja sosiaalidemokraattien niin kutsutuille riviedustajille.

⁴⁹⁴ Ks. Kalela 1971, 168.

Näkemyks suomalaisista oli romanttisesti sävyttynyt ja tämä vaikutti siihen, että Suomi nähtiin erilaisena kuin suomalaiset itse näkivät itsensä. Suomalaiset katsoivat ottaneensa paikkansa vapaiden valtioiden joukossa saatuaan tunnustuksen itsenäisyydelleen, mutta Ruotsin vasemmisto katsoi Suomen vasta etsivän paikkaansa. Ei voitu tietää, miten Suomen kävisi, kun Venäjän sekasortoinen tilanne selviäisi. Lisäksi Suomen tiivistyvä yhteistyö Saksan kanssa osoitti, että Suomi ei aikonutkaan toimia kuten vapaalta valtiolta odotettiin.

Ahvenanmaan kysymys jäi Suomen itsenäistymisen yhteydessä ratkaisematta. Ahvenanmaan asema oli Suomen itsenäistyttyä ylipäätään epäselvä –ainakin ruotsalaisille. Oli epäselvää kuuluiko saari Suomelle, Venäjälle vai Ruotsille vuoden 1809 perusteella. Ruotsissa ei uskottu, että Suomi pitäisi saaresta kiinni niin voimakkaasti kuin sittemmin osoittautui. Suomea ei ylipäätään nähty syksyllä 1917 sellaisena poliittisena toimijana kuin Ahvenanmaan asemasta kiinnostuneita muita valtioita: Saksaa, Venäjää, Ruotsia sekä Pariisin vuoden 1856 rauhan allekirjoittajamaita. Osoittautui kuitenkin, että Suomi katsoi Ahvenanmaan kuuluvan itselleen, erityisesti kun saaren asemasta ei keskusteltu Suomen tunnustamisen yhteydessä.

Uusi naapuri ei muutenkaan toiminut kuten odotettiin ja toivottiin. Suomessa alkoi täysimittainen sisällissota, joka oli suuri pettymys erityisesti Ruotsin sosiaalidemokraateille. Sisällissodan yhteydessä Suomi kääntyi voimakkaasti Saksan suuntaan ja tämä kiristi Suomen ja Ruotsin suhteita pitkäksi aikaa eteenpäin. Voisi vielä sanoa, että virallisen Ruotsin, sillä Suomessakin uskottiin, että hallitusta ja hallituspuolueiden johtavia poliitikkoja lukuun ottamatta Ruotsissa suhtauduttiin Suomeen lämpimästi. Ruotsin hallitus ja sitä myötä myös hallituspuolueiden pää-äänenkannattajat ja kamarien edustajat näkivät kevään 1918 tapahtumat eri näkökulmista kuin Suomen valkoiset. Suomalaiset katsoivat, että Ruotsin hallitus kieltäytyi auttamasta heitä hetkillä, jolloin suomalaiset olisivat tarvinneet apua, esimerkiksi jääkäreiden kouluttamiseksi, sisällissodassa punaisten torjumiseksi ja kuningashankkeen toteuttamiseksi. Välit kiristyivät entisestään Suomen koettua, että Ruotsi käytti hyväkseen maan hädänalaista asemaa valloittaakseen Ahvenanmaan. Ruotsin hallitus ja sitä myötä hallitusta lojaalisti tukeneet liberaalien ja sosiaalidemokraattien edustajat puolestaan tulkitsivat kevään 1918 tapahtumat omasta näkökulmastaan aivan toisin kuin suomalaiset tai Ruotsin oppositio.

Ruotsin vasemmiston poliittisesta maailmankatsomuksesta nousi kaksi prinssiippiä, jotka eniten vaikuttivat puolueiden toimintaan ja näkemykseen suomalaisista: puolueettomuudesta kiinni pitäminen ja demokratian ajaminen Ruotsiin – Suomi vaikeutti molempia. Näistä kahdesta tärkeämpi oli Ruotsin puolueettomuudesta kiinni pitäminen. Ruotsin ei missään olosuhteissa haluttu joutuvan sotimaan Saksan rinnalle Venäjää vastaan. Voidaan sanoa, että Suomen asema Venäjän läheisyydessä ja yhteistyö Saksan kanssa sisällissodassa teki tästä vaihtoehdosta Ruotsille kaikkein konkreettisimman. Ruotsin vasemmiston ja Saksan suhde olikin vaikea: maailmansodan myötä Saksaan haluttiin tehdä eroa, mutta maassa oltiin kiinni pakollisten kauppasuhteiden myötä. Ruotsin ulkoministeri kävi koko ajan neuvotteluja ympärysvaltujen kanssa saadakseen aikana sopimuksen, jolla Ruotsin, lähinnä elintarvikepuolan vuoksi, hädänalaista tilannetta olisi helpotettu. Suomi vaikeutti Ruotsin suhteita ympärysvaltioihin yhä tiivistyvällä toiminnallaan Saksan kanssa. Suomi toi Saksan Itämerelle ja pakotti Ruotsin tasapainoilemaan Suomen ja Saksan ja sodan muiden osapuolten välillä.

Toinen vasemmiston toimintaa hallinnut prinssiippi oli ajatus siitä, että Ruotsissa oli aika saada aikaan demokratian läpimurto. Suomen sisällissota nähtiin nimenomaan demokratian vastaisena. Erityisesti sosiaalidemokraatit olivat pettyneitä Suomen punaisten toimintaan, mikä tuli ilmi puoluekokouksissa ja puolueen pää-äänenkannattajan kirjoituksissa sekä kamarien istunnoissa. Sisällissodan syttyminen Suomessa sai Ruotsin sosiaalidemokraatit tekemään eron suomalaiseen sosiaalidemokratiaan; Suomen väkivaltainen tie ei voinut olla Ruotsin tie. Suomea oltiin pidetty ehkä maailman demokraattisimpana valtiona yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vuoksi. Sisällissodan myötä demokratia oli Suomesta kuitenkin hävinnyt. Sisällissodan syttyminen oli Ruotsin oppositiolle mahtava ase äänioikeuden laajentamisen vastustamiseen Ruotsissa ja se esti vasemmiston mahdollisuudet käyttää Suomea positiivisena esimerkkinä omien näkemystensä ajamiseen.

Lisäksi Suomen sisällissodan aikaiset vaatimukset valkoisten auttamisesta – Ruotsin opposition tukemana – olivat ajaa hallituksen kriisiin. Lähtökohtaisesti hallitus ei ollut vakaalla pohjalla. Liberaalien ja sosiaalidemokraattien liitto oli hatara ja oppositio vastusti hallituksen hankkeita kiivaasti: Hallituksen olisi pitänyt Ruotsin oikeiston mukaan kääntyä enemmän Saksan puoleen, ja äänioikeutta olisi tullut rajoittaa taloudellisin periaattein ainoastaan miehiä koskevaksi. Hallitus ja hallituspuolueet seisoivat kuitenkin hämmästyttävän yhtenäisinä politiikkansa takana. Ruotsi ei osallistunut Suomen sotaan eikä toiminut käytännössä millään merkittävällä tasolla yhteistyössä Saksan kanssa – ei edes Ahvenanmaan

kysymyksessä. Suomen sisällissodan vaikutus Ruotsin sisäpolitiikkaan ja turvallisuudentunteeseen saivat vasemmiston edustajat yleisesti ottaen pettymään suomalaisiin. Tämä pettymyksen tunne sai aikaan myös sen, että suomalaisia kohtaan alettiin tuntea suoranaista raivoa pääasiassa muutaman ruotsalaisen ministerin ja hallituspuolueiden lehtien keskuudessa.

Ulkoisesti yhtenäisen hallituksen sisällä tapahtui hajontaa suhtautumisessa suomalaisiin. Hajonta henkilöityi hyvin pitkälti sosiaalidemokraattien meriministeri Erik Palmstiernassa ja yhä enenevässä määrin puolueen puheenjohtajassa Hjalmar Brantingissa. He ajoivat Ahvenanmaan liittämistä Ruotsiin. Pääsääntöisesti muut liberaalit ja sosiaalidemokraatit pelkäsivät, että Ahvenanmaa olisi tuonut Ruotsille pysyvän kriisipesäkkeen. Branting oli lisäksi kannattanut valkoisten avustamista mutta käänsi kelkkansa hallituskriisin pelossa, koska hallituksen ulkopuolella sosiaalidemokraatit vastustivat valkoisten auttamista. Palmstiernan ja Brantingin toimintaa voidaan pitää poikkeuksellisina erityisesti, koska he kuuluivat sosiaalidemokraatteihin. Voidaan todeta, että hallituksen ulkopuolella liberaalit olivat valkoisille pääsääntöisesti myönteisempiä, mutta hallituksen sisällä oli toisin. Palmstierna syytti liberaalia pääministeri Edéniä saamattomaksi, ja ulkoministeri Hellner toimi myös Palmstiernan tahdon vastaisesti. Hellner ja Edén halusivat ratkaista Ahvenanmaan kysymyksen yhteisymmärryksessä Suomen kanssa ja näkivät suomalaiset tasavertaisemmassa asemassa kuin Palmstierna ja Branting.

Edénin ja Hellnerin lisäksi muiden ministereiden voidaan sanoa pääpiirteissään toimineen puolueiden ideologian mukaisesti sisällissodan syttymisen jälkeen. Suomalaisiin suhtauduttiin kriittisesti. Sosiaalidemokraatit kritisoivat erityisesti Suomen punaisia, koska nämä vaaransivat demokratian Suomessa. Liberaalit puolestaan suhtautuivat sisällissodan osapuoliin vähemmän tunteenomaisesti mutta yhtä kaikki kriittisesti, sillä sisällissota vaaransi demokratian. Palmstiernaan ja Brantingiin verrattuna edustajat kuitenkin näkivät suomalaiset tasa-arvoisemmiksi ruotsalaisten kanssa. Palmstiernan ja Brantingin suhtautuminen suomalaisiin oli melko ylimielinen ja siinä voidaan nähdä isoveliasennetta; suomalaiset eivät ymmärtäneet toimia, kuten olisi ollut järkevää. Tämän tyyppisestä asennoitumisesta kertoi myös Hanssonin huomautus, että nimenomaan ruotsalaisten tuli varmistaa demokratian toteutuminen myös Suomessa. Isoveliasenne ei toisin sanoen ollut täysin vieras kamareissakaan.

Muuten liberaalien ja sosiaalidemokraattien edustajien argumentit suomalaisista noudattelivat kevään istunnoissa hallituksen virallista linjaa. Tämä on ymmärrettävää hallituksen epävarman aseman vuoksi. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta hallituksen toimintaa ei arvosteltu, kamareissa ei kertaakaan. Suomalaiset nähtiin epädemokraattisina ja Suomen tulevaisuus ”arvaamattomana”.

Vasemmiston lehdistö suhtautui Palmstiernan ja Brantigin lisäksi suomalaisiin melko kriittisesti. Social–Demokraten otti kantaa punaisten nousua vastaan vahvemmin kuin liberaali Dagens Nyheter, joka kirjoitti pidättyväisemmin sekä punaisten noususta että valkoisesta terrorista. Social–Demokratenin kirjoittelussa tapahtui muutos valkoisen terrorin vuoksi. Punaisten kritisointi vaihtui yhä kriittisemmäksi suhtautumiseksi valkoisia kohtaan. Sen sijaan Dagens Nyheter kohdisti kriittisyytensä Suomen ja Saksan tiiviiseen suhteeseen. Hallituspuolueiden pää–äänenkannattajat käsittelivät kirjoituksissaan eri aspekteja, mutta käytännössä tavoitteet olivat samat: tukea hallitusta opposition ja Suomen kritiikkiä vastaan. Molemmat lehdet arvostelivat Suomen kuningashanketta, jota vastustettiin vasemmistossa yleisemminkin, koska hanke nähtiin epädemokraattisena. Saksalaisen prinssin nostaminen Suomen valtaistuimelle olisi myös vienyt Suomen yhä kauemmas Skandinaviasta. Social–Demokraten piti suomalaisia julmana kansana valkoisen terrorin vuoksi. Dagens Nyheter puolestaan oli pääpiirteissään sitä mieltä, että suomalaiset olivat ymmärtämättömiä pelkureita, kun antautuivat Saksan vasalleiksi.

Saksa tarkoitti turvallisuusuhkaa Ruotsille. Myös Ahvenanmaa oli potentiaalinen turvallisuusuhka Ruotsille, erityisesti, jos se olisi joutunut niin sanotusti väärin käsiin, mihin Suomi oli ruotsalaisesta näkökulmasta saarta hyvää vauhtia viemässä. Suomen lisääntynyt yhteistyö Saksan kanssa ja maassa syttynyt sisällissota oli ajaa vasemmistohallituksen kriisiin. Suomi piti itsepintaisesti kiinni omasta politiikastaan ja nämä syyt johtivat siihen, että Ruotsin ja Suomen välit kiristyivät keväällä 1918 huomattavasti. Dagens Nyheter toivoi Suomen ja Ruotsin suhteiden paranevan kesän 1918 lopulla ja luultavaa on, että muunkin vasemmiston piirissä, ehkä Social–Demokraten -lehteä lukuun ottamatta, tätä toivottiin, mutta ajatusta pidettiin kaukaisena.

Tärkeimpänä vasemmiston suhtautumisessa Suomeen voidaan nähdä omasta asemasta kiinni pitäminen ja turvallisuuspoliittiset tekijät, toisin sanoen omista lähtökohdista nähty reaalipolitiikka. Reaalipolitiikan lisäksi Ruotsin vasemmiston yhä kriittisemmäksi käyvään

suhtautumiseen vaikutti näkemys siitä, että Suomen olisi pitänyt ymmärtää toimia toisin. Suomalaiset eivät ymmärtäneet ajan hengen vaatimuksia, eivät nähneet etuja puolueettomaan Skandinaviaan kiinnittymisessä tai uhkaa, jonka Saksan läsnäolo Itämerellä loi. Suomalaisten ei nähty toimivan kuten muut eurooppalaiset, ei myöskään kuten pohjoismaalaiset, mutta huomattavaa on, että Suomen ja Saksan suhdettakaan ei pidetty luonnollisena eikä sen uskottu kestävän. Sisällissodan päätyttyä jäätiin tilanteeseen, jossa suomalainen rotu näyttäytyi liberaaleille ja sosiaalidemokraateille itsepäisenä ja suomalaisten luonne konfliktihakuisena.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Painamattomat lähteet

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Stockholm
Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SDA).

Riksarkiv (RA), Stockholm
Frisinnade Landsföreningen (FL).

Painetut lähteet

Lähdejulkaisut

Riksdagens protokoll 1918, Första kammaren. Kugnl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1918.

Riksdagens protokoll 1918, Andra kammaren. Kugnl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1918.

Riksdagens protokoll 1919, Första kammaren. Kugnl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1919.

Riksdagens protokoll 1919, Andra kammaren. Kugnl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1919.

Lehdistö

Dagens Nyheter (DN) 11/1917–12/1918.

Social-Demokraten (SD) 11/1917–12/1918.

Aikalaiskirjallisuus

Anderson, Ivar, Arvid Lindman och hans tid. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1956.

Andersson, Otto, Bidrag till kännedom om Ålandsfrågans uppkomst och stämningen på Åland 1917-1918. Holger Schildts förlagsaktiebolag, Helsingfors 1920.

De Geer, Louis, Politiska hågkomster från åren 1901–1921. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1926.

Enckell, Carl, Poliittiset muistelmani I. WSOY, Porvoo–Helsinki 1956a.

Enckell, Carl, Politiska minnen II. Söderström & C:o förlagsaktiebolag, Helsingfors 1956b.

Eriksson, Johannes & Virgin, Wilhelm, Ålandsfrågan 1917-1921. Minnen och upplevelser av Johannes Eriksson, Bilaga av Wilhelm Virgin. Hörsta förlag, Stockholm 1961.

Gummerus, Herman, P. E. Svinhufvud. Suomen vapaustaistelun merkkimies. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo ja Helsinki 1931.

Gummerus, Herman, Sverige och Finland 1917–18. Fakta och erinringar med anledning an svenska utrikesdepartementets blå bok 1936. Holger Schildts förlag, Helsingfors 1936.

Hamilton, Hugo, Dagböcker 1917-1919 utgivna av Gunnar Gerdner, P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1956.

Hellner, Joh., Minnen och dagböcker med inledning och kommentar. Utgivna av Wilhelm Odelberg. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1960.

Hjelt, Edv., Finsk–svensk och finsk–tysk politik under krigsåren. I anledning av artiklar i svenska vänsterpressen. Söderström & C:o förlagsaktiebolag, Helsingfors 1920.

Hildebrand, Emil & Stavenow, Ludvig (red.), Sveriges historia till våra dagar fjortonde delen. Gustav V. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1926.

Lindman, Arvid, Dagboksförteckningar. Utgivna genom Nils F. Holm. Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, handlingar del 1, Stockholm 1972.

Nystads skyddskår på Åland och den svenska Ålandsexpeditionen 1918. Officiell framställning. Statsrådets tryckeri, Helsingfors 1921.

Palmstierna, Erik: Orostid II 1917-1919. Politiska dagboksanteckningar. Tidens förlag, Stockholm 1953.

Rönblom, Hans–Krister (red.), Frisinnade landsföreningen 1902–1927. Skildringar ur den liberala organisationsrörelsens historia i vårt land. Saxon indströms förlags A.-B., Stockholm 1929.

KIRJALLISUUS

Andræ, Carl Göran, Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918. Carlssons, Stockholm 1998.

Barros, James, The Aland Islands Question: Its Settlement by the League of Nations. Yale University Press, New Haven and London 1968.

De Geer–Hancock, Yvonne, Åländskhet. Nationsbygget på ”fredens öar”. Ålans Tidnings–Tryckeri AB:s Förlag, Mariehamn 1986.

Edén, Nils, Den svenska riksdagen under femhundra år. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1935.

Eskola, Seikko: Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide. Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo 1965.

Franzén, Nils-Olof, Hjalmar Branting och hans tid. En biografi. Kristianstads Boktryckeri AB, 1985.

Gardberg, Anders, Åland. En strategisk brännpunkt. Militärhögskolan, Strategiska institutionen SI Serie S:2 1996.

Gihl, Torsten, Den svenska utrikes politikens historia IV 1914-1919. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1951.

Hadenius, Stig & Wieslander, Hans & Molin, Björn, Sverige efter 1900. En modern politisk historia. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm 1969.

Hadenius, Stig, Svensk politik under 1900-talet. Konflikt och samförstånd. Tiden Athena, Stockholm 1996.

Hall, Patrik, Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler. Carlsson, Stockholm 2000.

Hyrkkänen, Markku, Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere 2002.

Högman Gyrid, Ålänningarna och Ålandsfrågan. Teoksessa Jungar, Sune & Villstrand Nils Erik (red.), Väster om skiftet. Uppsatser ur Ålands historia. Åbo akademi historiska institutionen meddelanden 8, Åbo 1986. 117-138.

Isaksson, Anders, Per Albin II. Revolutionären. Wahlström & Widstrand, Schmidts boktryckeri, Helsingborg 1990.

Jungar, Sune, Sovjetryssland och Ålandsfrågan 1917–1921. Teoksessa Jungar, Sune & Villstrand Nils Erik (red.), Väster om skiftet. Uppsatser ur Ålands historia. Åbo akademi historiska institutionen meddelanden 8, Åbo 1986. 159–176.

Jägerskiöld, Stig, Mannerheim 1918. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1967.

Kalela, Jorma, Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923. Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut Suomen historiallinen seura 84, Helsingfors 1971.

Kalela, Jorma, *Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus*, Helsinki 2000.

Koblik, Steven, *Sweden, 1917: Between Reform and Revolution*. Teoksessa Schmitt, Hans A. (ed.), *Neutral Europe between War and Revolution 1917–23*. University press of Virginia, Charlottesville 1988.

Koivisto, Mauno, *Mietteitä Ruotsin vuoden 1812 politiikan johdosta*. Teoksessa Suominen, Tapani (toim.): *Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä 2002. 19-80.

Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja, Lauri, *Johdatus poliittiseen historiaan*. Weilin+Göös, Espoo 1983.

Nothin, Torsten, *Från Branting till Erlander*. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1955.

Paavolainen, Jaakko, *Vankileirit Suomessa 1918*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1971.

Rystad, Göran, *The Åland Question and the Balance of Power in the Baltic during the First World War*. s.l, s.a.

Rystad, Göran, *Ålandsbefästningarnas demolering och kampen om Åland 1918-1919*. Stockholm 1990.

Stjernfelt, Bertil, *Ålands hav och öar - brygga eller barriär? Svensk-finsk försvarsfråga 1915-1945*. Marinlitteraturförening nr72. Abrahamsons Tryckeri Ab, Karlskrona 1991.

Talvitie, Heikki, *Ruotsin vuoden 1812 politiikka*. Teoksessa Suominen, Tapani (toim.): *Itsekkyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä 2002. 19-80.

Tingsten, Herbert, *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling II*. Tidens förlag, Stockholm 1941.

Tingsten, Herbert, Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen. Skrifter utgivna av utrikespolitiska institutet 4. Kooperstiva förbundets bokförlag, Stockholm 1944.

Turtola, Martti, Torniojoelta rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalle vuosina 1923–1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehto. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo & Helsinki & Juva 1984.

Wahlbäck, Krister, Mannerheimista kekkoseen. Suomen politiikan päälinjoja 1917–1967. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo ja Helsinki 1968.

Åselius, Gunnar, Vihamielinen Suomi, ”vihamielisesti puolueeton” Ruotsi. Teoksessa Suominen, Tapani (toim.): Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä 2002. 19-80.